ઢોલ

રાઠવી

અંક ૫ : જૂન ૨૦૦૧

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

ઢોલ

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

મુખ્ય સંપાદક : અરુણા જોશી
રાઠવી આવૃત્તિના સંપાદક : સુભાષ ઈશાઈ

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર

ઢોલ : આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક
રાઠવી : અંક ૫ : જૂન ૨૦૦૧

પ્રકાશક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર
૬, યુનાઇટેડ એવન્યુ, દિનેશ મિલ પાસે,
વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૭

મુદ્રક
આકાર ઑફસેટ
દાંડીયા બજાર, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૧

રેખાંકનો
વરસન રાઠવા, કમલેશ પ્રજાપતિ, સુભાષ ઈશાઈ

મૂલ્ય
પ્રતિ અંક રૂ.૧૫/-(+ રૂ.૫ જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં, ટપાલખર્ચ માટે)
વાર્ષિક લવાજમ રૂ.૩૦/-(ટપાલખર્ચસહ પ્રતિવર્ષ બે અંકો માટે)

લવાજમ સંપર્ક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર, ૬,યુનાઇટેડ એવન્યુ, દિનેશ મિલ પાસે, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૭
સુભાષ ઈશાઈ, ૨૫, નિર્મલ સોસાયટી, છોટાઉદેપુર ૩૯૧ ૧૬૫ જી. વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

સંપાદકની કલમે

વહાલા વાંસનાર,

આચી વખેત 'ઢોલ' સોપળી બા'રે પાળ તે થોળો ટેમ હોય જ્યો પુણ ફરી પાસા આપળે મળી રે'લા સે તીનો ઘણો આનંદ થાય સે. આતરા વરહોમેં 'ઢોલ'થા હાવ તમુ વારૂ ઓળખીતા થી'જે'લા સો. આદિવાશ્યૂમેં 'ઢોલ' થા જે નવા વસાર આવતા જાય સે તે ખૂબ આનંદ લેવા જેવી વાત સે. 'ઢોલ'થા તમુને આપળા દેહમેં જે અલેગ અલેગ જાતના આદિવાશ્યૂ રે'સે તીમની ઘણી વાતો જાણવા મચલી પુણ હાવ આદિવાશ્યૂ હોર બીજી હોત ઘણી પ્રવૃત્તિઓ ભાષાકેન્દ્ર કરી રે'લુ સે. ખાલી આદિવાશ્યૂની સંસ્કૃતિ કે રીતરિવાજોની તમુને વાત કરવા હોર 'ઢોલ' નીં મેં પુણ આજે આદિવાશ્યૂની હાલત હું સે તીમની તખલી હું સે તીની વાતુ હોત ઢોલમેં કરવામેં આવલી સે. ખાસ કરીને દુકાળના આ વરહમેં પાણી મલી રે'ય તે હોર ની ચોજના હોત સરૂ કરવામેં આવલી સે, તીનો તમુ હોત ફાયદો લી' હકો તેમ સે. વદાર ધ્યાન આલવાની વાત દુનિયાની બદી આદિવાશ્યૂ જાતમેં દેખે પડતા રોગ સિક્લ સેલ એનિમીયાની સે. આપળા વિસતારમેં હોત આચો રોગ દેખે પડલો સે ને તીની હોર ભાષાકેન્દ્રથા ઊભુ થે'લુ 'પ્રકૃતિ' નામનું કેન્દ્ર આને લગતુ કામ કરી રે'લુ સે. આચી સોપળીમેં આચા રોગની બદી વાતો કરલી સે એતરે તમારા ઘરમેં કે ગામ્મેં આચા રોગના દરદી હોય તો ક'ક્મ કાળજી રાખવી તે અહીં આલેલુ સે. એતરે તે બરાબર વાંસીન અમલ કરજો.

આદિવાશ્યૂ હોર બીજી હોત ઘણી ચોજનાઓ સરૂ કરલી સે જેની વાત તમુને આચા 'ઢોલ'મેં વાંસવા મળહે. આચી બદી ચોજના તમારા ગામ્મેં સરૂ કરવી હોય કે તીની વદાર વાતુ જાણવી હોય તો તેજગઢમેં 'ભાષાકેન્દ્ર'ની ઓફીસની જરૂર મુલાકત લીજો. તાંથા તમુને બદુ

વારૂ હમજાવામેં આવ્હે.

ભણવાનું આયુ વરહ પુરૂ થી'જે'લુ સે. હાવ નવા વરહથી ટે'મસર પોર્યાંને નિહાળ મોખલજો એતરૂજ નીં પુણ તમારી આજુબાજુના ઘરૂમ જે પોર્યાં ભણવા નીં જતા હોય તીમને હોત ભણવા મોખલજો. તીમના આશ-બાહને ભણવાના ફાયદા હમજાવજો. ભણહે તેજ અગોળ અવાહે નીંતો આખી જીંદગી મંજુરી કરવા પડહે. એતરે સોરૂ બરાબર ભણે તીનું ધ્યાન રાખવાની જપાબદારી બદા વડીલોની સે એતરૂ બરાબર હમજી લીજો. ભણીગણીને જ નોકરી મલેસે એતરે પોર્યાંના ભણતર ઉપેર બરોબર ધ્યાન દીજો. વારૂ તેર પાસા મલહુ તેર બીજી વાતુ કરહુ.

સુભાષ ઈશાઈ
૨૫, નિર્મલ સોસાયટી, છોટાઉદેપુર (૩૯૧ ૧૬૫) જી. વડોદરા.

રેવાબેને આપેણ ગીતુનું નામ ઉજાળ્યું !

ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી યેં રેવાબેન તડવી હીં હીની ની 'ઝમ્મ ઝાંઝરીયું રે' નામની નાચગીતુની ચોપડી હી સન ૨૦૦૦ ના વરેહની લોકગીતુની અવેલ માં અવેલ ચોપડ્યુ નું તીજા નંબેર નું ઇનામ આપ્યુ સે. રેવાબેન આપેણ ગીતુ હી આખા ગુજરાતમાં ગવાયતાં કરયાં એ આપેણ લાય ઘણી મોટી વાત કહવાય. રેવાબેને આપેણ ગીતુ હીં આખા ગુજરાત માં પૂગાડયાં ને ગુજરાત લોકગીત નું તીજા નંબેરનું ઇનામ લેકને આપેણ આભરુ વધાર્યું તીન્હા બદલે રેવાબેન હી આપેણ આદિવાસી તરફે થી ઘણાં-ઘણાં અભિનંદન!

ખેડબ્રહ્માવાળા ડૉ. ભગવાનદાસ પટેલ હી હુંદે હીનાની 'ભીલ લોકાખ્યાન સતિયો ખાતુ અને હાલો હૂરો' ચોપડી લાય લોકગીતનું પેહલા નંબેર નું ઇનામ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી યેં આપ્યું એ હુદે આપણે લાય ઘણી મોટી વાત સે. ડૉ. ભગવાનદાસ પટેલ આપણે લોકગીતુ હી પેહલા નંબેર પોર મેચ્યાં તીન્હા બદલે ડૉ. ભગવાનદાસ હી હુંદે આપેણ આદિવાસી સમાજ ઘણાં ઘણાં અભિનંદન આપે સે.

ભાષા કેન્દ્ર

અરૂણા જોશી

ભાષાકેન્દ્રનો વિસતાર ને ફેલાવો હાવ વદી રે'લો સે. ગયા ભરોળી મઇનામેં જે ભાષાકેન્દ્રની વાત કરલી હોતી તેમેંથા ઘણી વાતો હાવ પાકી થી' જે'લી સે, ને કેતરીક ને મોટલુ નામ હોત મયલુ સે.

તેજગઢ વિસતારમેં અલેગ અલેગ ગામડામેં કુલ હાત વીહુ જેતરા ભંડોળ ફળિયા સરૂ થી' જે'લા સે ને તાંની બેંકોમેં તીમના બસતના ખાતા ખોલવામેં આવલા સે. બેંકથા આયા ફળિયાવને તીમની સો મઇનાની બસતને લેદે ખરા ટે'મે ઓસા વ્યાજથીન લૉન હોત મયલી સે, જેયાની વેં'સણી જે તે ફળિયાના લોકુને કરી આલવામેં આયવી સે. ને મોટલી વાત તો અયે સે કે આદિવાશ્યૂએ લૉન ટે'મસર ભરીન ભાષાકેન્દ્ર તીમના ભરોસાને બેંક અગોળ હાસો કરી બતાયવો સે. તીમના જાણીતા ૧૦૦ થી ૧૨૦% ભરવાના વ્યાજ હામે આપળાને નાનલા લાગતા પુણી તીમની હોર ખૂબ ઓસા એવા ૧૨%ના વ્યાજથા ખૂસ થે'લા આદિવાશ્યૂ (મઇને ૧૦૦ રૂપિયા પર એખેજ રૂપિયાનું વ્યાજ) આવી વદાર મંડળી ખોલવાનું જોર કરી રે'લા સે.

આયાજ માઇક્રો ક્રેડિટ ગ્રુપ્સ(ભંડોળ ફળિયા) મેંથા ધીરે ધીરે હાવ માઇક્રો એન્ટરપ્રાઇસ ગ્રુપ્સ હોત બની રે'લા સે. ખૂબજ નાનલી પોતાની કમાયના આ હપના હોર જિલ્લા પંચાયતની ગરીબીરેખા નીસે જીવતા લોકુ હોરની યોજનાનો ફાયદો લેવાય રે'લો સે. ઘરઆંગણે થતા સાકભાજીના વેસાણ જેવી નાનલી 'એન્ટરપ્રાઇસ' મેંથા ઘરઘરમેંથા ખાસ કરીન બાયડિયું જાતે કમાતી થી' રે'લી સે.

ગયા વખત જેની વાત થે'લી હોતી તે આદિવાશ્યૂ કલાકારોની સહકારી મંડળી હાવ આયા આદિવાશ્યૂ કલાકારોના મનમેં વારૂ પાકી થી' જે'લી સે. હાવ મંડળીની કાયદેસર નોંધણી થવાની તીયારી સે. ભાષા કેન્દ્રથા આયા આદિવાશ્યૂ કલાકાર સહકારી મંડળીના સભ્યો દિલ્હી, બેંગલોર, કલકત્તા, મદ્રાસ. ભોપાલ, અમદાવાદ, મુંબઇ ને બીજી જગાઓએ હોત પોતાનું નામ મોટલુ કરી રે'લા સે. ખાસ વાત તો અયે સે કે રાજ્ય ને કેન્દ્ર સરકારના લાગતાવળગતા ખાતાવે હોત તીમની ખાસ નોંદ લેદેલી સે. ગુજરાત રાજના'ગુર્જરી' ને તીનાથી હોત મોટલા કેન્દ્ર સરકારના 'ટ્રાયફેડ' (ટ્રાયબલ કો-ઓપરેટીવ માર્કેટિંગ ડેવલેપમેન્ટ ફેડરેશન ઑફ ઇન્ડિયા લિ.)નો સહકાર આયી મંડળીના કામને મયલો સે.

કલાકાર સહકારી મંડળીને ખાસ કરીન માઇક્રોક્રેડિટ ગ્રુપ્સમેંથા નીપજેલા એખબીજા પરના વિસવાસને લેદે ભાષાકેન્દ્રે હાલમેં એખ સાહસ હાતમેં ધરલું સે. ગામ્મેંજ સહકારના પાયાપેર પાણીની તખલી દૂર કરવા હોર ને ભેગા થી'ન તીના વપરાસ હોર બનાવલી આયી યોજનાને ભાષાકેન્દ્રના આદિવાશ્યૂ કાર્યકરો એ 'માળી' નામ આયલુ સે. 'માળી' એતરે આદિવાસી ઘરૂની હામે આવેલી પાણી રાખવાની જગા. જે ઘરની બાહરે હોય સે.

તીને ભીંત નીં હોતી પુણ લાકડા ખોળીન તેથી બનાવલી હોય સે. આથી 'માળી' ને આદિવાશ્યૂ પવિત્ર ગણે સે, વાર તીવારે સૂલાની, મોહટીની ને આથી માળીની પૂજા હોત કરે સે. માળી યોજનામેં 'પાણી સહકારી મંડળી' ઊભી કરવા હોર અહીંના આદિવાશ્યૂએ મઇનામેંજ સોવીહુ ને દહ કરતે વદાર મંડળી ઊભી કરીન તીના પશ્યા બેંકમેં જમા કરાવીન નીં ધારેલુ હોય તેવું કામ કરલુ સે. ખરા દુકાળના વરહમેં આદિવાસી કલ્યાણ કચેરીમેંથા હોત આથી વાતને રંગ ચડાવામેં આયવો સે ને પશ્યા હોત આલવાની વાત થે'લી સે.

ગયા વખેતમેં ડી.એન.ટી. રેગ (DNT-RAG) ની વાત કયરી હોતી. કેતરાક કેસોને હકીકતમેં હાતપેર લેવાની ને તીને હલા આલવાની જોળે જોળે DNT-RAG એ 'બુધન' સોપળીથા સમાજમેં, ખાસ કરીન કાયદા બનાવનારા ને કાયદાનું પાલન કરનારા સાયેબોને વિમુક્તને વિચરતી જનજાતિયુ હોર જગાડવાનુ કામ કરલુ હોતુ. આથી સોપળીમેં અંગ્રેજ્યાના રાજ વખેત બનાવામેં આવલા 'ક્રિમિનલ ટ્રાઇબ્સ એક્ટ (૧૮૭૧)' ને આઝાદી પસેન એયો કાયદો દૂર કરીન 'હેબીચ્યુઅલ ઑફેન્ડર્સ એક્ટ' (આદતથા ગુનેગારોનો કાયદો) એવુ નામજ બદલેલુ હોતુ તીનો જોરદાર સામનો કરવામેં આયવો હોતો. ને બીજી બાજુ આયા કાયદાનો પાસો વસાર જોડવા હોર 'રાષ્ટ્રિય માનવ હક્ક આયોગ' (નેશનલ હ્યુમન રાઇટ્સ કમિશન) જોળે ઘણી વાતસીત કરવામેં આવલી હોતી. ખૂબ આનંદ ને અભિમાનની વાત અયેસેકે આથી વાતને લેદે માર્ચ ૨૦૦૦ (હોળીના ૨૦૦૦ની સાલના મઇનામેં) રાષ્ટ્રિય માનવ અધિકાર આયોગે 'હેબીચ્યુઅલ ઑફેન્ડર્સ એક્ટ' કાઢી નાખવાનું નક્કી કયરૂં સે. વદારામેં વિમુક્ત ને વિચરતા સમાજોની વસતીવાળા ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રદેશ, રાજસ્થાન, પંજાબ, કર્ણાટક, આંધ્રપ્રદેશ ને પશ્ચિમ બંગાળ રાજની સરકારોને તીમના રાજમેંથા આયો કાયદો કાઢી નાંખીન ને વિમુક્ત ને વિચરતી જાતિયુ હોર કલ્યાણકારી યોજનાવ ઘડવાનો ને તીને અમલમેં મૂકવાનો હૂકમ હોત કરવામેં આયવો સે. વિમુક્ત ને વિચરતીજાતિયુના ઇતિહાસમેં આથી વાત હોનાના અક્ષરથી લખાય તેવી સે.

આદિવાશ્યૂ નું આરોગ્ય વારૂ કી'હકાય તેવું સે. એતરેકે નાનલા પોયાંથી લી'ન ડાહલા હુદી કોયપુણ જીવન જેયુ મે'નતથી ભરલુ સે તે હોત આરામથા જીવે સે. પુણ નવા ઇતિહાસની ભેટ જેવા તીમના ભાગે એનિમિયા, ટી.બી., સિલિકોસીસ, પ્રોટીન ને વીટામિનની કસરને લેદે થતા રોગો અજાણતેજ મયલા સે. આયા બદ્દા રોગો કરતે હોત ખરાબને આખા આદિવાસી સમાજને ખતમ કરી નાંખે તેવો સિકલ સેલ એનિમિયા નો રોગ આયા વિસતારમેં હોત ફોલાય રે'લો સે. આજ હુદી નીં મટતો એવો આયો રોગ વારસામેં મલતો જનીનસબંધી (જેનેટિક)સે. એતરે જો ચેતતા રી'ન લગન કરવામેં નીં આવે તો હરેક પેઢીમેં વદતો આયો રોગ આખા સમાજનું જીવન ઓસુ કરી નાંખે સે ને થોડીક પેઢીઓ પસેન આખા સમાજને ખતમ હોત કરી નાંખે સે. આયા સિકલ સેલ એનિમિયાના રોગથી તપાસ કરનારી કોય સંસ્થા આજે આયા વિસતારમેં નીં મેં. ભાષાકેન્દ્રથા સરૂ કરવામેં આવલા એખ અલેગ ટ્રસ્ટ 'પ્રકૃતિ'એ આયો સવાલ હાતપેર લેયને દેસ-પરદેસની ડાકતરી સંસ્થાઓને સંસોધકોને ભેગા કરવાનું સરૂ કયરૂ સે. બીજી બાજુ લોકુ હોર લોઇની તપાસ, દરદી રોગ લી'જનાર ને રોગ નીં થે'લો હોય તીમને કારડ આલવાની સરૂઆત કયરી સે. દરદી હોર રોજે રોજ લેવાની કાળજીને તરતેજ દવા કરાવાના કાર્યક્રમો સરૂ કરલાસે. 'પ્રકૃતિ'થા સિકલસેલની જોળે જોળે આદિવાશ્યૂની તીમેં ખાસ કરીન બાયડિયું ને પોયાંની દવા કરવાની જરૂરને હોત ધ્યાનમેં લેવામેં આવહે.

ગયા વરહના 'ભાષાકેન્દ્ર'લેખમેં ભાષા પ્રકાસનની વાત કયરી હોતી. 'ઢોલ'એ આયા પ્રકાસનનો પાયો સે: એવુ હોત કેદેલુ હોતુ. આયા વરહમેં 'ઢોલ'ના ભાષા કટમમેં બે ભાષાનો વદારો થે'લો સે. રેવાકાછયા ગુજરાતની ચૌધરી નેમહારાષ્ટ્રની ગોર-બંજારા ભાષામેં 'ઢોલ' સોપળી બા'રે પાયડી. એમેંથા ચૌધરી 'ઢોલ'ની પહેલીજ સોપળીમેં હાતસોથીન વદાર સભ્યો થ્યાને તીને પાસી સાપવી પયડી. થોડુ પુસળ રી'જેલુ ભાંતુ ને પંચમહાલીભીલીનું 'ઢોલ' વારૂ આગળ વદવા બાઝી રે'લુ સે. થોડા વખેત અટકી જે'લુ દેહવાલી ભાષાનું 'ઢોલ' હાવ પાસુ જુવાનિયા ને ડાહલા લોઇથા પાસુ સાલુ થવામેં સે. આની જોળે જોળે 'ભાષા પ્રકાસન'ની પેહલી સોપળી બા'રે પાડવામેં આયવી જેયી ડૉ. સુધીર દેવરેની અહિરાણી ભાષામેં કવિતાની હોતી. હાવ અંગ્રેજી, મરાઠી, હિન્દી, ગુજરાતી ભાષાઓમેં કેતરીક સોપળીયું બા'રે પડવામેં સે.

આતરૂ બદુ કામ ભાષાકેન્દ્ર કરે સે તે કોયના જોરે ? આયો સવાલ કોયના હોત મનમેં થાય એવો સે ને તીનો જવાબ ભાષાકેન્દ્ર અભિમાનથા આલવા માંગે સે કે હો ટકા આદિવાશ્યૂના જ જોરે ! ભાષાનો ઇસ્ટાપ જોવા જીયેં તૅર તેજગઢને વડોદરેના થી'ન વીહેક જણા સે, તેમેં અડદાથીન વદાર આદિવાશ્યૂ સે. પુણ તે સિવાય પોતાપોતાની નોખરી, કામકાજ કરતે કરતે ભાષામેં જુડાયલાની જાળ નવાય લગાડે એવી સે. 'ઢોલ'ની બદીજ સોપળી સોપળીમેં લખનારા, તીની હોર દેહી, મગજ ને ખિસ્સાનો ઘસારો કરનારા મોટા ભાગના આદિવાશ્યૂ સે, ડી.એમ.ટી.નું કામ કરનારા બદા વિમુક્ત આદિવાશ્યૂ સે, ને 'માઇક્રોક્રેડિટ' હોય, 'પ્રકૃતિ' હોય, 'કલાકાર સહકારી મંડળી'હોય કે 'માળી' હોય બદાજ કામમેં જીવ આલીન કામ કરનારા તેજગઢ વિસતારના ને ગામે ગામ કામ કરતા ભાષાના કાર્યકર્તાઓ બદા આદિવાશ્યૂ જ સે. આયા બદાથીન અગૉળ રી'ન બદા કાર્યક્રમ કે પ્રવૃત્તિમેં જુડાયેલા, બદી વાતનું પાયાનું કામ કરનારા ને તીની પુસળ રે'લા વસારને હમજનારા તેજગઢ એકેડેમીના વિદ્યાર્થીઓ સે.

ગયા વખેત કેદુ હોતુ તેમ તેજગઢમેં મળેલી થોળી જમીન પેર ટ્રાયબલ એકેડેમીનું બાંધકામ સરૂ થે'લુ સે, પુણ પાકા મકાન બનવાની વાટ જોવા કરતે આદિવાશ્યૂએ જ બાંદેલી એખ વારૂ નાનલી ઝૂંપડીમેં એકેડેમીના પેહલા કોર્ષની સરૂઆત થી'જેલી સે. ૧૫ ઓગષ્ટ ૨૦૦૦ના દાહડે સરૂ થે'લા આયા 'પોષ્ટ ગ્રેજ્યુએટ ડિપ્લોમા ઇન ટ્રાયબલ સ્ટડીઝ'ના અભ્યાસમેં હોળ સ્નાતક (ગ્રેજ્યુએટ) આદિવાશ્યૂ જુવાનિયા જુડાય જે'લા સે. કોમ્પ્યુટરને અંગ્રેજી થાલી'ન આદિવાસી સાહિત્ય, ભાષા, ઇતિહાસ, સમાજવિજ્ઞાન, સમાજકાર્ય, રાજ્યશાસ્ત્ર, ખેતીને તીનું તંત્રજ્ઞાન (ટેકનોલોજી), ગામડાને સે'રના વિસતારમેંના આદિવાશ્યૂની સમસ્યાઓ ને આદિવાસી સંસ્કૃતિ અહલા બદાનો અભ્યાસ આયા જુવાનિયા કરી રે'લા સે. થોળા વખેતમેં. આયા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની આવડતને રસ પરમાણે કોયને કોય કામ સરૂ કરહે કાંતો તીને લગતી નોકરીમેં જુડાય જહે. ધીરે ધીરે આદિવાશ્યૂના જીવન, તીમના ઇતિહાસની જાણકારીવાળી ને તીમને હમજનારી આદિવાશ્યૂ ની જુવાન પેઢી તીયાર થતી રે'હે.

○

હમજન

શૈલેશકુમાર શનાભાઇ પટેલ

(પાત્રો : રમેશ, કરસનકાકા, મફત, હીરાભાઇ, ગામલોકો, રળતિયો વગેરે.)

રમેશ : અરે ! કાક કરસન આંયા કાં થા ?

કાક કરસન : ભાય આ જોને થોડો મસીનનો સામાન લેવા આવલે, પણ હેં ભાય તાર ભણવાનું બરાબર સાલે સે ને.

રમેશ : હોવ કાકા ભણવાનું તો બરાબર સાલે સે પણ...

કાક કરસન : પણ પણ હું ? જરા બોલ તો ખરો.

રમેશ : કાકા જેરમેં તેજગઢથા ઘેર આયવો તેર મેં આપળા ગામને સમાજની વાત કરલી તેયી યાદ સે કે ?

કાક કરસન : હા ભાય, કટમ, ગામને સમાજની વાત કરલી ને તીમેં પેલી મંડળીઓની હોત વાત કરલી એથી વાત, બરાબર ને ?

રમેશ : હોવ કાકા, એયી જ, તીની હોર મેં આપળા ગામ્મેં આવ્વાનો સુ ને તાં મેં બદી જ વાત કરેહ.

કાક કરસન : વારૂ ભાય, હમણેં તો મારે હોત મોડું થાય સે ને ઘેર જી'ન પાસા મસીનના દાગીના ફીટ કરહુ તેર મસીન સાલુ થહે એતરે ખેતરામેં પાણી વાળવાનું થહે.

રમેશ : વારૂ કાકા તમુ ઘેર જાવ પણ મેં કાલે મારા ભાઇબંદ હાથે આપળા ગામ્મેં આવ્વાનો સું એતરે તમુને થોડું કામ આલું સું. કાલે બાર વાજ્યે જો થાય એમ હોય તે બદા માણહુને ભેગા કરી રાખજો.

કાક કરસન : વારૂ ભાય, ગામનું ને સમાજનું વારૂ કામ થતુ હોય તે હું કરવા આપણે મદદ નીં કરીએ !

રમેશ : વારૂ કાકા, આવજો.

મફત : અરે ! રમેશ તુ કાં જે'લો હોતો ? મેં તને હોદતેલો.

રમેશ : ભાય આપણાને જે દેવીસાહેબ વાત કરલી હોતી તે તને યાદ ઓહે.

મફત : હા, પણ અતાર તીનું હું સે ?

રમેશ : મારા ગામના એખ કાકા આવલા હોતા. મને બજારમેં ભેગાયા, ને મેં તીમને આપણી સંસ્થા થીન સાલતી ભંડોળ ફળિયા, માળી બેન્ક ને બિયારૂબેન્કની વાત કયરી. કાલે મારા ગામ્મેં આપણા ભાયબંદોને લી'ન અજયાર વાગે જવાનું સે.

મફત : આપણી હાથે હિરાભાઇને હોત લે'હુ, બરાબર ને ?

રમેશ : બરાબર, આપણે તેણ ભાઇબંદ જાહુ ને ગામ્મેં બદા માણહુને બરાબર હમજાવીન કામ સાલુ કરી દેહુ.

હિરાભાઇ : મેં હોત તમારી હાથે જ સુ, ધરમના કામ્મેં વાર કેવી.

રમેશ : આવ ભાય, આપણે ભંડોળ ફળિયા, માળી બેન્ક ને બિયારૂ બેન્કની વાત કરવાની સે,

હિરાભાઇ : આદિવાશ્યૂને માન નીં આયલુ. ભગાયડા જ સે. હમણેં તેયાવની હાલત ઘણી ખરાબ સે, બરાબરને ભાય.

મફત : હોવ, પણ આપણે ગામલોકુ ની બીજી તખલીનું હોત કાંય કરવા.

હિરાભાઇ : આવા કામ્મેં અમે બેવ જણા હાથે સે.

રમેશ : જો ભાય, મે તમુને પે'લ્લા કી દમ કે મારા ગામની હાલત હું સે. બે વરહથા વહરાત નીં આવતો. જમીનમેં પાણી ઊંડુ ઉતરી જે'લુ સે ને તીને લીદે હમણેં પાણીની ખૂબ તખલી સે. ને પાણી ની મેં એતરે ઘાસચારો નીં મેં. ડુંગરાળ વિહતારમેં અતાર આપણાજ આદિવાશ્યૂ ભાયુ બેનુ ને ઘણા સેટે જવુ પડે સે આ હૌથી મોટલી તખલી સે.

મફત : આનો હોત આપણી જોળે રસ્તો સે.

રમેશ : કયો રસ્તો, મને તો કે'.

મફત : આપણાને સાયેબે કીદિલુ તેમ અરજીયો લી'જવાની. તીમેં પાણી હોરની અરજી લખહુ ને તીમેં ગામલોકુની સહી લી'ન આપણે ટ્રાયબલ વિભાગમેં પોં'સતી કરહુ, બરાબર ને ?

(બદા રમેશના ગામ જાય સે.)

હિરાભાઇ : એ બદાને રામ રામ.

મફત : કેમ સાલે સે કાક કરસન, બરાબર ને ?

કરસન કાકા : હોવ ભાય, વારૂ સાલે સે.

રમેશ : આપણા ગામના બદા માણહુ આવી જયા કે ?

કરસન કાકા : હોવ ભાય, ગામના બદા માણહુ આવી જયા સે પુણ પેટનો ખાડો પૂરવા બીજા હેઠવા મંજૂરી જયા સે તેયાવ બે તેણ મહિને આવહે.

મફત : વારૂ કાકા, આતરા માણહુ સે તે ઘણુ. આયા તીમના આશ, બાહ ને ભાય ને કે'હે એતરે તેયાવને હોત હમજણ પડી જહે, બરાબર ને ?

ગામલોક : બરાબર, હમુ તેયાવને હમજણ પાડહુ.

રમેશ : તમુ ગામના માણહુ મને તો ઓળખો સો ને ?

ગામલોક : તુ રઘાભાયનો સોરો તે હમુ ગામના માણહુ નીં ઓળખીયેં તે કોય ઓળખવા ?

રમેશ : તમુને મેં મારા ભાયબંદની ઓળખાણ કરાવુ. મારી બાજુમેં બઠા સે તે મારા ભાયબંદ મફત ભાય સે ને આ બીજા સે તે હિરાભાઇ. મફતભાય પંચમાલ જીલ્લાના સે ને હિરાભાઇ ભરૂચ જિલ્લાના. આ

બેયા ભાયબંદ આપણા વડોદરે જિલ્લાના ઉદ્દાપૉર તાલુખાના તેજગઢ મેં આદિવાશ્યૂ હોર સાલતા 'આદિવાસી પ્રશિક્ષણ' નામના બે વરહુના કોર્ષમેં અમારી હાથે જોડાયેલા સે. બીજા હોત તાં ભણવા આવે સે. આ તમારૂ કામ કરીએ એ તો અમારે ભણવામેં આવહે પન તીની જોળે આપણા આદિવાસી વિહતારમેં માણહુને ઘણી તખલી સે તીને દૂર કરવાની સે તીની વાતુ મારા ભાયબંદ કરહે.

મફત : ગામના બદા માણહુને મારા રામ રામ. મારી ઓળખાણતો તમુને મલીજી'ને અમારી સંસ્થાની હોત ઓળખાણ થી'જી'. હાવ પેહલા આપણા કટમની વાત કરૂ તે પસેન આપણા સમાજને હમજવાનો સે. જો આપણે આપણા કટમને આગૉળ લાવ્વુ હોય તૅર પાંસ વાત હમજવી પડહે. ૧) દેવા વગેરનું કટમ ૨) મંદવાડ વગેરનું કટમ ૩) બહાર મજૂરીએ ન જાય એવું કટમ ૪) ભૂખ વગેરનું કટમ ને ૫) અજ્ઞાન વગેરનું કટમ. આવી પાંસ વાતુને આપણે બરાબર વળગી રી'યે તૅર આપણુ ગૉમ સમાજમેં અગૉળ આવહે. બીજુ આપણા આદિવાશ્યૂમેં વે'મ, અંધશ્રદ્ધા બહુ જોવા મળે સે, આયુ બદુ આજના જમાનામેં નીં સાલે. જો આપણે જ એકા એકા હોર ઝગડા ઝુમારા કરહુ તૅર બીજો કોય તીનો ફાયદો લી' જહે.

હિરાભાઇ : અરે ! જરા વસારતો કરો આયી તમારી રીતરહેમ બીજા સમાજોમેં ઘણી મોટલી ગણાય સે. તીને તમુ બનાવી રાખો. બીજા સમાજ કરતે આપણે સમાજ નાન્લો નીં મેં. આપણે આપણી રીતરહેમ ભૂલી જવાની નીં મેં તીમેં જ આપણી વાતુ રે'લી સે. કેમ, ખરૂ ને કાક કરસન ? આપણેજ આપણી જવાબદારી હંબાળવાની સે.

મફત : ઊંસા સમાજમેં કે સરકારમે કોય આપણુ હાંબળવાવાળુ નીં મેં, ખરૂ ને કાકા ?

કરસન કાકા : જે સરકાર હોર અમારાજ ભાયુના લોય રેડાયા ને તેજ સરકાર અમારી ઉપેર થતા અત્યાચાર રોકી નીં હકતી. હમુને રોટો મલે એવો લાભ આલે સે પણ એયુ બદ્દુ કાગળિયા ઉપેર જ જોવા મલે સે ને જેર તે કામ્મેં આવે તેર અદમીજ મટી જાય સે.

મફત : પણ કાકા હાવ તમુને નીં લાગતું કે 'જાત મે'નત ઝીન્દાબાદ' યાદ રાખીને જ કામ કરવાનું સે.

કરસન કાકા : હેં ભાય, તમુને પગાર તો મલતો ઓ હે ને ?

હિરાભાઇ : નીં કાકા, હમુને પગાર નીં મલતો પણ આયુ હમારે ભણવામેં આવે સે. આપણા આદિવાસી લોકુને સમાજમેં ઊંસા લાવ્વાનું કામ આવી સંસ્થા કરે સે.

કરસન કાકા : તૅર ઘણુ વારૂ ભાય. આયુ તો ધરમનું કામ કે'વાય.

હિરાભાઇ : બીજુ કાકા, હમુ સરકાર તરફથી કે કોઇ પક્ષ તરફથી આયુકામ કરતા નીં મેં પણ આપણા આદિવાસી સમાજની સેવા થાય એતરે હમુ ભાયબંદો આયુ કામ કરીયે સે.

મફત : હાવ આપણે જરૂરી વાતુ કરીયે, તીમેં. ભંડોળ ફળિયા, માળી બેન્ક ને બિયારૂ બેન્કની વાતો કરીએ.

રળતિયો : સાયેબ, આયુ બદ્દુ હું સે તે હમજાવો.

મફત : હા ભાય, ભંડોળ ફળિયુ હું સે તે હમજાવુ. જોવો આપણે એખતો અભણ માણહુ સે બરોબર, એતરે આપણી હોર પશ્યા નીં હોય એતરે આપણે આપણી આશ, સોરી કે લાડીની રકમ વેસીને કે જમીન વેસીને આપણે ઘરના નાનલા મોટલા પરસંગ કરતા હોય સે કે દાણા લાવતા હોય સે. એતરે શાહુકારોની દુકાને જાયેં સે ને સો રૂપિયામેં થા તૅણ વીહુને પાંસ ગણી પશ્યા આલે સે ને એખ કે બે વરહની મુદત કરે. આપણી આવકનું એખ જ સાદન ખેતી સે ને તે હોત વહરાત હારો હોય તૅર. વહરાત આવે તૅર વારૂ ખેતી થાય ને નીં આવે તૅર રકમ ગીરો મેશવી પડે. તીનું વ્યાજ રકમ કરતે વદાર થી'જાય એતરે આપણે રકમ લેવા નીં જતા ને મફતના ભાવમેં આપણી રકમ જતી રે'સે.

ગામલોકો : હા સાયેબ, આવુ જ થાસે પણ હમુ ગરીબ માણહુ હું કરી હકીયે ?

હિરાભાઇ : હમુ પારકા નીં મેં. હમુ હોત તમારા જેવા ખેડૂતના સોરાંવ સે. ને થોડું ભયણા તે આપણા જ માણહુને કામ નીં આવીએ તો હું કામનું ?

ગામલોક : એ તો બરાબર. સાયેબ તમારી વાત બરાબર પાકી સે.

હિરાભાઇ : આયી ભંડોળફળિયા યોજના તમારા બદાના સાથથા અગોળ સાલ હે. આવી યોજનામેં ગામ્મેં પંદરે કે વીહ માણહુની એખ મંડળી બનાવાની હોય સે. તીમેં એખ પ્રમુખને મંત્રી હોય સે. તીમેં કે માળી બેન્કમેં પ્રમુખ બાયડી હોય તે વદાર હારૂ ને મંત્રી અદમી બને તે વદાર હારૂ. તેયા બેવ થોળા ભણેલા હોવા જ જોયેં. બરાબર ને ?

રમેશ : હા સાયેબ, બરાબર સે. આવુ બદુ આજ હુદી હમુને કોય નીં કીદુ.

મફત : બીજુ કે ભંડોળ ફળિયામેં એખ મહિનામેં પસ્સી, પસ્સા કે હો રૂપિયાનો હપ્તો તમુ કો'તેમ રાખવાનો ને આયા રૂપિયા તમુને ઠીક લાગે તેમ તમારા પ્રમુખને મંત્રી બેન્કમેં તમારા નામે જમે કરહે. આવી રીતે સો મહિના બસત કરવાની. ને એખદેમ કોયને તખલી આવે તૅર તીમેં થા લૉન મલે. બીજું કે નાન્લા મોટલા ધંદા કરવા હોય તે હોત લૉન મલહે. આયી લૉન તમુને ઠીક લાગે તેમ નાન્લા નાન્લા હપ્તામેં પાસી ભરવાની. લોન ભરાય જાય તૅર બીજી વાર હોત લોન મલે. આમ એખ પા તમારી બસત હોત થહે ને તમુને વદાર લુંટાવાનો વારો નીં આવે.

ગામલોક : પણ હેં સાયેબ, આવી લૉન નું વ્યાજ કેતરૂ આવહે તે કો'ને ?

હિરાભાઇ : હા ભાય, બેન્કનું વ્યાજ હો રૂપિયે મઇને એખ રૂપિયો વ્યાજ લે સે એતરે હો રૂપિયા આપણી જોળે રે'તો એખ વરહનું બાફર રૂપિયા વ્યાજ થાય.

રમેશ : આતો વારૂ કે'વાય. હમારે તો શાહુકાર હો રૂપિયાના મઇને દહ રૂપિયા લે સે ને પાસો વટ કરે.

હિરાભાઇ :હાવ તમારી બીજી કોય વાત હોય તે કરો.

ગામલોક : સાયેબ અમારી બીજી વાત તો નીં મે. તમુ કીદુ તે હમુ બરાબર હમજી જ્યા. ગામના બદા ભેગા થી'ન હાવ આવી મંડળી બનાવહુ.

મફત : બીજી વદાર વાત હમજવી હોય તૅર તમારાજ ગામના રમશ્યાને કી'જો એતરે એયો તમુને બરાબર

હમજાવહે.

કરસન કાકા : અરે સાયેબ કાં જાવ સો, રળતિયા ઘરમેં જી'ન ભાળી આવતો સા તીયાર થી'કે નીં.

રમેશ : હા કાકા ઉબા રો'મેં ભાળી આવુ.

મફત : કાકા સા નીં મેલો તે નીં સાલે ? અમારે તો આંયા રોજ આવ્વાનું થહે.

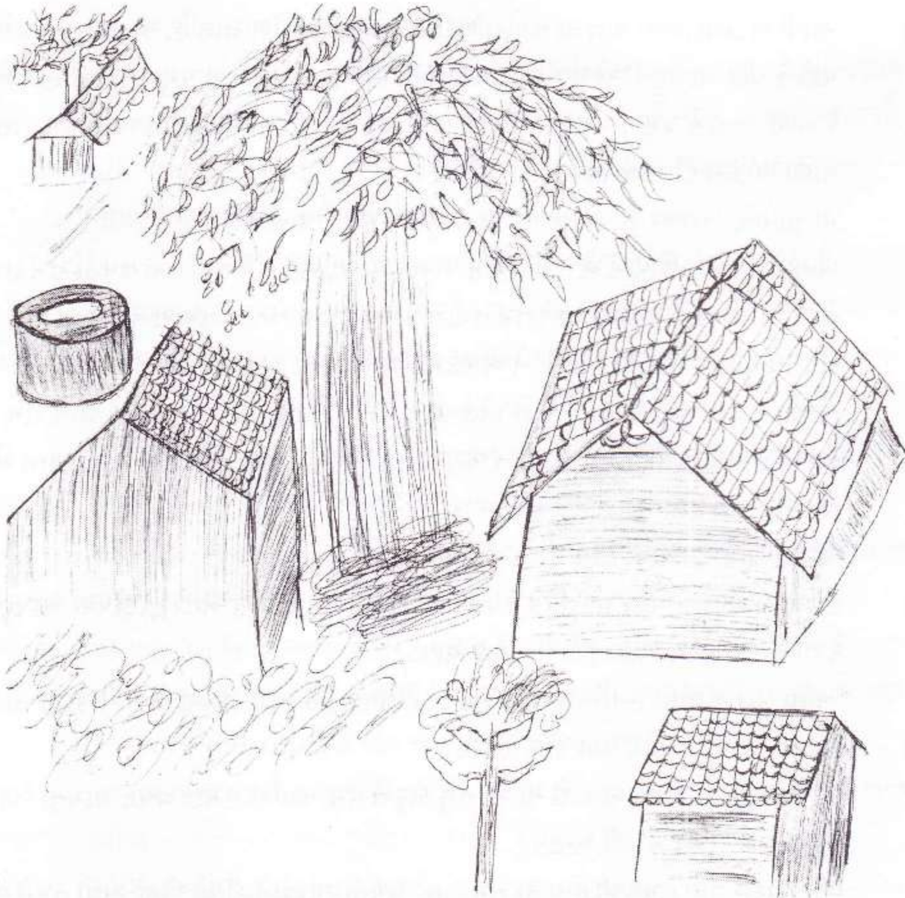
કરસન કાકા : રોજ આવો તે ઘણુ વારૂ હમુને નવનવુ જાણવાનું ને હીકવાનું મલહે.

રમેશ : લો સાયેબ સા.

તેણ જણા : વારૂ કાકા, તેજગઢ ઘમી આવો તૅર અમારી સંસ્થામેં આવજો. હારૂ તૅર આવજો.

ગામલોક : એ બદા આવજો આવજો.

○

રાળુ હઅમજ જયો

પ્રા. અર્જુન વી. રાઠવા

''કોઇ હોતા લા હીયે ? રંગુ''

હીયે કી હીયે પેલા ભગત્યા લા

''ઓ હો...હો...લા. તારહયાં કેતરાક આવેલા હીયે ? કાહનેક દાહડે એહેલા 'પંથ' વાળા કહે ને કાહનેક દાહડે પેલા વાળા. તુંહીદ કાહા લા હીયે બધા ભેગા હોવા આવે ? તુ આપેણમાં આવેલ ભણીજ્યો તીન્હે હે કે ની ? તુહી હીનુ ભેગો ભગત્યો બણાવવા હીંડતા કે હે હીયે બતે તૂહી ગાયુડીક લેકને ફીરહેને વતા આમ્હેર હરખા બધા હી ભાગત્યા બણાવહે. હાંયે આપેણ ગામું માં પૂણ ઘણા ભગત્યા હોય જ્યાં. ભગત્યા હોય જયા તી હાંય આપેણ ઘોરનું પાણી હુંદે ની પીતાલા હીયે.

રાળુ હી જાણે કોઇ ઊગત્યો હોવે છૂં. ગમતુની હોય તહી મન્હે ભગત્યાની વાતે કરવા બાઝીજ્યો. વતો મન્હે પૂછે હેં લા રંગુ, તુ કાહાની ભગત્યો હોય જાતો ?''

મેં કહ્યું, તુહ ભગત્યો જાહ્ના, રાળુ.

''મેં હોય નીમ પુણ મારથી બધુ ની બાણેલા'' કેહે રાળુ

કોની બણે ? મેં પૂછ્યું.

''રાળુ કેહે, હંધારે વેધાદે ઉડીકને ઉઘેળવા, વતે પૂજા કરવા આળી ટીકો કરવા, હીયું બધુ કાં હોયે લા આમ્હરે હરખા હી. તોર હરખા નોકરીવાળા હોય તી બધુ કરે. આમ્હેરતે કાં હીયા. કીહીક તે દાતોણેદ અહાંભે દાહડે ખેત માંદ કરવુ પડે, તી ઉઘેળવાની તે વાતેત કાં રહી. હંધારેય ઉઘળા અહાંતુય ઉઘળાય, કહવાય બી''તી કોઇક દાહડે પૂજાને ટીકો હંધારે ની કરવાનો. અહાંતો કરી લેવાનો. મેં કહ્યું.

''ની લા પૂણ મન્હે ની બણે. પેલો પારું હુંદે મન્હે કહવા આવલો, ઘણાદ હમજાયો. પૂણ મેં તે નીત્ કહ્યું.'' કો કહતલો કો કહતલ પારું ? મેં પૂછ્યું ''પારુ કહતલો કી આવતે દેવને મોહરાજ આવવાનો સે. રયુ કઠી કરી આપહે. વતે દારુ ની પીવાનો. તાડી ની પીવાની ને માંહ ની ખાવાનું. વતે આપણે ઘોર વારુ સાલ્હે. મંદવાડ ની આવે. ડાકેણ કી ભુત આપણું હી હેરાન ની કરે. ''

તી તુ કો કરવા હીંડિ, ભગત્યો હોવા કી બી ? મેં જરીક ભાર દેહને પૂસ્યું. પૂણ રાળું કછુ કહ્યુ ની. મન્હેદ પાસો પૂસવા બાઝી જયો.

''પૂણ તુ કાહા ની ભગત્યો હોવતો લા ? રંગુ ''તન્હે તે ઘણા કપડા બોલાવા આવે યે, તુ મન્હે બધુ કે હ

આજે મેં તન્હે બધુ પૂસલા આવલો સે. કો કરવું જોવે ? ભગત્યા હોવા કી બી ?'' મેં તે વતે કહ્યું, હેં લા રાળુ, આપણું તે ગામડેછ્યા માણેહ. આપણું કોઇ દાહડે કોઇનું કછુ બગાડતા ની. આપેણું કામ કરજે ને જીવજે. તી હીની બધી ઝંઝેટમાં કાહા પડજે તૂત કેહ.

''તાહરી વાત હાચી લાગેલા પૂણ દારુ તાડી પીકને ઘણી ડાય વારલા માણેહ અગોળ ઘણું ખરાબ બોલી દેવાય છુ બધુ ની વારુ. તીન્હે મન્હે યારુ ની વાત ગમી પૂણ ભગત્યા હોવા માં માર મન ખસકાય તીન્હે મેં તન્હે ભેગો હોવા આયો.''

વતો મેં થોડોક ભુસરો હોયકને કહ્યું, રાળુ દારુ કી તાડી પીકને સાકી જવાય, કધુ ક હી નીં બોલવાનું બોલી દેવાય...હીયું બધુની વારુ. ને મેં હુંદે માનું કી તારુ તાડી ની પીવી જોવે. પૂણ ભગત્યો હોવે તીદ દારુ તાડી સોડાય અહલુ થોડુ સે લા ? માહરીદ વાત કરુ તી, મેં પેહલો ઘણો પીતલો. તુ કેહે તહી સાકીકને ઘણો કાયબો કરતલો. પૂણ એક ડાય લાજ્યું કી મારે દારુ તાડી સોડવી જોવે. બછ ચ્યુ દાહડો ને આજની ઘડી મેં દારુ કી તાડી મોંહે ની અડાડતો. ને તુ કહતો હોય કી ભગત્યા હોવે તીદ દારુ તાડી સોડાય તી હીયે વાત હાચી ની મળે. આજ કાલ તે ભગત્યાદ દારુ ઘણા પીવે, ની પીતા ?

''હોવલા હાચી વાત, હીયે તે બાટલ્યુ પીવે. ને ભગત્યા હોય જ્યા કરીકને મોહડાનો કી ગોળનો દારુ ની પીતા, પૂણ હીયુ હુદે દારુ તે ખરો ન્રે લા.''

તી કાહા ની ? બાટલ્યુનો દારુ હુદે તે સકાડી દેય, મેં કહ્યું. હેતરુદનું બાટલ્યુ તે વધુ નુકશાની કરે કેહે, એક દાહડે દાક્તેર આવલો ચ્યુ કહતલો. ને પાસી મોંહગી પડે. આપેણ હયાં નો રંગુભગેત બાટલ્યુદ ઘણો પીતલો. એક દાહડે બાટલી પીકને કછેકથો આવતલો, આવતો આવતો મોહડા તવ્હે હુવા પડલો સાંહાંદ હુવલો તોહોદ મરી જેલો. થુડુમાં બે ભરલ્યુ ને એક ઠાલ્લી બાટલી પડી રહલી. હીના કરતે આપેણ હરખા નુંગરા ની વારલા ? હીયુ પીતલો હેતરુ તે નીત્ પીતાને ? કોઇક દાહડે કી વાર તીહવારે ઘોર ગાળજે તી થોડુંક પી લે જે, પૂણ રોજ બાટલ્યુ તે નીતુ પીતા ને ?

''હાચી વાત. ''

તારહ્યાં આયો ચ્યું ઘણુદ વારું હોયુ બાકી એતરુ બધુ જાણવા ની જડતુ મન્હે. હાય ખબેર પડી કી તુ કાહાની ભગત્યો હોવતલો હોયલો. રંગુ, હાંય એક વાત તુહી કહું, માર પોરયો ચાર સોપડીમાં આપેણ ગામની નિહાળમાં ભણે સે. એક દાહડે માહતેર ભેગો હોવલો છયુ કહતલો કી હીના હી ઘણું વારુ આવડે સે. તુ હુંદે માર પોરયાહી લાઇન દોરી આપજી. મેં તારહયાં મોકલેહ''

હોવ મોકેલજી, મેં હીના હી કછુકની આવડે તી ભણાવેહ હુદે. ને રાળુ પોરયાહી વારુ ભણાવજી. ભણહે તીદ બાકી હાંય તે તોર હરખા અભેણના દાહડા જ્યા. ને એક વાત, પોરયા હી દાહડી વારુ, ઉઘળાયકને, ખવડાયકને હમજાડી હમજાડી ટેમ ડીક નિહાળે મોકેલજી. માહતેર હી હુંદે કોઇક-કોઇક દાહડે ભેગો હોવા જાજી ને પૂસજી કી તાર પોરયા હી કેતરુ આવડે. બે માહેતર કે હે તહી ઘોર હુદે લખવા-વાંસવા બહાડજી. તી તાર પોરયો ઘણું વારુ ભણહે.

''હોવ તુ કેહે તહીંદ કરે હ. આજ તે માર દાહડો હુઉઘરી જ્યો. તાર ભેગો ઘણી વારુ વાતે કરી. પૂણ હજુ

એક વાત પૂછવા હીંડતલો, પૂછું ?'' કો ? પૂસને. આજ બાકાદ સે તી વધુ વાતે કરજે. ''રંગુ, પારુ ભેગો મેં એક આટો ભગત્યાના ભજન માં જેલો. તીહી હીનુનો મોહરાજ કહતલો કી આપણું હી ભગવાનેદ ખવડાવે-પીવડાવે ને જીવડાવે સે. તીન્હે ભગવાનની પૂજા આપણે કરવી જોવે. ને ભગેત બણવુ જોવે. મોહરાજની વાત તે મન્હે હાચી લાગી. ભગવાનેદ આપણું હી જીવડાવે સે. તી ભગવાનની પૂજા તે આપણે કરવી જ જોવે ને ?''

હીયે વાત તે મન્હે હું દે હાચી લાગી રાળુ, પૂણ મેં તન્હે એક વાત પુસુ કી આપણું કો ભગવાનની પૂજા ની કરતા ? આપણું વાર તીહવારે ડાહલા બાહુહના વખેતથી સાલતી આવતી રીત ની કરતા ?

''હોવ કરજે, રાળુ કેહે''

તી હીયદે પૂજા કહવાય ! બજારવાળા બજારવાળાના બાહુહની રીત સાલતી હોય તહી સલાવે. આપણુ આપેણ બાહુહની સાલતી આવે તહી સલાવજે. આપણુ બીજાની રીત કાહા આપેણ માં ઘાલજે ?

''પૂણ મોહરાજ કહતલોકી આપણું હી હઅુધેરવું તે પડહેદ. પૂણ ભગત્યા હોવે તીત હઅુધરાય હહી કોઇ કેહે. ભગત્યા હોવે છયે કો બધા હઅુધરી જ જયા કહવાય કી ? તૂદ મન્હે કહ્યું કી-ભગત્યા દારુ પીવે. તી આપણા માં ને હીનું માં ફેર કો ? હીંયે ટીકો કરે ને આપણું ની કરતા હેતરોહ ને ? રાળુ આપણી કેતરીક ટેવ અવેલ ની મળે રયે વાત ખરી, પૂણ મેં તન્હે એક વાત કરુ કી માહરા એક પોગની એક આંગળી કુહી જેય તી માહરે કો કરવું જોવે. દાકતેર હી કહીકને એક આંગળી વઢાય દેવી જોવે કી આખો પોગેહ વઢાય દેવો જોવે ?

''હાય ની હાંય હેતરુદ. મેં હમજી જયો, હાંય બછ મુડામાં ચાંદુ નીકળે તો મુંડુની વાઢી દેવાય. ચાંદુદ વાઢીક ને કાઢી દેવાય. આપણું હુંદે આપણી કેતરીક ટેવ કી રીત જે વારુની લાગતી હોય એ હઅુધારવીજોવે કાંતે કાઢી નાખવી જોવે. પૂણ પેઢી દર પેઢીથી સાલતા આવતા આપેણ ગામડેસી રીત-રિવાજ હઆસવી જ રાખવા જોવે. નીતે આપેણ ઓળખાણની રેહે.''

ને આપણું વાત કરી તહી આપણું તે ગામેડછયા માણેહ. આપણે ભગવાન તે દાહડો, ચાંદ, વાહળો, ઘરતી, પાણી આગઢી ને ઝાડ કહેવાય. એતરે આપણે હીબુની પૂજા કરવી જોવે. પૂણ પૂજા કરવાની રીત આપણી પોતાની હોવી જોવે. બીજાની ની.

''હાચી વાત લા, રંગુ. આપણા દેવ હુંદે લાકડા નાદ બનવલા હોય ની ?'' રાળુ હી વાત હાચી લાગી. રાળુ થોડીક વારફોમ કરી રહ્યો વતો કેહે.

''આપેણ પૂજા વિધી હૂદે બજારયા કરતે અલેગ પડે. આપેણ તે ગામેડસી વિધી. ને વિધીમાં જ્યું. જોવે છયું બધુ બજારમાં જડી જાય.'' રાળુ કેહે મેં વસમાંદ બોલી પડયો હોવ, આપેણ વિધીનું હઅમાન આપેણ ગામડામાં ને શેર વાળાનું શેરમાં જડે. ને રાળુ ઝાડ,પાણી ઘરતી...બધા આપણા ભગવાન કહેવાય. હીનું વગર આપણું હી ની ખવાય-પીવાય હી જીવાય. એતરે આપણે હીનુ ની પૂજા કરવી જોવે. ને આપણું વાત કરી તહી આપણી પૂજા આપેણ રીતની હોય. માનલે કી મારે જંગલની કી ઝાડની પૂજા કરવાની હોય તી ઝાડની હાચેવણી કરવાની. વદ્દાર ઝાડ ઉગાડવાના. ને બીજુ કોયનુ ખરાબ ની કરવાનુ ને કોય હી ખરાબ કરવા દેવાનું ની.

''સાલ, રગુ આજ ઘણાવારુ બહા ઘણી વાતે કરી. માર ઘણુ બધુ હમેજવાનું હોતું ચ્યું. મેં હમજી જ્યો. તુ હુદે માર ઘોર આવજી. બધા ભેગા હોયકને વાતે કરહુ .'' ○

આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં

દેવોની માન્યતાઓ ને તેની કથાઓ :

હેમસીંગભાઇ રાઠવા

૧. ઘરલીની દેવી :

રાઠવા અદિવાશ્યુ મે રાધવાના ચુલાની નજીકમે ભીત કે ખપેડા પેર આ દેવના સીંદૂરનાં પાંચ ટીપકાં પાડવામેં આવેલા હોય સે. તેને દાહડી રાધેલું હોય તે ખાદા પહેલા પાંચ પૂખડાં પાડવામે આવે સે. તેની પછી ઘોરનો બધા ખાય સે. અને વરહમેં તીવાર આવે સે તેર તીવારનું વારુ-વારુ રાંધેલુ હોય તે બધુ ભેગુ કરીકને પહેલા કોડીયાનો દિવો કરીકને દિવો મેરાવામે આવે સે. પસેણ તેની અગોળ એક ચીહો ભરીન દારૂ મેરાવામે આવે સે. પસેણ ખાંકેરના પાંચ જમણા પાઇડાં લેવામે આવે સે. પસેણ પાંચ પાઇડામેં કોદરી ને ઢબરા મેરાવામેં આવે સે. પસેણ પોણીનો છાંટો નાખીને કોદરી હોય કે ઢબરા હોય જે પાઇડા મે મેરોલું હોય સે. તે પૂજવામે આવે સે. પસેણના ઘોરના અગોળની પડાળે વાદ નાખવામેં આવે સે.

એતરેકે ઘોરમે અગોળના ડાહલા મટી જેલા હોય તેમને તીવારને દાહડે પહેલા ખવડાવીન બીજા બદા ખાય સે. તેને ઘોરનો ઘરલીનો દેવ કહે સે. નીતેર વારુની પૂજવામે આવે તેર ઘોરનોને ઘણો પજવે છે. એતરે પહેલા ઘરલીદેવને પૂજવામેં આવે સે.

૨. ઘોરનો બાબો પીઠોરો દેવ :

આદિવાસી સમાજમેં મોટલા ભાગે બધાને ઘોરુમે પીઠોરાદેવ આવેલો હોય સે. બાબા પીઠોરામે એહલું સે કે પહેલા અદીદ સીંદૂરનાં નવ ટીપકાં પાડેલા.હોય સે. કોઇક ઘોરનું માંદુ હોય જાય સે નીતરે ડગરાં કે ખેતીવાડીમે વારુ ની હોય તેર ઘોરનો બડવો હોય સે તેને ખાંકેરના પાયડામે આઠ ટકા કે એખ રૂપિયો નીતરે અડદીના થોડા દાણા લેકને બડવાને પુળી દેખાડવામે આવે સે. તેર બડવો વારુ ઘોરનો ધારો કાઢે સે. ને ઘોરધણીને કહેસે કે ઘોરમેં થોડીક ભૂલ હોય જેલી છે. એતરે આપનું અગોળ વરહ આવહે તેર આખો ચોક પીઠોરો લખવાનુ ને કણબાની નવ ડાળો રોપવાની બાદા રાખવામે આવે સે. પસેણ વારુ વરહ આવે સે તેર પાસો ઘોર માલિક બડવાને પૂળી દેખાડે સે. એતરે બડવો કહે સે કે ભાળલા હાવ વારુત હોપજુ. હાવ આપણું આ વરહે પીઠોરો લખવાનું કરવાનું સે એવું બડવો કહેસે પસેણ કાતેક મહિનામે બાબા પીઠોરા કામ કરવામેં આવે સે.

પહેલો બડવો ધારો કાઢે સે કે કાહને દાહડે પીઠોરો લખીએ તેર હદર એહલું ભાળવામેં આવે સે. તેર તીનો દાહડો નકી કરે સે દેવનાહાટને દાહડો ખાસ નકી કરવામેં આવે સે. પેહલો બડવો ગુજરીને દાહડે બે કુવારી પોરેય ને પોરયાં ને ઘરનો માલિક ભુયા રાખવામેં આવે છે. ને તે દાહડે અખાડો બાંદવામે આવે સે. પસેણ ગુજરીન

દાહડે અળદીન ડાળ બોલવામેઆવે સે પસેણ આખો દાહડો ઢેબરા કરે સે ને હાતાં કણબાની ડાળો લેવા ઢોલ વગાડીને નાચતા-નાચતાં બડવોન બદા ગામને લોકુ જાય સે. પસેણ જે ડાળે હવારમે નાળુ બાધેલું હોય સે તે ડાળો વાઢવામે આવે સે. પસેણ નાચતે-નાચતે ડાળોલીન ઘોર આવે સે. પસેણ ડાળો રોપવાની ખળી નકી કરેલી હોય સે તેની જગા પેર પાંચ આટા ડાળો વધવામેં આવે સે ને દોર ખોદેલો હોય સે તીમેં રોપવામે આવે સે. ડાળદીઠ એક એક કટવુ ને કોડીયા નો દેવ કરીનેક ગોઠવામે આવે સે. પસેણ લોકને બાઇડીયો, નાનલા પોરયાં ઢોલ, વાંહળી, બદૂ વગાડીન આખી રાત નાચવામે આવે સે. ને બડવો ઢાક વગાડીને ગાયનું કરવામેં આવે સે. ને તીની પહેલાં ઘોડા લખવાવાળા લખારા ઘોડા લખે સે. પસેણ બડવો હવારમે ચારના ટેમે કુકડા વાહતે પહેલો ઘોળાની હબાળ કરીન ડાળોમેં ઉપોર ચડીને ધૂણે સે. ને પસેણ ઘોરધણીને ડાંગેરના દાણા ધૂણતો જીન હાથમેં દાણા આપે સે ને ગીનવામે આવે સે તેર બે દાણાની જોડ આવે સે એતરે વારુ કામ હદરી જુ એહલું માને સે. પસેણ બડવાને ભાર ઉતરી જાય સે તેર ડાળોમેં બોકડાં મારવામે આવે સે ને પીઠોરા અગોળ પૂણ બોકડાં, કુકડાં મારવામેં આવે સે. પસેણ બોકડાનું કાળજુ કાઢીને સેકવામે આવે સે ને નીંગાળામે સેકીને પૂજવામેં આવે સે. પસેણ બદા ગામના ને હગાં-વાલા ભેગા થીન ખાય સે ને દારૂ-તાડી પૂણ પીવે સે. ડાળોને કોતડામે પાની હોય તે જગામે ડાલવામે આવે સે. ને વારુ મજા માને સે. પસેણ ઘોરનુ વળુન વારુદ વળે સે એહલુ માનવામે આવે સે. એતરે બાબો પીઠોરો કહે સે.

૩. ગામનો ભાગોળદેવ :

રાઠવા આદિવાસી સમાજમેં ગામની વચમેં ભાગોળદેવ હોય સે. તીના દેવને જીઠુળી મહિના વરહાત વહરે તે આખા ગામનો હાળા કરીકને બોકડાં લેવામે આવે સે ને બાબોદેવ કરવામેં આવે સે ને તે વખતે આખા ભાગોળદેવને કુકડુ ને નારિયોળ ચડાવામેં આવે સે. આયો દેવ ગામની વચમેં હોય સે એતરે ગામનું બધુ હાચવી લેઇ સે ને ગામના લોકોનું વારુદ રાખે સે. લોકોને એતરોની ગામના બોકડાં, કુકડાં, ડગરા, ડુબો, કીળી, મકોળીને બધાને વારુદ રાખે સે. એતરે ભાગોળદેવને પૂજવામેં આવે સે.

૪. વેરાઇમાતા દેવી :

આદિવાસી સમાજમેં વેરાઇમાતાદેવી જગા ગામમેં કોલડુ હોય સે. તીની વચમે વેરાઇમાતાનું સ્થાન હોય સે. ગામનો કદૂક લાઇડીયો માંદીયો થાય સે એતરે કે વસતાર ની થતો હોય તેર બડવાને પૂળી દેખાડે સે પસેણ બડવો બાઇડીને અગોળ બહાડીને આખી રાત ગાયનું કરે સે. પસેણ કુકડા વાહની ટેમે વેરાઇમાતાની જગાએ બાઇડીને ઘોરધણીને બીજા ગાયની હોય સે તીને બધા ભેગા થીન તાં જાય સે. કાળુ કુકડુ મહાનનો કોલસો, માટલાનું ઠીકરુ, સીંદૂર, નળિયોર, કોદરી, અળદના ઢેબરા, દારૂ, લાલ ચીથરુ એતરી રકમ ભેગી કરીને વેરાઇમાતાની જગાએ વેરી ખોદીન કળસીયો પાણી ભરે સે. ને બડવો ગાયનું કરે સે. પસેણ બાઇડીને દોરા મતરીને કેડે બાંદે સે. માનતાં રાખે સે. પસેણ વસતાર થાય સે. એતરે આદિવાસી સમાજમેં વેરાઇમાતાને માને સે. તીને આરો-પૂજેયો એહલું માનવામે આવે સે.

૫. ખતરીજદેવ :

રાઠવા આદિવાસી સમાજમેં ખતરીજદેવ એતરે અગોળના ડાહલા મટી જેલા હોય તીના નામનું હાગડાનું નીતેર પથ્થરની મૂર્તિ બનાવેલી હોય સે તીને વાડામેં ખેતરેને છેડે રોપવામેં આવે સે. તીને વરહમે જેતરા તીહવારે આવે સે તેર બોકડુ નીતેર કુકડુ બલી ચડાવામેં આવે સે. ને કાળજુ, સેકે સે. દારૂ કે તાડી હોય તેને નળિયોર ચડાવે સે. તીનું ખોપરુ ને કાળજુ નીંગાળા પેર બાળવામેં આવે સે. પસેણ બધા આદમી ભેગા થેલા હોય સે તેવીયા દારૂ કે તાડીની વટાળ કરે સે ને ખતરીજદેવને પોગે લાગે સે.

૬. દૂધિયોદેવ :

રાઠવા આદિવાસીમે દૂધિયોદેવની માનતા વરહમેં એખ વાર કરવામેં આવે સે. જીઠુડી મહિનામેં વહરાત પડે તીમે આ દેવની પૂજા કરવામેં આવે સે. તીમેં આખા ગામની આદમી હવારમેં ભેગા થાય સે ને એક ખાડો ખોદવામે આવે સે. તે ખાડામેં ગાયનું દૂધ હવારનું હાંજ હુદી ભરી દેવામેં આવે સે ને હાંજે બદા ભેગાથીન કળસીયામેં દૂધ ભરીને ગામનું ખાંદરુ હોય સે તે જગા પોર રાખવામેં આવે સે ને પસેણ કળસીયામેંથા દૂધ ઉભરાયન ભોય પેર દૂધ નાખાય જાય તેર વારુ વરહ આવહે ને વહરાત ઘણો પડે એવું માનવામે આવેસે નીતેર કળસીયો અરધો રીજાય તેર વહરાત વારુ ની પડે એહલુ માને સે. આની પેરથી વારુ વહરાત પડે તેર દાણા ઘણા પાકે સે એવું માનવામે આવે સે.

૭. ગામખેડામાતા :

આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં વહરાત પડી જાય સે તેર જમીન ખેડવા માટે ખેડામાતાની રજા લેતા હોય સે.

ગામનો પૂજારો હોય સે તે આખા ગામનો પૈસાનો ફાળો ભેગો કરે સે ને ફાળો ભેગો કરીન બોકડાં, કુકડા, નળિયોર, બધુ ભેગુ કરી દેવહાટને દા'ડ આખા ગામના લોકોને ભેગા કરીને હવારાના ગામખેડા માતાની જગાએ ઘાસ ઉગેલું હોય સે તે નીંદી નાખે સે ને જગા હોજી કરે સે. પસેણ દેવના ઘોડા હોય સે તીને નાળા બાધે સે લીપણ પણ કરવામેં આવે સે. દિવા હલગાવે સે. પસેણ બોકળુ મારવામેં આવે સે. બદા ગામના આદમી દારૂ લાવેલા હોય સે તીની વટાળ કરે સે. ગામનો પૂજારો ગામ ખેડામાતાને પૂજે સે ને, બોકડાના ભાગ પાડે સે. બદા એખ એખ ભાગ લઇ લે સે. પસેણ બધા ભોય ખેડવાનું ને નીંદવાનું નકી કરે સે. ને તેને નોદરીયો દેવ પણ કહે સે.

૮. ભરવાડ દેવ :

આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં ભરવાડદેવને ગોવાળીયોદેવ પણ કહેવાય સે. આદિવાસીમેં બદાને ઢોર હોય સે એતરે દરેક ઘોરથી એક જણ ગોવાળ જવું પડે સે. ઢોરાં ચરાવા જંગલમે લઇને જાય સે તેર એવું માને સે કે આખુ વરહ ગોવાળી કરીને વરહ ઘણુ વારુ જ એતરે દિવાળીને દાહડે બધા ગોવાળીયાં ભેગા હોયન ભરવાડ દેવની પૂજા કરે સે ને ગામમેં પણ ભરવાડ દેવની જગાએ બાબાદેવનો ઘોડો મેકવામેં આવે સે. તેની જગાએ ગામનો પૂજારો કુકડુ મારે સે.

૯. ઝાપલીયો દેવ :

આદિવાસી મે ઘોરની અગોળ શેરી હોય સે તેની જગાએ લાકડાની ખૂટી ઘડીને રોપવામે આવે સે ને ઘોરની રક્ષા કરવાને લીધે આ દેવને માનવામેં આવે સે. પસેણ બાર મહિને વરહ પૂરુ થાય સે વારુ વરહ આવે તેર દિવાળીના દાહડે હવારમેં વેગા ઉઠીને ઘોરનો માલિક હોય સે તે કોડીયાના બે દિવા કરે સે ને કુકડુ, નળિયોર, બદુ ચડાવે સે. કુકડાનું કાળજુ ને નળિયોરનું ખોપરુ નીં ગાળામેં હોય કરે સે. પસેણ દારૂની ધાર પાડે સે. પસેણ બદાને દારૂની વટાળ કરવામેં આવે સે ને ખૂટી રોપેલી હોય સે તે ઉખેડવામે આવે સે. ને બદા ઢોર-ઢાખર વારુ આખુ વરહ રહે સે એતરે ઝાપલીયા દેવને માનવામેં આવે સે.

આ બદા દેવુની વિદિ પહેલાથી આદિવાસી સમાજમેં કરવામેં આવે સે એતરે મને સરત આવી સે એતરે મને લખવાનુ મન થયું સે.

૧૦. ગામનો કાળીયો ભૂતદેવ :

રાઠવા સમાજમેં આવ્યો દેવ ગામની સીમાડે હોય સે તાં હાગડાના બે ખૂટાં રોપવામે આવેલા હોય સે ને બાબાદેવનો મોટો ઘોડો મેરાવામે આવે સે. આવ્યો દેવ આખા ગામની સીમની ભાળદેખ રાખે ને ગામ્મેં કોઇ ખરાબ હોવા દેતો નીં એતરે ઘણો કેડો દેવ માનવામે આવે સે ને ભુલ ચુકે કોઇ આ દેવનો ઘોડો ફેરવી દેય સે તેર તેવીયો પણ ગાંડો થાય સે. એતરે આવા દેવની મહતી ની કરાય એવું માનવામે આવે સે. આવા દેવને ગામના લોકું બાર મહિને બોકડુ કે કુકડુ ભોગ આપવામેં આવે સે. એને આપણું કોઇ કામ નીં વારુ થતુ હોય તેર પણ બાદા લેઇ તેર પણ કામ લાગે સે ને આખા ગામની સીમ હાચવે સે એવું માનવામેં આવે સે.

૧૧. ગામ ગુદરાજદેવ :

ગામગુદરાજદેવ એતરે આખા ગામના દેવો હોય સે તે બદા દેવોની વિદિ કરીન પસેણ ગામનો પુજારો આ દેવને પૂજવા આવે સે ને વદારે કરીકને જેઠ મહિનામેં વહરાતની સરૂઆતમેં નોદરીયોદેવ આખા ગામના ભેગા હોયન નીંદવાની શરૂઆત કરવામેં આવે સે તેર આખા ગામના ને પૂજારો બદા હોયન બદા દેવીને પૂજીને છેહલા આ દેવ અગોળ એખ કુકડુ મારે સે ને કાળજુ પૂજે સે પસેણ બદાજ ગામના ભેગા હોય વટાળ કરે સે તેર આ દેવને માને સે.

૧૨. બાબો બળિયોદેવ :

આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં નાનલા છોરાંને ડીલપોર નાનલા-નાનલા ફોડા નિહર સે તેર બડવો બળિયાદેવની બાદા લી આપે સે ને જ્યાં હૂદી ની મટે તેર લગી છોરાને ઘોરને ચૂલે કે હાડલીમે અડવાનું ની પાડે સે. ને પસેણ મટી જાય સે તેર માટલા કાંઠામાં છાણાના નાનલા-નાનલા કટકા કરીકને વઘેર હલગાવીન પસેણ છોરાને ને કાળું કુકડુ ને નાળિયોર ને છોરાના બાહને ને બડવો એતરા જણા બળિયાદેવ ઘમી જાય સે. તે પાસા હિતવારને દાહડે બાદા કરવામેં આવે સે. પસેણ કાળુ કુકડુ ઝાડો લેવાડીને જીવતું છોડી મેકેસે ને નળિયોર એતરું ફોડી દે સે પસેણ પાછા ઘોર આવે સે ને દારૂ, તાડી પીને બડવો પોતાને ઘેર જાય સે.

૧૩. ખેડબાઇ :

ખેડબાઇ માતાને આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં ખેતરમેં ડોડા કે ડાંગરે કોઇ પણ પાક નીગલી જાય સે તેર ગામનો પૂજારો આ ખેડબાઇમાતાને એખ કુકડુ ને નળિયોર, લોભાન ને દિવો કરીન પસેણ કોઇ પણ ખેતરમેંથા ડાંગેરની તરમ ચડાવે સે એતરે કે અનાજનો જન્મ થાય સે એતરે પહેલો આ માતાને ચડાવામેં આવે સે. ને દારૂ પણ તરાપે સે. એતરે અનાજ વારુ પાકહે એવો અંદાજ કરે સે.

૧૪. બાબોભેંહોદેવ :

આદિવાસી રાઠવી સમાજમેં બાબાભેંહાદેવની માન્યતા ભેસ કે ગાયોની બાદાઓ રાખવામેં આવે સે.

આદિવાશ્યુમે બદા લોકોમેં ગાયો, ભેંસો પાળવામેં આવે સે તેર કેતરીક વાર એહલું થાય સે કે ડોબુ કે ગાય વેતરે આવે સે પણ ગરભ ધારણ થતો નીં એતરે બડવો હોય સે તેવીયો અળદના દાણાને કે દોરો મતરી આપે સે તે દોરા કે દાણા ગાય કે ડોબાને દાણા હોય તેર ઝીણા વાટીન પાણી હતેન પાવી દેય સે ને દોરો મતરી આલે સે તેર ડોબાને સીંગડે બાંદી દેય સે. પૂણ બડવો આયો બાબા ભેંહાદેવની બાદા લીન કામ કરે સે એતરે ગાય કે ડોબું ફરી જાય સે એતરે ગરભ ધારણ થી' જાય સે ને પસેણ વિયાય સે તેર હવા મહિને પેલો ધોરધણી બડવાને બાદા કરવાનો વાયદો કરવા જાય સે ને પસેણ દાહડો નકી કરે સે તેર બડવો દેવનો દાહડો વારુ સે એમ કરીક નકી કરે સે પસેણ ડોબાવાળા માણહ બાદા કરવાની તીયારી કરવાનું ચાલુ કરે સે. દારૂ ગાળે, બોકડું લાવે, એમ બદૂ ભેગુ કરીનં બડવાને તેડવા જાય સે ને બાબાભેંહાદેવની જગા પોર જીન પેલો બડવો લીપણ કરે સે. પસેણ દિવો કરે સે ને ઘોડો ચડાવે સે. પસેણ બોકડાને પાણી મોડા પોર નાખીન ઝાડો લેવાડે સે એતરે બોકડું મોડું હલાવે સે એતરે માની લેહે કે માની જુ. એમ કરીકને બોકડાને પાળીયાથી કાપી નાખે સે. પસેણ કાળજુ સેકીન નીગાળા મેં ધૂપ કરવામેં આવે સે. એતરે દેવ માની જો એવું માનવામે આવે સે.

૧૫. આઠેમમાતા :

આદિવાસી રાઠવામે આઠેમમાતા એતરે કે કોઇ બાયડીને સુવાવળ ન થતી હોય કે આબદા પડતી હોય સે તેર આદિવાશ્યૂમેં વધારે દવાખાને જવાનું ઓછુ હોય સે. પણ બડવાને કે હોયોને તેડવા જાય ને બાયડીને સુવાવળમાં અગરાસ પડે સે એહલું કહે સે એતરે બડવો આવે સે ને તપાહ કરે સે. પસેણ આઠેમ માતાનું નામ લીન પાણી કે દાણા મંતરી આલે સે એતરે સુવાવળ સારી રીતે થાય સે. પસેણ બડવો દીવાળીના દાહડા આવે સે તેર બાદા કરવાનું તીયાર કરે સે. આ બાદા કાતક ભરોળીના આઠેમને દાહડે બાદા કરવામેં આવે સે. એક ઓળાનું ઝાડ હોય સે તેની તળે આઠેમ માતાના ઘોડા મેશેલા હોય સે ને પસેણ લાકડામેંથા તોરણ જેવું બનાવીને તે માતાને તે જગાએ રોપી દેવામે આવે સે ને નવ નળિયોરનું તોરણ ચડાવામે આવે સે ને એક બોકડું પણ મારવામાં આવે સે. આ રીતે આઠેમ માતાનું મહત્વ આદિવાસી સમાજમેં હોય સે.

૧૬. સીમોડીદેવી :

આદિવાસી રાઠવા સમાજમેં સીમોડી દેવીએ લગનના સમયે આ દેવીની વિદિ કરવામેં આવે સે. ગામનો

પૂજારો વર હોય કે લાડી હોય તેને સાંજના સમયે તીયાર કરેસે. ઢોલીયા વાજુ વગાડે સે. બદ્દાજ બાયડીઓ, આદમી બદ્દા ભેગા થાય સે પસેણ વર કે લાડીને એખ જણ ઘરના ઝાંપેથી ખાંદ પર બહાડી લે સે ને ઢોલીયા ઢોલકી વગાડે સે. પસેણ બદ્દા ભેગા કુદવાનું કરે સે. પસેણ બે કુવારી છોરીયો લૂડીઓ હોય સે તે ટોપલીમેં મકાઇના બે બે રોટલા ને થોડુ ભાત લી'ન માથે ઊઢેણ મૂકે સે. પસેણ તેવીનો પણ કુદે સે. જે સીમોડીદેવી ગામની વચ્ચે હોયસે તે જગા પૂરો બદ્દા કૂદતાં-કૂદતાં જાય સે. પસેણ પૂજારો વર કે લાડી આ દેવી આગળ ઊભી રાખે સે. પસેણ કોડીયાનો દેવો કરસે ને દારૂનો ચીહો પણ આગળ મેકે સે. પસેણ લાડી કે વોરને વધામણાથી પાંચ વખત વધાવે સે. પસેણ પૂજારો લાડી કે વોરને ખભે બેહાડીને પાંચ આંટા કુદાડે સે. એકબાજુ બદ્દા જુવાનિયા ઢોલકી કુદતાં હોય સે. પસેણ પૂજારો નાળુ હોયસે તેને જે દેવીની જગા પોર મૂહડાનુ ઝાડ હોય સે તેની ચોફરે નાળુ બાંધે સે ને વોર કે લાડીને વધાનું કહે સે. પસેણ પાછાં તે જગાએથી બધા કૂદતાં-કૂદતાં ઘેરે આવે સે ને જુવાનીયા ઢોલકી કુદે સે પસેણ બદ્દા છૂટા પડે સે.

૧૭. દોરડિયો દેવ :

આદિવાસી રાઠવામેં લગન કરવામેં આવે સે તેર ઘોર લાડી લાવે સે એતરે કે જાન જાય ને લાડી બપોરે વોરને લી' આવે સે પસેણ લાડીને વોરને ચાખલીના છેડા ગાંઠી દેવામેં આવે સે ને ઘોરથા જાં દોરડા છોડની જગા થવા દોરડિયો દેવ હોય સે તે જગા પોર ગામનો પૂજારો ને ઢોલીયા બીજા બદ્દા કૂદવા વાળા લોકુ પણ જાય સે. પસેણ જે ચાખલાના છેડા બાંદેલા હોય સે તે પૂજારો છોડી દે સે ને લાડીને વોરને જમણા હાથે સોપારીમાં સરકાવીને નાળુ બાંધેલું હોય સે તે ગાંઠો પહેલો-પૂજારો હોય તેવીયો છોડે સે પસેણ લાડીનુ હાથે બાંધેલું નાળુ વોર છોડે ને વોરના હાથે બાંધેલું નાળુ લાડી છોડે સે આમ બે તેણ વાર છોડવામે આવે સે. પસેણ લાડીને વોરને વધામણું હાથમાં રાખીને ગોળ પાંચ આંટા ફેરવે સે ને બીજા બધા ઢોલકી કુદે સે. પસેણ લાડીને વોરને ઘોડે બહાડીન પાંચ-પાંચ આંટા બધા વારાફરતી ઘોડે રમાડે સે. પસેણ જે કળસિયાનું પાણી હોયે તેને લાડીને ઘોરની ચોફેર ફરીને થોડુ થોડુ નખાવે સે ને પસેણ બધા છુટા પડે સે ને લાડીને વારે ઘોર રહે સે.

૧૮. હોળીમાતાદેવી :

આદિવાસી સમાજમેં હોળીમાતાનો તીવાર મોટો ગણવામેં આવે સે. તે દાહડે બાયડીયો હવારથી અપાસ રાખે સે. એતરે કે જો બાયડીની કોઇક બીમારી થતી હોય તે હોળીમાતાની માનતા રાખે સે ને હોળીમાતાને ગામની વચમેં હળગાવામે આવે સે તેર જે અવાસ રાખો હોય તે હોળીની આજુબાજુ પૂજારા પાછળ હાથમેં નળિયોર ને જુવાર કે ચણા લઇને પાંચ આંટા ફરે સે. ગામના બદ્દા ઢોલ, વાંસળી વગાડીને કુદે સે.પસેણ હોળી હલગાવામાં આવે સે. તેર વાંદીને નળિયોર હોળીમે નાખે સે ને પોગે પડે સે. ને બધા ભેગા થીન કુદે સે ને વારુવારુ નવલા ચાખલાં પણ પહેરે સે. પસેણ ઘોર જીન ઢેબરા બધુ રાધેલું હોય સે તે ઘોરને ને હગાંવાલા ભેગા મળીને ખાય સે. બીજે દાહડે તીવારનું રાંધે સે. તે દાહડે બોકડા, કુકડા, દારૂ બદ્દુ ખાય-પીને કુદવાનું કરે સે. ને હોળીમાતાનો તીવાર માને સે.

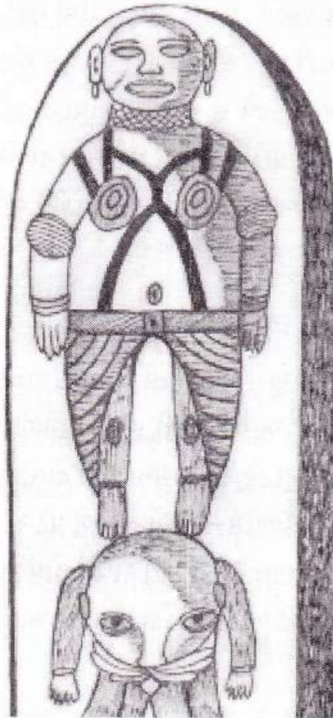
૧૯. ચૂલદેવતા :

આ ચૂલદેવતા હોળીના પાંચમે દાહડે આવે સે. હોળીની બાજુમાં એક ખાડો કાયમનો ખોદેલો હોય સે. તીમેં હાદડો લાકડાં બાળીને કોલસા પાડવામેં આવે સે. આ દાહડે કોઇ પણ આદમી બીમાર કે ચાંદા-ગુંમડા થીયાં હોય તેર બાદા ચૂલદેવતાની રાખે સે. ચૂલના દાહડે હવારનો ઉપવાસ રાખે સે. પગે કોઇ પણ વસ્તું ચોટવા દેતા નીં ને પોગમેં છાણ કે કીચડ ચોપડાય જાય તેર પોગમેં ફોલ્લા પડે સે એતરે પોગમેં કોઇ પણ વસ્તુ લાગવા દેતા ની. પસેણ ચૂલને દાહડે જે ચૂલમેં ઉતરવાનો હોય તે એક કુકડુ કે ૧૦ રૂપિયા પૂજારાને આપીને વિદિ કરાવીન પસેણ નીંગાળા બરાબર હળગતા હોય સે તીમેં ચાલે સે. પણ ફોલ્લા કે દાઝતુ ની. બદા જેતરા અપાસ કર્યો હોય સે, તે વારાફરતી ઉતરે સે. ને બદા ઢોલ, વાંસળી, કરતાલો, વગાડીને કુદવામેં આવે સે.

૨૦. ઝોરિયોદેવ :

આ દેવ મોટાભાગે નદીના કિનારે હોય સે. જે બડવો નવો શીખતો હોય સે ને ધુણવાનું બરાબર નીં આવતુ હોય સે તેર કોઇ જુનો બડવો તીને ઝોરીયાદેવે લી'જાય સે. રાતના સમયે આ કામ કરવામેં આવે સે. તીને પેહલો ઉગાળાવે સે. પસેણ દવા કરે સે ને જુનો બડવો ગાયનું કરસે. પસેણ નવા બડવાને ધૂણવાનો ભાર લેવડાવે સે ને પૂસે સે બડવા કોઇ તેને ચઇડુ સે તેર નવો બડવો કહે સે મને ઝોરયોદેવ ચડેલો સે. એમ બોલેસે ને મારે કાળો કુકડાના લોહીનો પીયાલો પીવો સે એતરે જુનો બડવો કાળુ કુકડુ મારે સે ને લોહી પાવે સે. તેરથી નવો બડવો થી' જાય સે.

○

રાઠવાનાં લગન

સુભાષ ઈશાઈ

દુનિયામેં બદી જાતના લોકુ મેં લગન કરવાની અલગ અલગ રીતુ સે. એયીજ રીતે રાઠવામેં હોત લગન કરવાની અલગ અલગ રીતુ સે. રાઠવા જાતિ મેં એખ કરતે વદાર લગનની રીતુ દેખે પડે સે. આયી અલગ અલગ રીતુથી રાઠવાના લગન બીજી ઘણી જાતના લગન કરતે અલગ પડી જાય સે. પેહલે સોરા સોરી આઠ દહ વરહના હોય તેર પેણાવી દેતેલા પુણ હાવ નવા જમાના ના રંગમેં પંદર વીહ વરહે લગન થાય સે. પેહલા એવુ માનવામેં આવતુ કે સોરાની લાડીને ઘરમેં કામ કરવા જ લાવ્વાની સે એતરે એવુ હોત થતુ કે સોરો આઠ દહ વરહનો હોય ને સોરી પંદર વીહ વરહની હોત હોય. આજે હોત અંદરના ગામડામેં આવી રીતના લગન દેખે પડે સે. રાઠવાની લગન કરવાની અલગ અલગ રીતો નીસે બતાવલી સે.

આશ-બાહનું નક્કી કરલુ લગન :

સોરો કે સોરી ઉમરલાયક થાય તેર તીમના લગનની વાત સલામેં આવે સે. આજુબાજુના ગામડામેં હગાંવાલાંને વાત પોં'સાડવામેં આવે સે. ઘણીવાર સોરા સોરી જાતે જ પસંદગી કરી લેતા હોય સે. મેળામેં, હાટમેં કે લગનમેં આ રીતની પસંદગી થી' જતી હોય સે. બેઉ બાજુના આશ-બાહ માની જાય તેર ધામધૂમથી લગન જાડવામેં આવે સે.

એખેજ નાતમેં સોરા સોરીનું લગન નીં થતુ. બેવની નાત અલગ હોવી જરૂરી સે. તે શિવાય આશ-બાહ કે ડાલબો ડાલીયાના ટૂકળા કે સેટેની સગાઇ હોત નીં સાલતી. ઘરના વડીલો સોરા સોરીને હાટમેં ભેગા કરાવે સે. હાટમેંજ સોરા સોરી પસંદગી કરતા હોય સે.

સોરો કે સોરી જાતે પસંદગી કરે તેર મેળામેં, હાટમેં કે લગનમેં જો એખબીજાને ગમી જાય તેર સોરો લગન કરવાની વાત કરે સે. સોરો સોરીને પાન ખવાડે સે. સોરી જો લગન કરવા તીયાર હોય તો પાન ખાય જાય સે. ઘેર વડીલોને વાત કરવામેં આવે સે. બેઉ બાજુ કોય વાંદો નીં હોય તો લગન નક્કી કરી દેવામેં આવે સે.

લગન નક્કી થી' જયા પછેન ગામના પટેલને બીજા બે તેણ વડીલ જોળે ગોળધાણા ખાવાનો દાહડો નક્કી કરવામેં આવે સે. તે દાહડે સોરીવાળા સોરાવાળા હતેણથી દે'જ લે સે. સોરીને આલવાની રકમ પટેલ નક્કી કરી આલે સે. લગન હોળી પસેણ લેવામેં આવે સે. લગનનો દાહડો પટેલ નક્કી કરી આલે સે.

લગનના એખ હટવાડિયા પેહલે બડવાને બોલાવીન સોખા ને હળદ ભેગા કરીન નોંતરા બનાવામેં આવે સે. આયા નોંતરા જેયાને લગનમેં બોલાવાના હોય તેયા હગાંવાલાં ને ગામલોકુને પોં'સાડવામેં આવે સે. આયા

નોંતરા આલવા હોર વડીલો જાય સે ને લગનના દાહડાની હલા કરે સે.

લગનને આગલે દાહડે તેલ સડાવાનું હોય સે. લાડા બાજુના બે માણહુ લાડીને ઘેર તલનું તેલ લી'ન આવે સે. હાંજે તેલ સડાવાની વિદ્દિ કરવામેં આવે સે. તેલ સડાવતે પેહલે ઢોલીઆનું પૂજન કરવામેં આવે સે. એક થાળમેં કંકુ, સોખા, હળદ બદ્દુ મેશીન વદ્દાવણુ તીયાર કરવામેં આવે સે. આ થાળથા ઢોલીઆનું પૂજન કરવામેં આવે સે. પાંસ કુંવારી સોર્યુમને લુણિયાણ રાખવામેં આવે સે. તીમનું હોત પૂજન કરીન તીમના હાતે આટી બાંદવામેં આવે સે. પછેન ઢોલીઆ લી'ન ખતરીદેવનું પૂજન કરવા હોર લાડી, લુણિયાણો ને બાયડીયું ગીતુ ગાવતા ગાવતા જાય સે. ખતરીદેવે જી'ન તીનું પૂજન કરવામેં આવે સે. ખતરી દેવને દારૂ, તાડી, હળદ, તેલ, આટી, પોનો અહલુ ધરાવામેં આવે સે. ખતરી દેવને પૂજીન ગીતુ ગાવતા ગાવતા ઘેર આવે સે.

ઘેર આયવા પછેન લાડીને અંઘોળ કરાવામેં આવે સે. પટેલ ને બડવો અંઘોળ કરવાના પાણીનું પૂજન કરે સે. લાડીની ભાબી કે લુણિયાણ પેહલા લાડીને પોનો ને દહીં થા અંઘોળ કરાવે સે. પછેન પાણીથા અંઘોળ કરાવામેં આવે સે. લાડીને અંઘોળ કરાવીન ઘરના બાયણા હામે ઊબી રાખીન લાડીની ભાબી કે લુણિયાણ કોકડિયાં ઊતારે સે. જેમેં બે ઢાંકણીમેં દેવતા લી'ન તેમેં આખા હૂકા મરસાં નાંખી જમણેથા ડાબે હાતવાર ઊતારવામેં આવે સે. પછેન લાડીને તેલ સડાવીન પીઠી સોળવામેં આવે સે. પીઠી સોળીન તેલ ઊતારવામેં આવે સે. લાડીને પાસા અંઘોળ કરાવામેં આવે સે. તેલ ઊતાયરા પેહલે અંઘોળ કરાવામેં નીં આવતુ. ઘરમેં લાડીની આશાનો ખોળો ભરવામેં આવે સે. સાડીના સેડામેં પૂજ ને હવા કે હવા પાંસ રૂપિયા મેશવામેં આવે સે. આ બદ્દી વિદ્દિ વખેત બાયડીયું ગીતું ગાવે સે.

જાન આયવા પછેન પટેલ લાડાને તોરણે સડાવે સે. જેમેં પટેલ થાળમેં વદ્દાવણુ લી'ન લાડાને વદ્દાવે સે. જેને લાડો તોરણે સયડો કહ્વાય સે. લાડો તોરણે સડે એતરે પટેલને તોરણનો લાગ આલવો પડે સે. પટેલને હવા પાંસ કે હવા અજ્યાર રૂપિયા આલવામેં આવે સે. લાડાને તોરણે સડાવીન જાનને બેહવાની જગા આલવામેં આવે સે. લાડાની હાળી વરબેડિયું લી'ન આવે સે. આયુ વરબેડિયું જાનવાળા ઊતારે સે પુણ હાળી ઊતારવા નીં દેતી. વરબેડિયું ઊતારવા હોર હાળી લાગ માંગે સે. હાળી તીની મરજી પરમાણે લાગ માંગે સે જે આલવો પડે સે. લાગ લીદા પછેન જ લાડી વરબેડિયું ઉતારીન લાડો બઠો હોય તે ગાડાના પૈડા પેર થોડુ પાણી રેડે સે ને થોડુ પાણી ગાડુ હાંક્નારના મુંડા પેર સાંટે સે. આથી વખેત હાળી જોળે આવલી બીજી બાયડીયું ગીતું ગાવે સે.

વરબેડિયાની વિદ્દિ પતાવીન એથી જ હાળી પાસી કલવો ને દાતુણપાણી લી'ન આવે સે. કલવામેં ઉળેદના ઢેબરાં હોય સે. કલવો ખવાડવા હોર ને દાતુણપાણી કરાવા હાળી પાસો લાગ લે સે. તીની મરજી પરમાણે લાગ આલવો પડે સે. પછેન જાન પાડવામેં આવે સે જેમેં જાનને આખો દાહડો બહી રે'વુ પડે સે. લાડા હતેણ આવેલી બાયડીયું ગીતું ગાવે સે.

બપોરા પછેન જાનમેંથા બે બાયડિયું ને લાડીના ઘેર સોરી પાડવા બોલવામેં આવે સે. લાડા ઘમીયા આથી બે બાયડિયું સોખા ને દારૂનો એખ સીસો લી'ન જાય સે. લાડી ઘમીથા હોત બે બાયડિયું સોરી પાડવા હોર જાય સે. માંડવામેં કે ઘર મોટલું હોય તેર ઘરની અંદર નક્કી કરેલી જગાએ આથી સાર બાયડિયું સોખાની સોરી પાડે સે. દારૂનો સીસો સોરી પાડનાર સાર બાયડિયું પી જાય સે. સોરી પડી જ્યા પછેન લાડાનો બનેવી સોરી ની

રખવાળ કરવા આવે સે. તીને મરસું નાંખીન બનાવલી બીડી પીવા હોર આલવામેં આવે સે જે તેયાને પીવી જ પડે સે.

સૉરી પડાય જ્યા પછેન લાડીનો ભાય લાડાને તેડવા હોર જાન પાડી હોય તાં જાય સે. જોળે ઢોલીઆ લી'ન લાડીના હગાંવાલાં નાસતે કૂદતે જાય સે. બાયડિયું ગીતું ગાવે સે. લાડીનો ભાય લાડાને ઊંસકીન લાવે સે. ઘેર આવી લાડાને બાયણા અગૉળ ઊભો રાખે સે. લાડીની માસીત લાકડાનો પાટલો લી'ન આવે સે. માસીત લાડા હતેણ લાગ લેસે. લાડાનો પાટલા પૅર ઊભો રાખવામેં આવે સે. લાડીની આશ વદાવણાથી લાડાને વદાવે સે. પછેન લાડાના હાત, પૉગને મોં ધોવે સે. હાત,પગને મોં પૅર હળદ લગાવે સે. પાસી ફરે તૅર લાડો તીની સાડીનો સેડો ધરે સે. લાડીની મા લાડાને તીની મરજી મુજબ કૂકડી, બોકડી, ગાય કે ભેંસ આલવાનું કબુલે તૅર પછેનજ લાડો સેડો સોડે સે.

પછેન લાડાને સૉરીમ બહાડવામેં આવે સે. લાડીને હોત સૉરીમ બહાડવામેં આવે સે. પટેલ, પૂજારો ને ઘરના વડીલો લગનની વિદિ કરાવે સે. બેય બાજુની બાયડિયું હામહામે બહીન ગીતું ગાવે સે. પટેલ મોટલી આટી લી'ન લાડા લાડીના ગળામેં નાંખે સે. લાડીનો ભાય લાડાને માથે બાંદેલો સે'રો ઉતારે સે. પછેન લાડાની કમરમેં સાલ બાંદે સે. સાલ બાંદીન લાડાની પીઠમેં પાંસ જોરથા ગુબ્બા મારે સે. પછેન સૉરીમેં મરસાં નાખીન ધૂણી કરવામેં આવે સે. આ ધૂણી પેર લાડાને પાણીના કૉગળા કરાવામેં આવે સે. કૉગળા કરતી વખેત ધૂણી લાગે ને લાડો હાટી જાય તૅર દંડ ભરવો પડે સે. પછેન લાડા-લાડીને જમણેથા ડાબા પાંસ ફેરા ફેરાવામાં આવે સે. જેમેં લાડો અગૉળ રેય સે. બીજા પાંસ આંટા ડાબેથા જમણા ફેરાવામેં આવે સે જેમેં લાડી અગૉળ રેય સે.

લાડીની આશ એખ થાળીમેં ગમનો લોટ, ખાંડ ને ઘી લી'ન આવે સે. થાળી લાડા લાડીને આલીન બદુ ભેગુ કરાવે સે. પાણી રેડીન બેવને પાંસ પાંસ લાડવા બનાવાનું કે'સે. લાડવા બનાવીન લાડો-લાડી એખબીજાને ખવાડે સે. સેલ્લા લાડવે બેવ બાંજુની લુણિયાણ થાળીની ખેંસાખેંસ કરે સે. જેના ઘમી થાળી આવે તીની તે થાળી ગણાય સે. લાડીનો ભાય ઘોતીમેં લોદિયો વીંટાળીન લાવે સે ને ધીમેથા લાડાના પૉગ પૅર પાંસવાર મારે સે. આ વિદિને વીંસી દાબવાની વિદિ કે'સે.

વીંસી દાબ્બાની વિદિ પછેન બદા લાડા લાડીને ખબે બહાડીન ખૂબ નસાવે સે. પછેન ખતરીદેવે નસાવા હોર લી'જાય સે. બદા નાસતે કૂદતે ખતરીદેવે જાયસે. બાયડિયું ગીતું ગાવે સે. ખતરીદેવે જાયને લાડા લાડીને પાંસ વાર જુવારવામેં આવે સે. લાડા લાડીના હાતમેં પાંસવાર સોખા આલીન ખતરદેવને સડાવામેં આવે સે. ખતરી દેવના પાંસ હીદાને પાંસ ઊંદા આંટા મરાવામેં આવે સે. લાડા લાડીને ખબા પૅર બહાડીન ખૂબ નસાવામેં આવે સે. નાસ તે કૂદતે ગીતું ગાવતા બદા ઘૅર પાસા આવે સે.

લાડા લાડીને ઘૅર લાવીન ખવાડવામેં આવે સે. તીમની જોળે તીમની લુણિયાણોને હોત ખવાડવામેં આવે સે. બાહરે જાનને ખવાડવામેં આવે સે. ખાઇ લીદા પછેન લાડાને ઘરની બા'રે લી' જવામેં આવે સે. લાડી ઘરનાંને મલીન ખૂબ રડે સે. રડતી લાડીનને વળાવા હોર ઊંસકીન ઘરની બાહેર લાવ્વામેં આવે સે. લાડી તાં હોત ખૂબ રડે સે. બાયડિયું વળાવાના ગીતું ગાવે સે. પછેન લાડીને લાડા જોળે વળાવામેં આવે સે. થોળાક સેટા જાઇને પટેલ લાડા લાડીનો હાત ધરીન ચંગ બોલે સે. જેમેં કોયની સોરી કોયના સોરા જોળે કેતરા દે'જથી પેણાવામેં

આયવી તે કહવામેં આવે સે. ચંગ બોયલા પછેન પટેલ લાડા જોળેથા એખ સીસો દારૂ લે સે. પછેન જાનવાળા નાસતે કૂદતે ગીતું ગાવતા લાડીને લી'જાય સે.

લાડાના ઘેર લાડાની મા લાડીને વદાવે સે. લાડી લાડાના ઘરમેં નીં જતી. લાડીને ઘરમેં જવા લાડો પશ્યા આલે સે તેર પછેન લાડી ઘરમેં જાય સે. તે દાહડે લાડોલાડી લગનમેં પેહરેલા લુગડાં પેહરીનેજ હુઇ જાય સે.

બીજા દાહડાની વિદિને રીત કરી કહવાય સે. હવારે લાડા લાડીને દાતુણ કરાવામેં આવે સે. પછેન બેવને સા પાવામેં આવે સે. ખાવાના વખતે બેવને જોળે ખવાડવામેં આવે સે.

બપોરિયા ગામ લોકું ચાંલ્લો કરવા આવે સે. પછેન લાડી ઘરના કુળદેવતાને પોગે લાગે સે. ઘરના રસોડામેં થાંબલી ઊભી કરીન કુળદેવતાનું થાનક કરલું હોય સે. પછેન લાડી બદા વડીલોને પોગે લાગે સે. લાડી જોળે કુડમેં પાંસ વખેત સાણ નાંખવાની વિદિ કરાવામેં આવે સે. સાણ નાંયખા પછેન ઘરની બાયડિયું લાડીને બેડું લી'ન કૂવે પાણી ભરવા લી'જાય સે. લાડી કૂવામેંથા પાણી ખેંસી બેડું ભરે સે. પાણી લી'ન ઘેર આવે સે. પાણી તપાવીન લાડાને લાડી અંઘોળ કરાવેસે.

ઘરના લોકું લાડા લાડીને ખૂબ નસાવે સે. તેયા હોત નાસે સે ને ગામ લોકું હોત ખૂબ નાસ કરે સે. ઢોલીઆ ઢોલ વગાડે સે. બાયડિયું ગીતું ગાવે સે. રાતે મોડા હુદીન નાસ ગાન કરે સે. મોડી રાતે ખાવાનું સાલુ થાય સે. ખાવાનામેં દાળભાત ને સીરો હોય સે. ગામ લોકુંને ખવાડવામેં આવે સે. લાડી ઘરના લોકુંને ખવાડે સે. સેલ્લે લાડો લાડી ખાય સે. લાડો લાડી થોડું ખાય પછેન તીમની થાળી બદલી નાખવામેં આવે સે. બેવ એખબીજાની એઠી થાળી ખાયને પેટ ભરે સે. બીજા દાહડાથી લાડો લાડી તીમનો નવો સંસાર સરૂ કરે સે.

નાતરે જવું :

ઘણા લોકુ ખૂબ ગરીબ હોય સે. તીમની જોળે વદાર પૈહા નીં હોતા. આવા લોકુ લગનનો ખરચ હોત નીં કરી હકતા. આવું હોય તેર વડીલો લગન નક્કી કરે તે ખૂબ ઓસા પશ્યે કરવામેં આવે સે. દે'જ લેવામેં નીં આવતું. લાડાબાજુથા હાત આઠ દહ માણહુ જ જાય સે. વદાર ધામધૂમ નીં કરવામેં આવતી. આવા લગનને નાતરે જવું કે'વામેં આવે સે.

બોલાવી લાવ્વુ :

આદિવાશ્યૂમેં રાંડેલી ના હોત લગન કરવામેં આવે સે. તીમેં કોય નવાઇ નીં મેં. સોરી નાની ઊંમરમેં રાંડી હોય તેર તીનુ પાસુ લગન કરાવામેં આવે સે. લગન નક્કી થતે લાડાવાળા આવીન સોરીને લી'જાય સે. કોય વિદિ થતી નીં મેં. ખાલી લાડાના ઘેરથી આઠ દહ માણહુ આવીન નક્કી કરેલા દાહડે રાંડેલીને લી' જાય સે.

ધરી લાવ્વુ :

ઘણીવાર સોરો સોરી મેળામેં, હાટમેં કે લગનમેં એખબીજાને પસંદ કરી લેતા હોય સે પુણ તીમના ઘરવાળા ઘણીવાર આયુ લગન મંજૂર નીં કરતા. આવામેં સોરો સોરીને ધરી જાય સે. તીને ધરી લાવ્વુ કેય સે. સોરો તીના બે સાર ભાઇબંધની મદતથી સોરીને ધરીન લી'જાય સે. ઘણીવારતો સોરી રાજી નીં હોય પુણ સોરાને ગમી જાય

તે હોત તીની મરજી નીં હોય તે હોત ઘરી જાય સે. સોરી જવા તીયાર નીં હોય તો તીને ઠોકીને હોત લી'જાય સે. ઠોકતે સોરી નીં માને તો ઊંસકીને લી'જાય સે. આમેં ઘણી વાર પાસલુ વેર હોત હોય સે.

જે ગામની સોરીન ઘરી જ્યા હોય તે બેવ ગામ વસમેં વેર બંદાય સે. સોરીના ગામવાળા ભેગા થી'ન સોરાના ગામ પૅર હુમલો કરે સે. સોરીના ગામનું પસ્સા કે હો માણહુનું ટોળુ હુમલો કરવા જાય સે. સોરાના ઘેર જી'ન તોડફોડ કરે સે. સોરાના ગામ પૅર હુમલો કયરા પછેન સમાધાનની વાતુ સાલે સે. જો સોરી સોરાન ઘેર રે'વા તીયાર હોય તો આઠ દહ હજાર રૂપિયાને સાર પાંસ બોકડા હાટે તોડ પાડવામેં આવે સે. પછેન સોરી સોરાનું ઘર માંડે સે. સોરી રે'વા હોર તીયાર નીં હોય તૅર તીના ઘરવાળા તીને પાસી લી'જાય સે. ને બે ગામ વસ્સે વેર થી'જાય સે. જે પેઢીઓ હુદીન સાલે સે. મેળામેં, હાટમેં કે રસ્તામેં ભેગાય જાય તો એખબીજા પૅર હુમલો કરે સે.

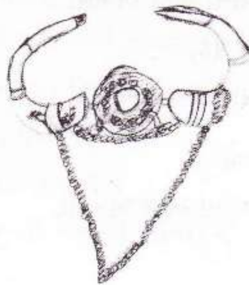
ઘણીવાર વેર હોય તેર પેણેલી બાયડીને હોત ઘરી જવામેં આવે સે. આવા વખેત આખું ગામ ભેગું થી'ન ઘરી જનારના ગામ પૅર હુમલો કરે સે. જો ઘરી લીદેલી બાયડી પાસી આલવી હોય તૅર ઘરી જનારને વીહથી પસ્સી હજારનો દંડ કરવામેં આવે સે. દંડની રકમ ભરે તો જ બાયડીનો ઘણી તીને રાખવા તીયાર થાય સે. નીં તો વેર અગૉળ ચાલે સે. જો ઘણી લી' જે'લી બાયડીને રાખવા તીયાર નીં થાય તૅર બાયડી ઘરી લી'જેલાનું ઘર માંડે સે.

આયી બેવ રીતે જો સમાધાન કરવામેં આવે તીને ટંટો તોડવો કે ગુનો ભાંગવો કહવાય સે. ઘરીન લી'જવાયલી બાયડી જો ઘરી જનારનું ઘર માંડે તૅર કોય વિદિ કરવામેં નીં આવતી. ખાલી સમાધનમેં નક્કી કરલી દંડની રકમ ભરવા પડે સે. આવા લગનને ઘરી લાવ્વુ કેય સે.

રીત કરવી :

ઘણીવાર લાડો પશ્યાવાળો હોય પુણ લાડી ગરીબ ઘરની હોય તેવી વખેત ખૂબ સાદાઇથી લગન કરવામેં આવે સે. લાડી પેણીન હાહરે આવે તૅર લાડાને ઘેર ફરીથા ઘામ્ઘૂમથી લગન કરાવામેં આવે સે. ગામમેં બે પક્ષ પાડવામેં આવે સે. એખ લાડાનો ને બીજો લાડીનો. બે પક્ષ પાયડા પછેન લાડાલાડીનું બદીજ વિદિથી ઘામઘૂમથી પાસુ લગન કરવામેં આવે સે. જે રીત કરી કહવાય સે. આવા લગનનો બદો ખરસ લાડાવાળા કરે સે.

રાઠવા જાતમેં સૂટાસેડા ઘણા ઓસા થાય સે. લગનની સરૂઆતમેં જ જો લાડાને લાડીનીં ગમે તો બેવ ગામના વડીલો ભેગા થી'ન લગન સૂટુ કરાવી નાંખે સે. લાડીવાળાને થે'લો બદો ખરસ લાડાવાળાએ આલવો પડે સે ને દંડ હોત ભરવો પડે સે. આમાંથી હોત ઘણીવાર વેર બંદાય સે. મોટી ઊંમરે ખાસ સૂટાસેડા થતા નીં મેં.

તેલ સડચા પછેન ને લગન પેહલાના ગીતું

ઊગી ખજૂરી ગામે ગામે રે,
ઊગી ખજૂરી ગામે ગામે....
એવા મોટાભાય ઝગડો તમારી બેની પૈણાવો રે...ઊગી...
એવા વૉવ ઝગડો તમારી નણદી પૈણાવો રે...ઊગી...
બારેને તેરે વરસ્યાં કોસીંબડી તું ગામે ગામે રે....ઊગી...
લીલાં પીળાં પીપરનાં પાન,
હાથુમેં પીપરનાં પાન,
શોભે મારાં બેન.
લીલાં પીળાં ભાયાની જોડ,
હાથુમેં ભાયાની જોડ,
શોભે મારાં બેન.
લીલી પીળી બેનોની જોડ,
હાથુમેં બેનો ની જોડ
શોભે મારાં બેન.

બેની કી' કૉલેજમેં ભણતેલાં રે,
બેની કી' કૉલેજમેં ભણતેલાં રે.
બેની ઉદાપોર કૉલેજ મેં ભણતેલાં રે,
બેની ઉદાપોર કૉલેજ મેં ભણતેલાં રે.

ઘરમેં જાસેને ફૂલાં વેચસે મારાં બેનાં,
તમારા ઘરમેં ખોટું લાગસે મારા બેનાં.

એખે લાલ દરવાજે તંબુ તાણિયા,
બેનને સાસરે જવાનાં આવે એખેલાં.
એખે ભાયા સોડી ને જવું પડે,
બેનને હાહરે જવાનાં આવે એખેલાં.
એખે બેનો સોડીને જવું પડે,
બેનને હાહરે જવાનાં આવે એખેલાં.

બેની સંગાતી લી'ને જજો
બેનને સાસરે જવાનાં આવે એખેલાં.

ઊંસો વડલો નીસે બેંગલો,
બેંગલામેં બેની એખેલાં રે.

આંબે લાગ્યો વડલાનો મોરો,
આંબાની કેરી ઝોલાં મારે રે.

નાનાં હતાં ને બેની ઘેરે રે'તેલાં બેની,
હાહરે જહો ને તમે ભૂલી રે'હો રે.
ગોટો ગોટો ગુલાબનો ગોટો,
ગુલાબમેં રમતેલાં.
છોયડો છોયડો માડીનો જોડો,
ગુલાબમેં રમતેલાં.

હાથમેં કેમેરો લી'ને સાલવું રે મારે કેસીબેન રે,
હાથમેં કેમેરા લી'ને સાયલાં રે.
હાથમેં કેમેરો લી'ને સાલવું રે મારે કેસીબેન રે,
હહરાનો ફોટો ખેંસવા સાયલાં રે.
હાથમેં કેમેરો લી'ને સાલવું રે મારે કાસીબેન રે,
હાહુનો ફોટો ખેંસવા સાયલાં રે.

બેનીને નાનાં પૈણાનો ઘણો હોંસ,
હોંસે દિવેલીયાં બળે.
બેનીને હહરો કે'વાનો ઘણો હોંસ,
હોંસે દિવેલિયાં બળે.
બેનીને હાહુ કે'વાનો ઘણો હોંસ,
હોંસે દિવેલિયાં બળે.
બેનીને હાહરે જવાનો ઘણો હોંસ,
હોંસે દિવેલિયાં બળે.
બેનીની કોપી તે જમા ભરી સોપડી,
લોકોની નજરો લાગ હે.
બેનીની માડી હુતીને હાહુ ઓયરાં રે,
હાહુની નજરો લાગ હે.
બેનીનો બાપો હુ તો ને હહરો ઓયરાં રે,

હહરાની નજરો લાગ હે.
બેનીની બેનો હુતી ને નંણદ્દી ઓયરાં રે,
નંણદ્દીની નજરો લાગ હે.

ઓ બેની કાં રમવા જે'લાં,
ને કાં તમારાં મન મોયાં રે.
ઓ બેની નિહાળ ભણવા જે'લાં,
હાઇસ્કૂલ તમારાં મન મોયાં રે.

લીલી લીલી વાડી રે,
કેલધરા ગામની વાડી રે,
લીલો વેલો નમે.
સૂકી સૂકી વાડી રે,
રૂમડિયા ગામની વાડી રે,
સૂકો વેલો નમે.

લવિંગનું ફૂલ બેની ચંપાના મોગરે ઊતારે,
ટોકરીમેં રે'લા બેની રંગપુરમેં ચેન નીં પડે,
બાપા જોડે રે'લાં બેની હહરા જોડે ચેન નીં પડે,
માડી જોડે રે'લાં બેની હાહુ જોડે ચેન નીં પડે,
બેની જોડે રે'લાં બેની રાંડો જોડે ચેન નીં પડે,

ચંદન તલાવડીનું રમઝમતું પાણી,
બેની લીંબુનું સરબત બનાવી લીજો રે
નદીએ ઓવારે બેનો રે મલ હે,
બેનોની કૉપી ખેંસાવી લી જો રે.
નદીએ ઓવારે ભાયો રે મલ હે,
ભાયાની કૉપી ખેંસાવી લી જો રે.
નદીએ ઓવારે ભાયબંધ રે મલ હે,
ભાઇબંધની કૉપી ખેંસાવી લી જો રે.

આંબલી તે થડુમેં મોરેલાં રે,
ડાળે પાને રસી રે'લા રે.
દિયર તે તેડવા આવેલા રે,

ડાળે પાને રસી રે'લા રે.

બેનને ઉદાપોર જવાનો ઘણો સોખ,
પોપટ પાંજરામેં બોયલા કરે.
બેનને હાહરે જવાનો ઘણો સોખ,
પોપટ પાંજરામેં બોયલા કરે.

લીલી વાડીમેં લીલો ડમરો મોરા રાજ,
ફૂલડાં વીણવા ગઇ'તી મોરા રાજ,
ફૂલડાં વીણવા ગઇ'તી મોરા રાજ.
એખે બેનીનો જોડો સોડચો મોરા રાજ,
ફૂલડાં વીણવા ગઇ'તી મોરા રાજ,
ફૂલડાં વીણવા ગઇ'તી મોરા રાજ.

જાંબુ સાંયે રે'જો મારી બેન,
કણઝી સાંયે કેમ કરી રે'સો
બાપા જોડે રે'જો મારી બેન,
હહરા જોડે કેમ કરી રે'સો.
માડી જોડે રે'જો મારી બેન,
હાહુ જોડે કેમ કરી રે'સો.
ભાયા જોડે રે'જો મારી બેન,
દિયર જોડે કેમ કરી રે'સો.
બેની જોડે રે'જો મારી બેન,
નંણદી જોડે કેમ કરી રે'સો.

બેનીને ઝરીવાળી તિલળી,
બેનીને ગામડાં ગમી રે'લાં રે.
લાડાને ભંગાર તિલળી,
લાડાને રૂમડિયું ગમી રે'લું રે.
હાત માળ ઊંસો હાત માળ નીસો,
બંગલામેં પૈણાવો બેનને બંગલામેં પૈણાવો.

બેની જાંબુ જાંબુ કે'તેલા,
જાંબુના કે'સો બેની લીંબુ કે'વાના રે.

બેની બાપો બાપો કે'તેલા,
    બાપોના કે'સો બેની હહરો કે'વાના રે.

લીલી કોસીમડીનો સાંયો રે ગોરાં બેન,
    સાંહેડો નમી રે'લો રે.
તાં તારે બાપુનો લાડ રે ગોરાં બેન
    સાંહેડો નમી રે'લો રે.

હાથમેં સૂરકેસ જવું મારી બેન,
    રેસમિયો રૂમાલ.
બાપાને સોડી જવું મારી બેન,
    રેસમિયો રૂમાલ.

આંબાની ડાળ ઘણી લાંબી મારી ગૌરી બેન,
    દોરો ખેંસાયો બીજા દેસ.
બેની નો જોડો ઘણો લાંબો મારી ગૌરીબેન,
    દોરો ખેંસાયો બીજા દેસ.

બેનના માંડવા પસાળ ફૂલવાળી,
    બેની બોલતા કેમ નીં',
બેનના બાપા બોલાડે એખ બોલ,
    બેની બોલતા કેમ નીં',

પતંગ ગેઇ કયા દેહમેં,
    દોરો રયો મારા હાતમેં,
બેની ગઇ કયા દેહમેં,
    દોરો રયો મારા હાતમેં.

બેની આપળારે ઘરમેં સિંદેળી સોખો,
    કેમરે વિસારીયા રે.
બેની આપળારે ઘરમેં ભાયાનો જોડો,
    કેમરે વિસારીયા રે.

કડવો લીમડો લીમડો મોરેલો રે,
    તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.

બાપો સોડી હહરો ઓરીયાં રે,
તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.
માડી સોડી હાહુ ઓરીયાં રે,
તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.
ભાયો સોડી દિયર ઓરીયાં રે,
તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.
બેની સોડી નંણદી ઓરીયાં રે,
તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.

અંતરનો લીલો પીળો રંગ,
રંગ ગયો સાસરે રે.
બાપા મારૂ લાયસન કઢાવો,
નથી જવું સાસરે રે.
નદીની કોરે કોરે વડલો રે,
ડાળ નમી ના જાય.
રૂમડિયાની સોરીઓ આવહે રે,
બેન સરમાયના જાય.

લાડાની જાન જાય તેના ગીતું.

વીરા તારે જવું સે કાકરાની વાટે,
ગોરા વીરા પોગુમેં સંપલ નંઇ મળે.
વીરા તારે જુવું સે બોડેલીના રોડે,
ગોરા વીરા પોગુમેં સંપલ નંઇ મળે.

આડી સેરીએ રમવા નીં જહો મોરા વીરા,
આડી સેરીએ રમવા નીં જહો મોરા વીરા,
બોડેલીની જબરી ઝપાટી,
વીરાની વીંટી લી'લેહે.
લઇલે તો લી'લેવા દીજો,
હાતે પકડી લેજો મોરા વીરા.

વીરા ચિતરેલા બંગલામેં રે'લા,
વીરા એખેલા કેમ કરી જહો.

વીરા ભાઇબંધ જોડામેં રે'લા,
વીરા એખેલા કેમ કરી જહો.

લગનની વિદિ વખતના ગીતું :

બેની આવો રૂડો મંડપ આપળો સે,
બેની માંડવામેં લીલી પીળી લાઇટ,
લાઇટો આપળી સે.

ટોકરી ગામસે લીલા લે'ર બેની હું લેવા જાય,
ટોકરીની બેનો ટનાટન બેની હું લેવા જાય,
ટોકરીના વીરા ટનાટન બેની હું લેવા જાય,
રંગપુર ગામ સે સૂકાસેર બેની હું લેવા જાય,
રંગપુરના સોરા સૂકાસેર બેની હું લેવા જાય,
રંગપુરની સોરીઓ સૂકાસેર બેની હું લેવા જાય.

તમારો બાપો તુલસી વધાયવાં,
તમેરે રાયવર કેમરે વિસરીયાં.
તમારી માડી તુલસી વધાયવાં,
તમેરે રાયવર કેમરે વિસરીયાં.

માંડવે કેસૂડી ફૂલેલી,
કેસૂડી રંગલો.
સવિતા સોઇતેક કરવા રડે,
કેસૂડી રંગલો.
એને સોઇતેકે બહાડો,
કેસૂડી રંગલો.

માંડવે ગુલાબનો ગોટો,
માંડવો રસાવો રે,
છાયાબેનના મામા આવે,
માંડવો પાંસ રાખો રે.

લીલો રૂમાલ સે ઘૂમસાવાળો,
વારે વારે બેનાં લેતા જવાનાં.

સોનાની કંઠી સાદી લાયા,
    ઓલા બાપુ મેં પે'રી જવાનાં.

આજે સવાલાખની બેની દાનમેં કેમ રે અલાય,
આજે બેડું અલાય સોનું અલાય બેની નીં અલાય,
બાપુ કરીલે વસાર આજે હવાલાખની બેની દાનમેં કેમરે અલાય.

મોટા મોટા સાયળા દેખાય સે,
    બેની તારા મામા નીં આવે.
મોટા મોટા સાયળા દેખાય સે,
    બેની તારા ભાયા નીં આવે.

લીલી તુવેર રાતું ફૂલ રે ચંપાબેન,
    તમારી હાહરી ઘણી દૂર રે ચંપાબેન.

વાડીનાં ફૂલડાં વેરાય જાય,
    વેરાય જાય બેનાં વેરાય જાય.
લાડેકી દીસરી પૈણી જાય,
    પૈણી જાયરે બેનાં પૈણી જાય.

બેનીના આંગણે ચંપો મોરેલોરે,
    બેની તારા આંગણે.
લાડાના આંગણે ગોંયદો મોરેલો રે,
    લાડા તારા આંગણે.

લાડીને વળાવતી વખતના ગીતું

બેની ઊંડા દરિયામેં ઊતરી જવાના,
બેની વા'લા બાપાને સોડી જવાના,
બેની વા'લી માડીને સોડી જવાના,
બેની વા'લા ભાઇબંદને સોડી જવાના,
બેની પારકા હહરાને ઓરી લેવાના,
બેની પારકી હાહુને ઓરી લેવાના,
બેની પારકી રાંડોને ઓરી લેવાના,
બેની પારકા રંડવાને ઓરી લેવાના,

કોયલ બોયલાં આંબલા ડાળ રે,
કોયલ બોયલાં મન રયાં રે.
બેની કે'મેં બાપા વરના જરીના રે'મ રે
કોયલ બોયલાં મન રયાં રે.
બેની કે'મેં માડી વરના જરીના રે'મ રે,
કોયલ બોયલાં મન રયાં રે.

બેની છાના કટારા ઝાલી લી'જો રે,
બેની મામા આવે તો આળી રી'જો રે,
બેની મામી આવે તો આળી રી'જો રે,

અંતરની સીસી ખોલ બેની,
સેટી હાહરી સમાળ બેની.
માડીનો જોડો સોડ બેની,
પારકી હાહુ સમાળ બેની.
બાપાનો જોડો સોડ બેની
પારકો હહરો સમાળ બેની
બેનોનો જોડો સોડ બેની
પારકી નંણદી સમાળ બેની.

બેની કંકુ ભયરો ઓરીલો,
સિંદૂરના પગલાં પડે.
બેની સોડી દીધો બાપો સંભાળી લીધો હહરો,
બાપાનાં અળકો કરો.
બેની સોડી દીધી માડી સંભાળી લીધી હાહુ,
માડીનાં અળકો કરે.

ઝાઝા ડુંગીરામેં નીં જહો બેની,
ઝાઝા ડુંગીરામેં નીં જહો બેની.
નીં આવે બાપો નીં આવે માડી,
ઝાઝા ડુંગીરામેં નીં જહો બેની.
નીં આવે મેલવા નીં આવે તેડવા
ઝાઝા ડુંગીરામેં નીં જહો બેની.

નીં આવે મામા નીં આવે માસી,
ઝાઝા ડુંગીરામેં નીં જહો બેની.

ઊંસા ઊંસા ડુંગીરામેં હાહારી ખોળેલી,
હાહરે જવાના બેનને સરતો નીં આવે.
નાનાં હુતા ને બેની બાપો કીધેલું,
હહરો કે'વાના બેનને સરતો નીં આવે.
નાનાં હુતા ને બેની માડી કીધેલું,
હાહુ કે'વાના બેનને સરતો નીં આવે.

બાપાના ઘેરમેં કામ નીં કયરૂં બેની,
બાપાની ઓઢણી હેડી મેલો રે,
હહરાના ઘેરમેં કામ નીં કયરૂં બેની,
હહરાની ઓઢણી હેડી મેલો રે.

બેની વનડામેં વાજાં વાગે,
બેની ગોદડીએ રઇને સમાળો.
બેની વનડામેં બાપો બોલે,
બેની ગોદડીએ રઇને સમાળો.
બેની વનડામેં માડી બોલે,
બેની ગોદડીએ રઇને સમાળો.

જોવું જોવું રે બેની નગરીનું રૂપ માંડેવે,
જોવું જોવું રે બેની મામા લોક માંડેવે,
જેવા કરસે એવા મેલસે મામા લોક માંડેવે.

ખાખરે ચયડાં બેની પીપરે ચયડાં રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડીયાં રે,
બાપોની સોડું બેની માડીનીં સોડું રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડીયાં રે.
ભાયોનીં સોડું બેની ભાભીનીં સોડું રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડીયાં રે.

ઊંડોસે કૂવો સેટાં સે ખેતરાં,

તને તેડવા કોઇ નીં આવે.
બાપોસે એખલો માડીસે એખલી,
તને તેડવા કોઇ નીં આવે.
ભાયોસે એખલો ભાબી સે પારકી,
તને તેડવા કોઇનીં આવે.

બેન લીમડાની બજારે,
બજાર વાટ જુવે સે.
બેની ઉદ્દાપોરના ડેપામેં,
ભાઇબંદ વાટ જુવે સે.
બેની કવાંટની બજારે,
બેનો વાટ જુવે સે.
બેની ઉદ્દાપોરની કોલેજે,
બેનો વાટ જુવે સે.

બેની ચઢીજા મેડીએ દેખાડું તમારી હાહરી રે,
લાડા ચઢીજા ટેકરે દેખાડું તમારા ઝૂંપડા રે.

રૂમાલ વગર બેની એખેલાં રૂમાલવાળા,
બેની વગર બેની એખેલાં રૂમાલવાળા,
ભાઇબંદ વગર બેની એખેલાં રૂમાલવાળા.

સેટી હાહેરી બેન કોણે ઓરેલી,
સેટી હાહેરી બેન કોણે ઓરેલી
સેટી હાહેરી બેન બાપો ઓરેલી,
સેટી હાહેરી બેન બાપો ઓરેલી
સેટી હાહેરી બેન ભાયો ઓરેલી,
સેટી હાહેરી બેન ભાયો ઓરેલી

કૂવાના ટોડલે પોપટ બેઠાં હો બેની,
કૂવાના ટોડલે પોપટ બેઠાં હો બેની.
બાપાનાં ભાતા કોય લાવહે હો બેની,
બાપાનાં ભાતા કોય લાવહે હો બેની.
માડીનાં દવણાં કોય દવસે હો બેની,

માડીનાં દવણાં કોય દવસે હો બેની
ભાયાનાં લુગડાં કોય ધોવસે હો બેની,
ભાયાનાં લુગડાં કોય ધોવસે હો બેની.

બેની ઊંસી મેડીને નીસે ઝરીયાં કામેડાં રે,
બેનીનો બાપો આવેને બેની ખોલીદે કામેડાં રે,
બેનીની માડી આવેને બેની ખોલીદે કામેડાં રે,
બેનીની બેની આવેને બેની ખોલીદે કામેડાં રે,
બેનીનો ભાયો આવેને બેની ખોલી દે કામેડાં રે.

સણકેલા હાહરીયે સાયલાં રે,
ને ઉંડેણ સણકલી રે.
હવે બાપા ગાળો નીં દીજે ને,
તારી દીકરી ઘડીની પરોણી,
ને ઉંડેણ સણકલી રે.
હવે માડી ગાળો નીં દીજેને,
તારી દીસરી ઘડીની પરોણી,
ને ઉંડેણ સણકલી રે.

કડવો લીમડો લીમડો મોરીયો રે,
તીના ફૂલડાં વેરાયાં રે.
આજે હુતી બાપાની દીસરી,
કાલે હહરાની વૉવ રે.
આજે હુતી માડીની દીસરી,
કાલે હાહુની વૉવ રે.
આજે હુતી ભાયાની બેની,
કાલે દિયરની ભાભી રે.

ઓટીલા ઉપર બેઠારે બેની મનમેં વસારે,
બાપો સોડીને બેઠારે બેની મનમેં વસારે,
માડી સોડીને બેઠારે બેની મનમેં વસારે.

નવસારી નદીઓનું પાણી મારાં બેનાં,
નવસારી નદીઓનું પાણી મારાં બેનાં.

કેમ કરી બાપો વિસાર્યો મારાં બેનાં,
 કેમ કરી માડી વિસારી મારાં બેનાં.
કેમ કરી વીરા વિસાર્યો મારાં બેનાં,
 કેમ કરી હહરો સમાળો મારાં બેનાં.

બેનીને હાહેરી ઘણી દૂર રે,
 બેનીને જતે આવતે વસાર આવે રે.
બેનીને બાપાના ઘણા લાડરે,
 બેનીને જતે આવતે વસાર આવે રે.

નજરે નજરે આવજો રે બેની,
 નજરે નજરે આવજો રે બેની ઘણા ના રડો.
ભાયો મેલવા આવહે બેની,
 ભાળી તેડવા આવહે બેની ઘણા ના રડો.
કોયે નીં આવે બેની કોય નીં આવે,
આડાછે ડુંગીરા વચ્ચે સે દરિયા કેમ કરી આવે,
બાપોનીં આવે રે બેની માડી નીં આવે,
આડા સે ડુંગીરા વચ્ચે સે દરિયા કેમ કરી આવે.
ભાયોનીં આવે રે બેની ભાભી નીં આવે,
આંડા સે ડુંગીરા વચ્ચેસે દરિયા કેમ કરી આવે
બેનને અડદી રાતના દઇણુ દળાવહે,
 બેનને પારકી હાહુ ના સોડે,
બેનને અડદી રાતના રોક્ષા રંદાવહે
 બેનને પારકી રાંડે ના સોડે.
બેનને અડદી રાતના ભોયટા ગૂડાવહે
 બેનને પારકી રાંડે ના સોડે.

બેનીને ચંપે ગુલાબી ફૂલ રે,
 બેનીને હાહરે જવાના રે,
બેનીને માડી બાપાનો લાડરે,
 બેનીને હાહરે જવાના રે.
બેનીને ભાયો બેનીનો જોડો રે,
 બેનીને હાહરે જવાના રે.

ઊંડા દરિયામેં ઊતરી પયડાં રે ચંપાબેન,
જવું પડે પણ આવતા રે'જો ચંપાબેન.

બેની ચિતરેલા બંગલામેં રે'લા,
બેની એખેલા કેમ કરી જહો રે.
બેની ભાયાના બંગલા મેં રે'લા,
બેની એખેલા કેમ કરી જહો રે.
બેની બેનોના જોડામેં રે'લા
બેની એખેલા કેમ કરી જહો રે.

દન ઊગ્યો શિરાણ આયવી,
માડી રે તારા દવણા કોણે દવ સે.
દન ઊગ્યો શિરાણ આયવી,
બાપા રે તારા ભાતા કોણે લાવ હે.

ઘણાનીં રડો બેની ઘણાંની રડોરે,
હપનામેં આવહે બેની રોજે રડાવે.
બાપાનીં આવે બેની માડીનીં આવે રે,
હપનામેં આવહે બેની રોજે રડાવે.
ભાયોનીં આવે બેની ભાભીનીં આવે રે
હપનામેં આવ હે બેની રોજે રડાવે.

બેની રડતેલા છાના રી'જો રે,
અગેવ આવે મામાના ગામુ રે.
બેની રડતેલા છાના રી'જો રે.
અગેવ આવે બેનીના ગામુ રે

ઘણાના રડો બેની ઘણાના રડો રે,
ગાડીએ બહીન આવે બેની તારા મામા રે
ઘણાના રડો બેની ઘણાના રડો રે,
ગાડીએ બહીન આવે બેની તારા મામી રે

ખેતર જતા ભાઇ જોડે, ઘરે આવતા ભાભી જોડે,
ઓ મારી બેન રે, એવો જોડો કેમ છોયડો.

ગામે નીં સોડું બેની સીમે નીં સોડું રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડી રી'યા રે.
બાપોનીં સોડું બેની માડી નીં સોડું રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડી રી'યા રે.
ભાયોનીં સોડું બેની ભાબી નીં સોડું રે,
ગામનો ઓવારો બેની સોડી રી'યા રે.

ઝાઝા ડુંગીરા મથવાળ મેલ્યા રે ગૌરીબેન,
આડા ડુંગીરા કેમ ઓરીયા રે.
બાપો સોડીને હહરો ઓરીયા રે ગૌરીબેન,
આડા ડુંગીરા કેમ ઓરીયા રે.
માડી સોડીને હાહુ ઓરીયા રે ગૌરીબેન
આડા ડુંગીરા કેમ ઓરીયા રે.

કૂવાની કાઠે પોપટ બેઠો હો બેની
માથે બેડું ને માડી રડહે હો બેની,
માડીના પાણીલા કોય ભરહે હો બેની,
બાપાનું ભાત કોય લાવહે હો બેની,
ખેતરે જહેને બાપો રડહે હો બેની,
ભાયાના લુગડાં કોય ધોવહે હો બેની,
હાતમેં લુગડાંને ભાયો રડહે હો બેની.

મેડીએ રી'ને બેની સીટી મારે રે,
બેની મેડીએ રૂવે.
બેનીનો બાપો ઘરે વાટ જોવે રે,
બેની મેડીએ રૂવે.

કુંવારિયા ની બાદા

સુભાષ ઇશાઇ

સોરૂ નાનલુ હોય ને ખૂબ મીંદાયલુ રે'તુ હોય તેંર તીના નામની બાદા રાખવામેં આવે સે. આયી બાદાને કુંવારિયા કે સમોણિયાની બાદા કહવામેં આવે સે. આયી બાદા સોરા ના આશ-બાહને બડવો લેવાડે સે. બાદા રાયખા પછેન સોરાના પોગમેં તાંબાના કડા પે'રાવામેં આવે સે જે બેડી કહવાય સે. સોરૂ બાર વરહનું થાય તેંર આયી બાદા સોડાવામેં આવે સે. આયી બાદા ગુજરીન દાહડે સોડવામેં આવે સે.
બાદા સોડવાને દા'ડે બે કુંવારા સોરા ને બે કુંવારી સોરીયુને ભૂયકા રાખવા મેં આવે સે જેયા કુંવારિયા કહવાય સે. બાદા સોડવાની વિદિ બડવો કરાવે સે. ઘરધણી ઢોલીઆ બોલાવે સે. થાળીમેં પૂજ, કંકુ, પશ્યા, દીવો અહલુ બદુ મેશીન બડવો વદાવણુ તીયાર કરે સે. આ વદાવણાથીન ઢોલાઆને વદાવે સે. ઘરની હામે કુંવારિયા બે સોરા ડાળા રોપવાના પાંસ ખાડા ખોદે સે.

ઘોરના લોકુ, મેહમાનો ને બીજા બદા ડાળો લેવા નાસતે કૂદતે જાય સે. અગોળ ઢોલીઓ ઢોલ વગાડે સે. તેંણ કળમ ને બે કળાની ડાળો લી'ન નાસતે કૂદતે બદા પાસા ઘેર આવે સે. આયી ડાળો ઇંદરાજની ડાળો કહવાય સે. ઘેર આવે તેંર બડવો ને ઘરધણી ડાળોને વદાવણાથીન વદાવે સે. ડાળોને રમાડવામેં આવે સે. જેમેં ડાળોને લી'ન હાત હીદા ને હાત ઊંધાં ગોળ આંટા ફરવામેં આવે સે. ખાડામેં પૂજ નાંશીન ડાળો રોપવામેં આવે સે. ડાળો ઊપેર ઉળેદના ઢેબરા બાંદવામેં આવે સે. ડાળો અગોળ હુતારે આખા લાકડામેંથા ઘડેલા પાંસ પાટલા મેશવામેં આવે સે. જોળે પાંસ કોરા માટલા ને પાંસ કોરી કટવી મેશવામેં આવે સે. માટલા ને કટવી પેંર દીવા હળગાવામેં આવે સે. બડવોને તીના જોડીદાર ઢાક વગાડીન ગાયણુ કરે સે. બડવો બોલ હોત ભણે સે.

બાદાવાળા સોરાને સમોણિયો હોત કહેવાય સે. કુંવારિયા તીને અંઘોળ કરાવે સે. પછેન તીને બરોબર તીયાર કરવામેં આવે સે. સોરાના મામા ને બીજા હગા તીને બરોબર તીયાર કરે સે. સોરાના મામા ને બીજા હગા તીને પશ્યા આલે સે. પછેન બદા સોરાને ખબે બહાડીન ડાળોની ફરતે નાસ કરે સે. બાયડીયું ગીતું ગાવે સે. રાતે મોડા હુદીન નાસવા ગાવાનું સાલે સે. રાતેજ હગાવાલાંને ગામ લોકું ને ખવાડવામેં આવે સે. આયી બાદા રાતેજ પૂરી કરી દેવામેં આવે સે.

ગાયણું

નાયખો ઓલા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવા રૂડો એ
નાયખો ઓલો બાળ છાબલિયે મહિનાન બાળા કેવો રૂડો એ
જુવો ઓલો કુંવારિયો ઇંદેન દેવ કેવા રૂડાં અ
નાખો બાબા બાળ નવ છાબલિયા વયરાન દેવ કેવો રૂડો એ
દોયડા દેવ નોકરને ચાકર દેવ મારા કેવાં વાલાં એ
જડયો નવ છાબલિયે વયળા ન દેવ હુદરવાળાં એ
હોયલા બાબા કરોળિયા ઇંદેન દેવ કેવા રૂડાં એ
બોલ્યા ઓલ્યા બાળાં છે અમો ન દેવ મારા કેવા રૂડાં એ
જડયો ઓલ્યા જવારિયા ઇંદેન દેવ કેવા રૂડાં એ
દેવુના આયવા જુવારી માનતા ન દેવ કેવા રૂડાં એ
લીધાં ઓલી કુંવાર કુંવારણ દેવ ઉતર બાળા એ
ઉતર ઓલી કુંવાળખો રાણી ન દેવ કેવો બાળો એ
હોયલા ઓલા જવારિયા ઇંદેન દેવ કેવો રૂડો એ
નાખો ઓલા ડાબા જમણીના મેળા ન દેવ કેવો રૂડો એ
દેવુના આયવા ઘરેણી મહિના ન દેવ કેવો રૂડો એ
નાયખા ઓલા નવ છાબલિ મહિના ન દેવ કેવા હોયલો એ
નયલા હોયલા કુંવારિયા ઇંદેન બાળા કેવો રૂડો એ
નાયના બાળા નવ છાબલિયે મોનો ન દેવ કેવા રૂડા એ
ડોહરા હોયલા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવો વાલાં એ
દોરા અરમાન કુવારી કજુમ દેવુનાં કેવાં વાલાં એ
નોયલાં બાળા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવા રૂડાં એ
નોયલાં ઇંદ કુંવારી કરજો બાળા કેવા ઓલાં એ
નોયલાં બાળાં કુંવારી ધરતીમ દેવ કેવા વાલાં એ
ડાબા જમણે મેળામેં કયરો ન દેવ કેવા વાલાં એ
ડાબા જમણે કુંવારા ઇંદેન દેવ કેવાં રૂડો એ
બાળા ઓલા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવાં વાલાં એ
નોયલાં બાળાં કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવાં વાલાં એ
ઝોંપે દરવા ધૂળાને માનોન દેવ કેવાં વાલાં એ
નોયલાં ઓલા નવ ગોરાંટી માડી ન દેવ કેવાં રૂડાં એ
નોનાં બાળા નવ ભાટીએ ઉતપરાંન દેવ કેવાં રૂડો એ

ઊતર્યાં બાળા નવ પાછીના ભીડા ન દેવ કેવાં રૂડાં એ
ઓલા ઇંદે કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવાં રૂડાં એ
નોયના બાળા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવો રૂડો એ
બાળા અરમાન ધરતીરે કજુ દેવ કેવો રૂડો એ
નોયલા ઇંદે ડાબા જમણીના મેળા ન દેવ કેવો રૂડોએ
નોયડાં ઓલા નવ કળજુગના દીવા ન દેવ કેવો રૂડો એ
નોયલા ઇંદ પડ પોણાગો કયરાં ન દેવ કેવો રૂડો એ
બોલા ઓલા કુંવારિયા ઇંદેન દેવન કેવો રૂડો એ
નાયલાં બારા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવા રૂડો એ
ડાબા જમણે મેળોને કયરો ન દેવ કેવા રૂડો એ
આયવા ઓલા રાતી રાણીનો ટેમેણ દેવ કેવા રૂડા એ
બોયલા ઓલા હાથુમેં ઘડિયાર દેવ કેવા રૂડો એ
વાયગા ઓલા હાત ટકોરા વાયગા ન દેવ કેવો રૂડો એ
આયવા ઓલા ઇંઢોની કટન દેવ કેવો રૂડો એ
નાયવા ઓલા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવો રૂડો એ
બોયલા મારા કુંવારિયા ઇંદેન દેવ કેવો રૂડો એ
ઓલા ઇંડા જોણાં કે ઊતર દેવ કેવો રૂડો એ
ઊતર ઓલા પોતાની માનો મ નીં દેવ કેવો રૂડો એ

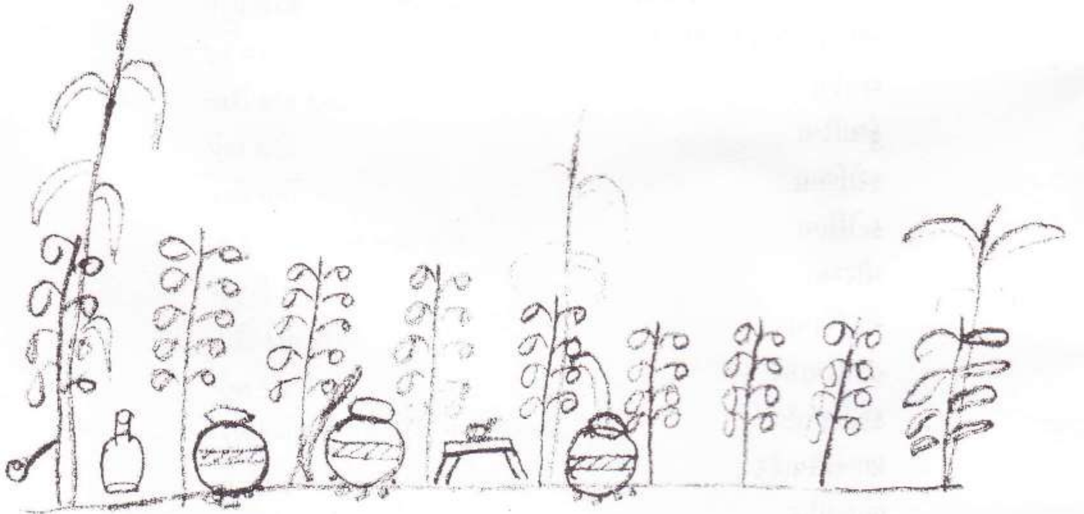
બોલ

એ તારા મારા કુંવારિયાઇંદ
કરોળિયાઇંદ
આ દા'ડે મારે ભોળિયાઇંદ મારે
બોમણિયાઇંદ મારે
કરોળિયાઇંદ
છાબલિયાઇંદ
આજ દા'ડે મારે પડ પાણગાની પૂંજા આવી તે વખત મારે
ડાબા જમણીનો મેળો નીં મોંગ
એ દા'ડે મારે બાવી ચોવી વરહે
તે વખતે મારે આભા ઝીંઝા કણબીની કળમી રાજા
એ દા'ડે મારે તે વખત મારે કુંવારિયા દેવ મારે

છાબલિયા દેવ
એ દા'ડે મારે બાર બોકડિયા
બાર કુકડિયા માયના
તે કુકડિયા માયના
એ તે વખત મારે ચાલ બાજે રાખે
કુંવારી કજુમ મેં
આ દા'ડે મારે કોઇ પીડા પનોતીમ
પીડાના માયરા
પનોતીના માયરા
દુખ વહળેમ
દહા વહળેમ
તારી તે વખત મારે
પાંચ વરહે
દહ વરહે
તારી કથા કરહે
પૂંજા કરહે
હર્યો ચર્યો
એ દા'ડે તારી મેહનત કરહે
મજૂરી કરહે
તારી કથા આવે
પૂંજા આવે
બાવી ચોવી વરહે તારી મેળો મામલો કરહે
એ દા'ડે મારે ડાબા જમણીના મેળામેં
એ દા'ડે મારા નાગા નાવા
ભોળ્યો ડામોર
ચિચોડિયો ડામોર
હયી રાજા
ઘેલ્યા રાજા
રાજા ભોજ
એ રાજા ભોજના પાણગા આવે
પડ પાણગાની પૂજા આવે

એ દા'ડે મારે બોલ્યા ચાલ્યા તે વખત મારે
આ તે વખત મારો નોકર ચાકર રે'લા તે વખત મારે
આ તે વખત મારે ગામ છે
દેવ તે વખત મારે
નોકર ચાકર ર'યા તે વખત મારે
બડવાના પગલા
હામો હમનો દેવ કળનો ધણી
એ દા'ડે મારે કથા પૂંજા
તે વખત મારે ભગવાન યાદ છે વધારે રાખહી
માનવીની આસ છે ઓછી રાખીહ
આ દા'ડે મારે બાવી ચોવી વરહે તારી
તે વખતે મારી પૂંજા આવે
પચા આવે તે વખત મારો
આ દા'ડે મારે બામણિયા
જડોયા
કુંવારિયા
કરોળિયા
કટોલિયા
મીરચ્યા
રીંગણિયા
ટપારિયાઇંદ
કરોળિયાઇંદ
છાબલિયાઇંદ
ભોળ્યાઇંદ
એ દા'ડે મારા કુંવારિયા ઇંદ રાજા
એ દા'ડે મારે નોકર ચાક ર'યા
તે વખત મારે નંગરી શે'રો
નંગરી ભાગોળમેં
આ દા'ડે મારે કાછ્યા હૂડોળ
કાછ્યા ભોળો ડામોર
ચિચોડિયો ડામોર

રળિયા રાજા
ઘેલ્યા રાજા
આજ દા'ડે મારે ડાબા જમણીનો મેળો આવે
બાવી ચોવી વરહે તારો મેળો કરે
મામલો કરે તે વખત મારે બોલ્યા ચાલ્યા
હરગુની વાય ને હરગુના ઈદ
એ દા'ડે મારે બોલ્યા ચાલ્યા તે વખત મારે કથા પૂંજા થાય

હરણછાપ

સુભાષ ઇશાઇ

ઉદ્દાપોર તાલુખામેં રે'તા આદિવાશ્યૂનું જીવન જંગલ હતેણ જુડાયલુ સે. અલગ અલગ ઋતુ જોળે તેયાવ અલગ રીતે જીંદગી જીવે સે. જંગલ, બયડા ને કોતેળા મેં રી'ન તેયાવની જીવ્વાની રીત એખદમ અલગેજ સે. કુદરતને તેયાવ પોતાની રીતે ઓળખે સે ને આવનારા દા'ડા કેવા ઓહે તે હોત તેયાવ તીમની રીતે નક્કી કરે સે. ઉદ્દાપોર તાલુખાના ગોદરિયા વિસતારમેં રેહતા આદિવાશ્યૂ વહરાત કેવો આવહે તે અલગ રીત થા નક્કી કરે સે તે નક્કી કરવા હોર તેયાવ હરણછાપ જાય સે, તે ભાળીન વહરાત કેવો આવહે તે નક્કી કરે સે.

ઉદ્દાપોરથી ગોદરિયે આસરે ૩૦ કિલોમીટર સેટે કાળિયો ને બોળિયો નામના બે બયડા આવલા સે. મોટલા રોહાથી ઊગમણામેં આયા બે બયડા વચ્ચે મોટલુ જંગલ સે. વસમેંથા નાનલુ કોતેળુ વે'સે. આયા જંગલમેં રીંછ, ટીમરિયા વાઘ, જરખ, ખોખળી ને હેહલ્યા બદા રે'સે. આયા જંગેલમેં સપોળા વસમેં એખ નાનલી ગુફા સે તીની અંદેર હરણના બે નાનલા ચિત્ર દોરલા સે જેને આદિવાશ્યૂ હરણછાપ કે'સે. તીમની બાજુમેં એખ નાનલો ચોરસ દોરલો સે જે ખળુ કહવાય સે.

આયા ચિત્રો કોય દોયરા તીની કોય ખબર નીં મેં. ઋતુ પરમાણે આયુ ચિત્ર ઝાંખુ કે પાકુ થાય સે. વહરાત આવ્વાનો હોય તે પહેલા આયુ ચિત્ર એખદમ પાકુ દેખે પડે સે. ટાઢ મેં તે ઝાંખુ દેખાય સે. આયુ ચિત્ર જાણકારો કેય તેમ આસરે દહ હજાર વરહ જુનલુ સે. એવુ બને કે વરહો પેહલા કોય આદિવાશ્યૂ લોકુએ આજુબાજુ થતા ઝાડ કે ફળના રસમેંથા આ ચિત્ર દોયરૂ હોય કે જેનો રંગ ઋતુ પરમાણે બદલાતો હોય નીંકર કોય બીજી રીતે આયા ચિત્રો દોયરા હોય પુણ આજે આની કોય ખબર નીં મે.

અખાઢ મઇનાની સરૂઆતમેં આદિવાશ્યૂ ગુફામેં જેય હરણછાપ ભાળે સે. જો ચિત્ર વારૂ ને પાકુ દેખે પડે તો વહરાત વારૂ આવહે એવુ માને સે. ખળુ બરાબર દેખે પડેતો વહરાત વારૂ આવહે એવુ માને સે. પુણ જો ચિત્ર ઝાંખુ દેખે પડેતો દેવનો કોપ માની વહરાત વારૂ નીં આવે એવુ માને સે.

હરણછાપ આદિવાશ્યૂના દેવની જગા સે. તીને તેયાવ દેવની ભેટ માને સે ને આ જગાની પૂજા કરે સે. જો વહરાત પેહલા આયુ ચિત્ર ઝાંખુ દેખે પડેતો વહરાત વારૂ નીં થાગ' તેમ માની મેઘરાજાની બાદા રાખે સે. હરણછાપે માટીના ઘોડા, ઢાબુ સડાવીન નરિયોળ ફોડે સે. બડવો ધૂણીન બોલ ભણે સે. બદા ભેગા થી'ન વારૂ વહરાત હોર દેવને અરજ કરે સે.

મેઘરાજાનો બોલ

મેઘરાજા તે રાજા ભોજની વાળ્યુ હુતી
મેઘરાજા ઊતરવા માંડયો
મેઘરાજા રાયા છેડે લીલા પીળા ઢેહાળ મેલવા માંડયા
વિજળી ચાલો બાર મેઘ
તેર વીજળી તે ઝબકવા માંડી
લીલો પીળો ઢેહાળો મેકવા માંડયો
ચાલ હરોળિયો ઘરોળિયો મેઘ ચાલો ખૂણે ખૂણે
ચાલો પવન મૂંહના મંડયો ચાલો આવા મંડયો
મેઘરાજા ઊતરવા માંડયો
હથો ઊતર્યો ખલને ખોળે
તે રાજા ભોજની વાડી મેઘ આયા
તે વખતમેં પણ કે'છે આ આપળે મેઘ આયો
એટલે પછી કે'કે બી બિયારો વા'વા ઓરવા
કોઇ કે' બિયારો નીં મળે
કે જી'યે હાવ રાહા હુંબળીના ઘરો મેં
રાહા હુંબળીના ઘરોમેં ગ્યો દા'ડાન ચોંદા
દા'ડાન ચોંદા લાયા
બી બિયારો લાયા
રાજા ભોજ ને આલ્યા
હળુ ફાળુ રાજા ભોજ જોડયુ
હોણા જોડયા
પછી ઊગમણે નાંછયો તલી તુવેરનું વળુન
નવે વાળીન બિયારો
બિયારો લાયા ન વા'યુ ઓર્યુ
ઊગામો ઘર્યો
પછેન ચાલ મેઘ પાછો ઊતરવા મંડયો
યાંનો વરાપ આયો
પછી મેઘરાજાની વાડી ઝલકારો મારે
ઊગી નીંપજી બરોબર લીલારો ધરવા માંડયો
મેઘરાજાને પણ કે'છે વાવ કૂવા ભરાવા માંડયા

નદી નાળુ ઓહાવા માંડયુ
પછી કેમકે મેઘરાજા ઊતરવા માંડયો
ને અંનધંન ચાલો ઊછરવા માંડયુ
ઊછરવા માંડયુ
આયો સરામણનો મહિનો
પછી કેવી રીતે કે હાવે અંનધંન ના દૂધૂ ચઢયા
દૂધૂ ચઢયા પછી અનંધંન ઊતરવા માંડયુ
ખળુ ખેતર આવ્વા મંડયુ
આયો ભાદરિયો મહિનો
ભાદરિયે મહિને કેવી રીતનું કે હાવ આપળુ મેઘરાજાનું વળુન વળ્યુ
મેઘરાજાની વાળી વળી
રાજા ભોજની વાળી વળી
ચાલો આપળે તલી તુવેર વળુન ઘર્યુ
કાકડી ચીભડી નરશે ડોળકાં વળુન ઘર્યુ
ચાલો કે હાવ આપળે ખેતી વાડીન આપળુ ખળુ જોવા આયા
કે આપળો બિયારો વળુ કે વળ્યો કે કેવી રીતે
એ રાજા ભોજ બોલવા માંડયા
હોળ રાણીઓ બોલવા માંડી
કાકડીનું ફૂલ ભાળ્યું
ચીભડીનું ફૂલ ભાળ્યું
નરશે ડોળકાનું ફૂલ ભાળ્યું
પૂરેપૂર ફૂલેફૂલ વળુન ઘર્યુ
ચાલો કે હાવ આપળી વાળી વળુન ઘરી
મેઘરાજાની વાળી આપળી વળુન ઘરી
એવી રીતે બધા કળને ખોળે બધુ કળનું
પણ કળની બધી વાળીયુ આપળી વળુન ઘર્યુ
મેઘરાજાની વાળીયુ વળુન ઘર્યુ
ને આબુ ઢેહાળનુ વળુન ઘર્યુ
નદી નાળા વળુન ઘર્યુ
વાવ કુવા તે વખતમેં વળુન ઘર્યુ.

○

સો ભાઇ ને એક વેંતિયો

નારણભાઇ યુ. રાઠવા
(હરદાસપુર વાળા)

એખ ગામ હતું. તો હાત ભાઇનું એખ નાનલું કુટુંબ રે'તેલું. એમાં સો જણા લોબા હતા. અને એખ જણે ટુકો (વેત્તિયો) હુતો. એમા હાતેય ભાઇ દાહડે ખેતરમો ખેતી કરવા જાય સે. ને રાતે ચોરી કરવા જાય સે.

એખ દાહડે સો ભાઇ ચોરી કરવા નક્કી કર્યું હોય સે. ત્યાં હાજે ખાઇકને ચોરી કરવા ઘેરથી નીકળતા હોય સે તેર વેંતિયો પાસોળ પડે સે. ને વેંતિયાને ની'પાડીયું. ને એખ ફાળ રોટો અને માસોલાં વધારે આલીને ઘેર રેવા કીધું. તો વેંતિયો હમજીયો ની. અને મેં હો આવું એમ કેઇક ને ઘોર રાખે સે. તો પુણ વેંતિયો પાસોળ પડે સે. ત્યારે સો ભાઇએ કીદુ કે હાલ તો તું પણ હાલ. તેર તે હાતેયભાઇ એખ ગામડામાં ચોરી કરવા જાય સે તો એખલું ઘોર હોતું. તોં તેણ માણહો રેતેલો. ભાઇ નગીનીયો, ઇયાળી, રમલી ને છોરો વિરેન્દ્રો, એમ તેન જણો ઘોર મેં રેતેલો. ત્યા પેલા હાતેય ચોરી કરવા લીધે ખપેળુ ફાળીને મોંઇ પેઠા. તો વેંતિયો સો ભાઇને વારૂત માર ખવડાવવાને લીધે માળે ચઢી ગ્યો ને વાસનો ને ખખડાવવા લાજ્યો ને પેલા સો ભાઇયો હેઠે. મકીની 'ઘૈં' હોદવા લાજ્યા. વેંતિયો વાહનો વધારે ખખડાવા લાજ્યો. પણ નગીનીયો ઘોર વાળો જાગ્યો ની. ઘૈં શોધાઇ જી એલ્લે સો ભાઇઓ વેંતિયાને ઘૈં ખાવા હેઠે ઉતાર્યો. તેર વેંતિયો રમલી હુતી હોતી તાં જઇકને રમલી નો હાથ ખાલ્લા મેંથી બાર્ય હુતો: ચાટવામે ચોટતી ઘૈં લઇ જઇકને રમલીના હાથ મેં રેડી દીધી ને પછેન રમીલી જાગી પડી. પછેન રમલી મોટે ગાગડવા લાગી. પછેન વેંતિયો ઘૈં નું હોલ્લુ માથે લઇને નાહવા લાજ્યો. વેંતિયો હાંલ્લુ લેઇકને અટવાઇ પડીયો. પછેન ઘૈ નું હાંલ્લુ તાં જ ભાંગી જ્યુ. પછેન વેંતિયો હાંલ્લાનો કડકો લેઇને નાહતો-નાહતો, ચાટતો-ચાટતો નાઠો. પછીન સો ભાઇ ઘૈં ખાવામાં બાકી રીજ્યા.

નાહતે-નાહતે રસ્તામાં એખ પાડો ભેગાયો. પાડાને જોઇકને હાતે ભાઇ હતાય જ્યા. તો વેંતિયો કીધુ. દાદા-દાદા ચોંદરા પાડાને જરીક 'ઓઇ કમ, તો સોભાઇઓ ની કીધું.વેંતિયો પાછો પૂછીયું. દાદા-દાદા ચોદરા પાડાને જરીક ઓઇ કમ તાં સો ભાઇ કીધું જરીક કીદે તાં વેંતિયો તો વળી મોટેથી ચોદરા પાડા 'ઓઇ' ઓઇ પછેન પાડો જંગલમેં હાતેય ભાઇને રપટી પડયો. પછેન હાતેય ભાઇઓ ડુંગોર પોર રપટીને ચડી જ્યા. પછેન વાઘળાની ભોગમાં હતાઇ જ્યા. તો વાઘ હુતેલો હોયલો. તાં વેંતિયો પાછો સો ભાઇને પુસે કે દાદા-દાદા વાઘડાને જરીક ઓગળી ઘોકું. તાં પેલા સો ભાઇ ની પાડે સે. ઓલા બાર ચોંદરો પાડો ઉભેલો સે ને મહીં વાઘડો સે. જહું આપણે મારી નાખહે. પુણ વેંતિયો મોનીયો ની ને પાછો પુસે દાદા-દાદા જરીક વાઘને ઓગળી ઘોકું. પેલા ભાઇઓ કીદુ કે જરીક ઘોક પુન વેંતિયો વાઘડાને વારૂત ઓગળી ઘોકી. પછેન વાઘડો ભડકીને નાઠો. વાઘડો બાર નીકળીયો એલ્લામાં બારો ચોંદરો પાડો ઉભો રી'લો. વાઘડો પાડા ને ભાળીયો એલ્લે વાઘડો પાડા પર તરાપ

મારીને પાડાનું લોઇ પીજો. ચોંદરો પાડો મરી જ્યો. અન વાઘડા લોઇ પીને નાહી જ્યો. પછીન પેલા હાત ભાઇ પાડાને ચીરી ને હાત ભાગ પાડ્યા. તેમાં સો ભાગ અને હાતમું માથાનો ભાગ કર્યો. પછેન વેંતિયા ને કીધું તારે કીયો ભાગ જોયે. વેંતિયાને સો ભાગ પુછ્યા પુન વેંતિયો ની પાડે. પછેન મુડાનો વારો આવ્યો. મુંડુ જોયે તારે વેંતિયો હોવ પાડી. પછેન વેંતિયા મૂંઠાનો ભાગ લીધો. ને હાતેય ભાઇ લીને હાલવા લાજ્યા.

હાલતે-હાલતે વાટ મેં રાજ રાજવાડાની જાન આવતી દેખાયી. જાન ભાળીને હાતેય ભાઇ એખ વલ્લાનું ઝાડ હતું. તેની ઉપર ભાગને લેઇકને ચડી જ્યા ને એમ થીયું કે તે વલ્લા નીચે આવીક ને જ જોન આરામ કરવા લાજ્યાં. તો ઉપર પેલાં હાતેય ભાઇ પોત-પોતાના ભાગ લઇકને ઉપેર બેહી રહ્યા હુતા. પછેન થોડી વાર રહીકને વેંતિયાને મૂતરવાનું લાજ્યું. વેંતિયો વલ્લાના ભોળમેં પોતાનો ભાગ મેલીને સો ભાઇને પૂસોવા લાગ્યો. દાદા-દાદા મૂતરવા થીરીયો લા. તારે પેલા સો ભાઇ ની પાડે સે ને કેવા લાજ્યા કે હારો રાજ-રાજવાડા જોન બેઠી હે ને આ વેંતિયો માર ખવડાવાનો થીર્યો. આપણુંને વેંતિયા રાજ-રાજવાડાની જોન હે ને મારી નાખહે. જરીક જ મૂતર એમ કીધું. પછેન જાં રાજા બેહી રી'લો તાંજ ઉપર વેંતિયો મૂતરીયો. તારે રાજા કીધું. વાંદરી હાલી મૂતરી. હવારે તારો ખાટ ઉતારું. પછેન વેંતિયો પોતાના ભાગ પાડાનું મૂંડુ લેઇકને પાછો બેહીરીયો.

પછેન થોડીકવાર રહીને વેંતિયો પાછો જ કહેવા લાજ્યો. દાદા-દાદા હંગવા થીયેલા. સો ભાઇઓ કહેવા લાગ્યા વેંતિયા તું હમુને મારી નંખાવવા કરીકે એમ કીધું. પાછો વેંતિયો કહવા લાજ્યો. ભાઇ જબરો હંગવા થીરીયો. પછેન પેલા ભાઇ કહવા લાજ્યા. ભોળમેં થોડુંક હગી લે. વેંતિયો જાં રાજા બહી રહેલો તાં જ ઉપર જઇને હગવા લાજ્યો. તેર રાજા કહેવા લાગ્યો હાળી વાંદળી હવારે તારો ખાટ ઘડું. તને હવારે બંદકડાથી જ મારી નાખું. તારે પેલા સો ભાઇ ગભરાવા લાજ્યા ને વિચારમેં પડીયા. હારો વેંતિયો મારી નંખાવવા હે. પછેન વેંતિયા પાછો પાડા માથું લેઇકને બહી રીયો.

થોડી વાર પછેન વેંતિયો સો જણાને કહેવા લાજ્યો દાદા-દાદા ભાર લાજ્યો લા. પછેન પેલા સો જણા કહેવા લાજ્યા થોડીક વાર રહીને જોન જતી રહે તું થોડીક વાર લી રે પછી વેંતિયો કહવા લાજ્યો. દાદા-દાદા જબરો ભાર લાજ્યોલા. પછેન પેલા ભાઇઓ કહવા લાજ્યા ધીમે રહીકને ભોળમાં મૂકી દે. તારે વેંતિયો જા રાજા બેઠી રીલો તાંજ જઇકને રાજા ઉપર જ પાડાનું મૂંડુ છોડી દીધું. તારે જ રાજ-રજવાડા વડ પડ્યો, વડ પડ્યો કરીકને નાહવા લાજ્યા. ઘોડા અને બધુજ વસ્તુ મુકીને નાઠા. એટલે પેલા હાત ભાઇ નીચે ઉતર્યા. પછેન બધુ જ વસ્તુ ભેગો કરીકને ભાગ પાડવા લાજ્યા. બધુ ભાગ પાડી લીધું ને પછેન ઘોડાના ભાગ પાડવાના હુતા તારે વેંતિયો ને કીધુ કે કીયો ઘોડો જોયે બોલ તારે. ઓલા સો ભાઇ અવલ-અવલ ઘોડા લીધા. અને વેંતિયાએ એખ મંદવાળીયુ ઘોડું લીધું. પછેન હાતેય ભાઇ હાલતા થીયા. વેંતિયો અગોળ ઘોડું હળી મેલાવીને જતો રહે અને કહેવા લાજ્યો કે દાદા લૂંટીયો લા. પછેન પાછો સો ભાઇના પૈસા ભેગા કરીકને પાછો હાત ભાગ પાડીયા. ને વેંતિયા ભાગ આઇલો. પાછો વેંતિયો અગોળ ઘોડું દોડાવી જઇકને ઘોડાને પૈહા ખવડાવી દઇકને રડવા લાજ્યો. દાદા લૂંટીયો લા. પછેન સો ભાઇ પાછા પૈહા ભેગા કરીકને હાત ભાગ પાડીયા. એમ કરીકને વેંતિયો પેલા સો બાઇઓના પૈહા બદા ઘોડાને ખવડાવી દીધા.

થોડીકવાર રહીકને હાતે ભાઇનું ગામડું આવી ગયું. વેંતિયો પોતાને ઘરે જઇકને બાયળી હાતે વાડામાં ખરું

નીપાવી દીધું. ને વચ્ચે એખ મેડ રોપ્યો. તારે બાપળી બોલી તારો રાજ્યો કરું કઇક લાવ્યો ની ને ખરું નીપાવી દીધું. પછેન વેંતિયો ખળા વચ્ચે ઘોડું બાધ્યો. પછેન એખ મોટા તાડનુ ડાળુ લેઇકને ઘોડાને માર પાડવા લાજ્યો. જાં હુદી વેંતિયો ઘોડાને માર-માર કરવા લાજ્યો તાંજ ઘોડો પૈહાને પૈહા હંગવા લાજ્યો. પછેન ઘોડો પણ મરી જ્યો તા હુંધી વેંતિયો ઘોડાને માર-માર કરીકને બધા પૈહા લી' લીધા. ને પછી ઘોડાનું માંહ કરવા લાજ્યો પછેન ઘોડાનું માહ હેરમે લેઇકને ચાલવા લાજ્યો. હેરમે જઇકને વેંતિયો ગાગરવા લાજ્યો.

બકરે કે માંહ, બકરે કે માંહ, એમ કરીકને વેંતિયો ઘોડાનું માંહ વેચી દીધું. પછેન વેંતિયો ઘેર પાછો આવતો રીયો.

વેંતિયા ને ભાળીકને પેલા સો જણા પુન તેમના વાટામાં ખડા લીપાવી અન વચમેં મેડ રોપ્યો ને સો ભાઇઓ પોતપોતાના ખડામાં ઘોડાકને બાંધીકને મારવા લાજ્યા. પુણ ઘોડા લીંડા જ લીંડા હગવા લાજ્યા. સો ભાઇઓ૦ ઘોડાઓને મારી નાખ્યા પુન એકે ઘોડો પૈહા હંગીયો ની. પછેન સો ભાઇઓ પોત-પોતાના ઘોડાઓનું માંહ હેરમેં વેચવા નીકળીયા. અને ગાગરવા લાજ્યા કે ઘોડે કે માંહ, ઘોડે કે માંહ. તારે સો ભાઇઓને હેરીયા કહવા લાજ્યા. તમે લો તમે લો. સો ભાઇઓની માંહ કોઇએ લીધી ની. સો ભાઇઓ માંહ ફેંકીને પાછા ઘોર આવી જા.

પછેન વેંતિયો પોતાનું નાનલું પાયડાનું ઝુપડું હુતુ તે હળગાવી મારીયું અને આખા ઘોરનો રાખોડો ભેગો વાળીકને હેરમેં વેચવા નીકળીયો. તારે વેંતિયો ગાડામાં ભરીકને જતો હુતો તારે રસ્તામાં એખ વાણિયો ભેગાયો. વાણિયો કીધું કે દાદા-દાદા મારી નાનલી છોરીને ગાડામાં બહાળી દે. તેર વેંતિયાએ વાણિયાને કીધું કે મેં ગાડામાં તારી છોરીને બેહાળુ પુન એક સરત મારા ગાડામાં મક્કીનો લોટ ભરેલો સે. જો તારીછોરી પાદ હે તો આખો ગાડો ભરેલો લોટ, રાખોડો થીજે. તો મે તારી હંગાથ ગાડુ ભરીને રૂપિયા લેહ. તારે વાણિયાએ કીધું કે હાર્. જરી આગોળ જતા રાખોડમાં પાદી તારે વેંતિયો કહવા લાજ્યો. હેઠ-હેઠ તારી છોરી મારા લોટમાં પાદી. તું ભાળ હાવ મારો ગાડો ભરેલો લોટ બધો રાખોડો થી જ્યો. મારે ગાડો ભરીકને રૂપિયા આલ.

તાર પછેન હેઠ વેંતિયાને ગાડો ભરીકને રૂપિયા આલે હે. વેંતિયો ગાડો ભરીકને રૂપિયા લેઇકને ઘોર જાય હે. ત્યારે ઓલા સો ભાઇ ઓ વેંતિયાને દેખીકને પોતા હારા ઘોર હળગાવી દે હે. અને વેંતિયાને પુસોવા આવે સે કે દાદા-દાદા રાખોડી કીમ કેઇકને વેચી લા ?

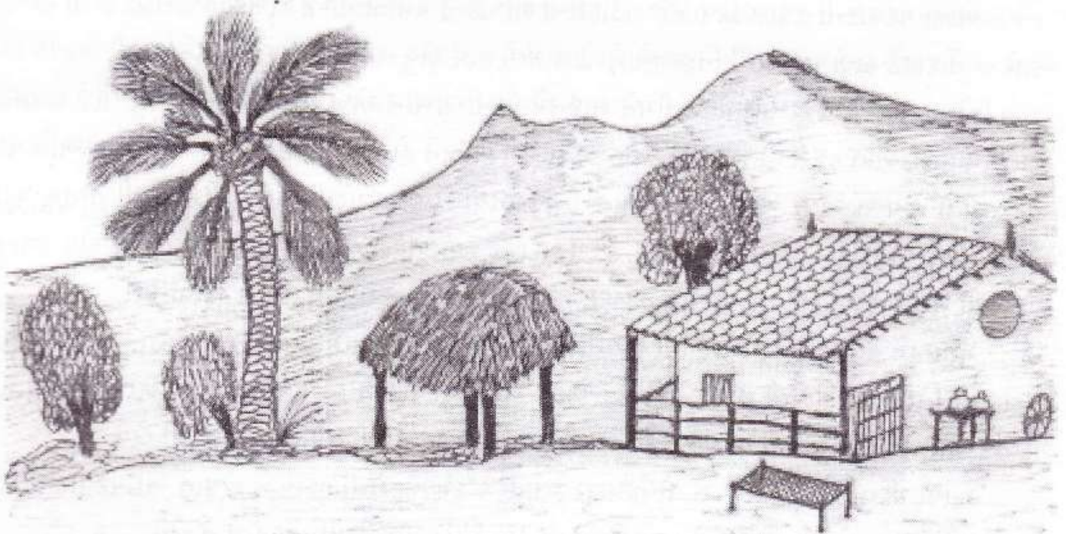
તારે વેંતિયો કહવા લાજ્યો દાદા-દાદા હેરમેં જબરુ ગાગડવાનું કે ઘોર કી રાખોડી આઇ, ઘોર કી રાખોડી આઇ. તારે પેલા સો ભાઇઓ મોટલા-મોટલા ગાડા ભરીકને હેરમેં જાય સે. ગાગડવા લાજ્યા કે ઘોરકી રાખોડી, ઘોરકી રાખોડી. તારે કોઇ હેરીયા લેઇ ની ને કહવા લાજ્યા કે આતું-આતું. સો ભાઇ પાછો રાખોડો હેરમાં નાખીકને ઘોર આવતા રે'સે. પછેન સો ભાઇઓ વેંતિયાને મારવાનું નક્કી કરે સે. વેંતિયાને ઘોર પેલા સો ભાઇઓ વેંતિયાને મારવા માટે જ્યા ને વેંતિયો હુતો હતો ત્યાંજ જઇને વેંતિયાનો ખાલ્લો ઉંચકી લેઇકને એખ કૂવા હતેણ આણ્યો. પછેન વેંતિયાને કૂવામાં નાખીકને સો ભાઇઓ ઘોર આવતા રહે સે. તારે વેંતિયો આખી રાત કૂવાની ભીંતમાં લપેટાઇ રીયો ને હવાર પડી એલ્લે એક ભરવાડ ઢોરો ચારતો-ચારતો કૂવા હેતેણ આયો. પછીન ભાળીયું. તો વેંતિયો કૂવામાં દેખાતો હોતો. તારે વેંતિયો કહવા લાજ્યો દાદા મુને બહાર કાઢ. તારે ભરવાડ કહવા લાજ્યો શેને થી કાઢું. તારે વેંતિયો કીધું કે તારા મૂંડાની પાઘડી છોડીકને એક છેડો હેઠે ઉતાર. પછેન મે હેઠો ઘાલુ પછેન

મેં બારો નીકળી જા. વેંતિયો પછેન બારો નીકળઈયો. પછેન ભરવાડ કૂવાને કાંઠે ઊભો રહીકને પાઘડી બાંધતેલો એલ્લામેં વેંતિયો ભરવાડને ધક્કો મારીકને કૂવામાં પડી દીધો. ભરવાડ કૂવામાં પડીકને મટી જ્યો.

વેંતિયો ભરવાડની લાકડી લેઇકને ગાયો હાકીકને પોતાને ઘેર જ્યો. પેલા સો ભાઇઓ કહવા લાજ્યા. વેંતિયા આ ગાયો કાં'થી લેઇકને આયોલા ? તારે વેંતિયો કહવા લાજ્યો મેં એખલો આખી રાતમાં ગાયોને બાર કાઢી તો તમે સો જણા કેલ્લી ગાયો કાઢશો ? તારે સો ભાઇઓ કહવા લાજ્યાં ચાલ દાદા હમુને હો બતાવ. તેર વેંતિયો સો ભાઇઓને કૂવે લેઇકને જ્યો. ને કહવા લાજ્યો કે મોટાભાઇ કૂવામાં પોળ બાંધીકને પડીયો તારે કૂવામાં વધુ પોણી હતું. પેલ્લે મોટાભાઇ હાત હલાવતો હુતો. તેર વેંતિયો કહવા લાજ્યો ભાઇ બધાને બોલાવે હે બધા ખભા પાછળ પોળો બંધી દો ને વહેલા કૂવામેં કૂદો. પછેન ગાયો કૂવામાંથી બાર નીકળે. પછેન સો ભાઇઓ કૂવામેં કૂદી પડે સે. ને સો ભાઇઓ પોણી પી-પીને મરી જાય સે. પછેન સો ભાઇ ઓ બાયળીઓનો વેંતિયો એખલો પુરુષ થી જાય સે.

એખ નાનલો વેંતિયો સો ભાઇઓને એની બુદ્ધિથી મારીયા. મોટી બુદ્ધિ વેંતિયા ભાઇની. વેંતિયાભાઇ કી જેય.

○

મલાજાનો મેળો

ડૉ. ભરત પટેલ, સુભાષ ઇશાઇ

તે દાહડે હવારેથી જ મલાજા ગામ્મેં જાણે મેળો લાગલો હોતો. બદ્દા માણહુ, બાયડીયું ને સોરાં નિહાળ ઘમી જતલા દેખાયતા હોતા. આગલે દાહડે હરિ ને રામસિંગ ગામ્મેં બદ્દા ઘોર ફીરીન કીદેલુ કે નિહાળમેં હવારે વડોદરેથી મોટલા ડાક્તર આવ્વાના હોતા જેયા મફતમેં બદ્દાના લોઇની તપાસ કરવાના હોતા. હાવ ગામ્મેં જ મફતમેં તપાસ થવાની હોય ને કોઇને નીં ગમે, એતરે બદ્દા હવારમેં જ નિહાળમેં ભેગા થવા બાઝી રે'લા હોતા.

હાવ એવુ તે હું હોતુ કે બદ્દાના લોઇની તપાસ કરવાની હોતી ? હાવ એવું સે કે ગણાબદ્દા રાઠવા લોકુને લોઇની એખ બિમારી હોય સે જે સિકલસેલ એનીમિયા કહવાય સે. હાવ આયો એવો મંદવાડ સે જે કોયને થે'લો હોય તે મટતો નીં મેં. આયો મંદવાડ જેને થે'લો હોય તેવા ઓસુ જીવતા હોય સે. વીહુને દહ કે પંદર વરહમેં તેયા મટી જતા હોય સે. આપળા લોઇમેં લાલ ને ધોળા કણ હોય સે. આયા બદ્દા કણ ગોળ હોય સે. હાવ આયો મંદવાડ જેને થે'લો હોય તેના લાલ કણ જેયા ગોળ હોય સે તે દાતેળા જેવા થી'જાય સે. સિકલ એતરે દાતેળુ એતરે આયા રોગને સિકલસેલ એનિમિયા કે'સે. હાવ આયાજ કણ માંદા થી'ન દાતેણા જેવા થી'જાય તેંર રોગ હામે ક'કમ લડી હકે એતરે આયો મંદવાડ જેને થેયો હોય તેયા લાંબુ જીવતા નીં મેં.

આયા મંદવાડની તપાસ કરવા હોર વડોદરાના ભાષાકેન્દ્રે મલાજા ગામ્મેં એખ દાહડો નક્કી કરેલો હોતો. એતરે જ તે દાહડે જાણે મલાજાની નિહાળમેં મેળો લાગલો હોય એવુ લાગતેલુ.

જેયા બદ્દા ભેગા થે'લા હોતા તીમને લાઇનમેં ઊબા રાખીન એખ પસેન એખ તીમનું લોઇ લેવાની ડાક્તરીયાવે સરૂઆત કયરી હોતી. એખ ઇંજેક્સન વાપરી બીજાને હોત તેયુ જ ઇંજેકસન આલવામાં આવે તેંર ચેપ લાગતો હોય સે એતરે બદ્દાનું લોઇ નવાજ ઇંજેકસનથી લે દુ. હવારેથી હાંજ હુદ્દીમેં આયી તપાસ પૂરી કરવાની હોતી એતરે હો જણાનું જ લોય લેદુ. ઘણા બદ્દા રી'જ્યા પુણ હાવ પસેન બીજી વાર તેયાનું લોય લેવાનું સે. આવી રીતે આવતા દાહડામેં ભાષાકેન્દ્ર બદ્દા ગામ્મેં જેયને બદ્દાના લોયની તપાસ કરાવાનું સે.

મલાજામેં તે દાહડે જે હો જણાના લોયની તપાસ કયરી હોતી તેયામેંથા તેણ વીહુ ને સો જણામેં આયા મંદવાડની નિસાની દેખાયેલી હોતી ને તેણ જણાને આયો મંદવાડ થે'લો હોતો. હાવજે આપણામેં આયો મંદવાડ આતરો બદ્દો ફેલાયલો હોય તેંર એયુ જરૂરી સે કે આપળા લોઇની તપાસ કરાવી લેવી જોયેં.

આયો મંદવાડ ક'કમ થાય સે. તેયો વદાર ફેલાતો ક'કમ અટકાવી હકાય ને જેયાને આ મંદવાડ થે'લો હોય તેયાવે હું કરવું જોયેં તે જાણવુ હોત જરૂરી સે. તો હાવ સિકલસેલ એનીમિયા હું સે તે જોયેં.

સિકલસેલ એનીમિયા :

સિકલ સેલ એનીમિયા વારસાગત લોઇના કણમેં બગાડ થતો હોયને થતો મંદવાડ સે.

લાલ કણો આપળા દેહીના બદ્દા ભાગને પ્રાણવાયુ પોં'સાડે સે. આયા કણો આસરે સો વીહુ દાહડા જીવતા હોય સે, ને તેયા ગોળ હોય સે, આયા લાલ કણ ઢીલા હોય ને દેહીની નસોમેં આસાનીથી ફરતા હોય સે.

સિકલસેલ એનીમિયા મંદવાડ થાય તેર લાલ કણોનો ઘાટ દાતેળા જેવો થી' જાય સે. તીમનું જીવન ઓસુ થી'ન એખ વીહુ ને દહ દાહડાનું થી'જાય સે. એતરૂજ નીં પુણ આયા લાલ કણો જેયા ઢીલા હોય સે. તે કાઠા થી' જાય સે એતરે નસોમેં બરાબર ફરતા હોત નીં મેં ને જલદી મટી જાય સે. આયા લોઇના કણો ઓસુ જીવતા હોયને તીમની મંદવાડ હામે લડવાની તાકાત ઓસી થી' જાય સે ને દરદીનું જીવન ટૂંકું થી'જાય સે.

સિકલ સેલ મંદવાડ આંશ-બાહ ધમીથી મલતો વારસામેં આવતો મંદવાડ સે. જેયામેં રંસૂત્રો (આશને બાહના રંગસૂત્રો ભેગા થાય તેર સોરૂ જલમાય સે) મેં કસર થી'જાય સે. આયા કસરવાળા રંગસૂત્રોને લેદે સોરામેં આ મંદવાડ આવી હકે સે.

સિકલ સેલ બે રીતે જોવા મલે સે.

૧. સિકલ સેલ કેરિયર (બીજાને મંદવાડ આલનાર), ૨. સિકલ સેલ મંદવાડ

સિકલ સેલ બીજાને આલનાર ને આ મંદવાડની નિસાની કે રોગની અસર થતી નીં મેં. તેયા માતા હોય ને લાંબુ જીવન જીવે સે પુણ આવા માણહુ તીમના સોરાંને કસરવાળા રંગસૂત્રો વારસામેં આલે સે.

સિકલ સેલ રોગની દેહીમેં તખલી :

ભારત દેહમેં આસરે બે વીહુને દહ લાખ લોકુ આયા મંદવાડના કેરિયર સે. ને પાંસ લાખ લોકુને આયો મંદવાડ થે'લો સે. સરૂઆતમેં એમ માનવામેં આવતુ હોતુ કે આયી તખલી આદિવાશ્યૂની એખેજ નાતમેં લગન થતા હોય તેવી નાતમેં જોવા મલે સે. આજે આયી તખલી ભારતના અલેગ અલેગ રાજ્યોના તેણ વીહુને બાર જિલ્લાઓમેં દેખણે પડે સે. જેમેં જેયા આદિવાશ્યૂ નીં હોય તે ને એખેજ નાતમેં લગન વગેરના વિસતારોની હોત ગણતરી થાય સે.

ગુજરાતમેં સિકલ સેલ એનીમિયાની તખલી

ગુજરાત રાજ આદિવાશ્યૂ વહતીની ગણતરીમેં ભારતમેં પાંસમા નંબરે આવે સે. રાજની બદ્દી વહતીના પંદર ટકા એતરે કે તેણ વીહુ ને બે લાખ આદિવાશ્યૂ સે ને તેયાવ ગુજરાત રાજની ડુંગરાળ ઊગમણી બાજુથી ડાંગ હુદ્દીન ફેલાયલા સે. રાજમેં અલેગ અલેગ અભ્યાસની ગણતરીમેંથા મલેલી માહિતી પરમાણે સિકલ સેલ સમસ્યાનું પરમાણ દહથી એખ વીહુ ને દહ ટકા જેતરૂ સે.

આપણા ઉદ્દાપોર, કંવાટ, પાવી જેતપુર ને નસવાડી તાલુખામેં આયુ પરમાણ એખવીહુને આઠથી લેય ને એખ વીહુ ને દહ ટકા જેતરૂ દેખણે પડેલુ સે.

ભવિષની તખલી :

સિકલ સેલ એનીમિયા વારસાગત હોયને તીનો ફેલાવો ગણિતની રીતે દર વરહે વદ્દવાની વાત સે. અતાર

તીના ફેલાવની વાત જોતે આવતા એખ વીહુને પાંસ કે બે વીહુ મેં દોઢ કરોડ સોરાંવ આયી તખલીનો ભોગ બનીન તીનાથી મટી જવાની વાત સે. આસરે તેણ કરોડથી વદાર માણહુ આવા કસરવાળા રંગસૂત્રો લી'જનારા બની જાય એવી વાત સે.

સિકલ સેલ મંદવાડની નિસાનીયું :

સિકલ સેલ મંદવાડવાળા માણહુને ખાસ કરીન નીસેની તખલી થાય સે.

૧. દેહીના હાંધામેં હોજો આવે ને દુખે, ૨. આખા દેહીમેં દુખે, ૩. દેહી ધોળો થી'જાય, ૪. ઘડી ઘડી પેટમેં દુખે, ૫. બરોળ (પેટમેં આવલો એખ ભાગ) મોટલી થી'જાય, ૬. ઘડી ઘડી તાવ આવે ને પીળીયો થી'જાય, ૭. ઘડી ઘડી ચેપી મંદવાડ થી'જાય – ખાસ કરીને ફેફળાનો મંદવાડ (ન્યુમોનિયા), ૮. મૂતરમેં લોઇ પડે, ૯. ગાભણી બાયડીનું સોરૂ પડી જાય, ૧૦. ઉપેર બતાવલી નિસાનીઓને લેદે દરદી કાયેમ બિમારને ખાટલામેંજ પડી રે'સે., ૧૧. ઉપેર બતાવેલી નિસાનીઓ એખદેમ વદી જાય તેર થોડા જ ટેમ મેં દર્દી મટી હોત જાય સે. આયી નિસાનીને સિકલ સેલ ક્રાઇસીસ કહવામેં આવે સે., ૧૨. તેજ તોપ મેં ફરવાથી, વદાર કામ કરવાથી દેહીમેં પાણી ઓસુ થી' જાય એવુ બને સે જેમકે ઝાડા-ઊકાહી ને લેદે સિકલ સેલ ક્રાઇસીસ પેદા થાય સે ને વખતે દવા નીં થાય તો દરદી મટી જાય સે.

આયી તખલીમેં હું કરી હકાય ?

અગોળ કીદુ તે પરમાણે આયો મંદવાડ વારસાગત સે એતરે તીને પૂરેપૂરો મટાડી નીં હકાય. પુણ આયી તખલીનો ફેલાવ અટકાવી હકાય. આયી તખલી જોળે જુડાયલા સમાજના બદા જ માણહુથી લી'ન ડાકતર હુદી બદા જાણકાર રે'વુ જરૂરી સે.

આયા મોટલા કામ્મેં અલેગ એલેગ સેવા કરનારી સંસ્થાઓ, આરોગ્ય સેવાઓ ને સમાજને જોડીન કામ કરવું ખૂબ જરૂરી સે. આયા કાર્યક્રમમેં કરવાના કામા આયા સે.

૧. લોકું મેં હમજણ પેદા કરવી
૨. ચકાસણી (લોઇની તપાસ કરાવી)
૩. વારસાગત ફેલાવા ની હમજણ આલવી.
૪. સિકલ સેલ એનીમિયાના દરદીની સારવાર ને હંભાળ રાખવી.
૫. સિકલ સેલ એનીમિયાના દરદીને ઓળખવા હોર આરોગ્ય સેવકોને સ્વયંસેવકોને ભણાવા.
૬. સંસોધન કરવુ.
૭. લોઇ તપાસવાની સવડ કરવી.

સિકલ સેલ એનીમિયાની ઓળખ :

૧. લોઇની તપાસ : આયા મંદવાડની નિસાનીવાળા માહણની આંગળીમેંથા એખ ટીપુ લોઇ લેઇ તપાસ કરવામેં આવે સે ને પંદર મિનીટમેં જ ખબર પડી જાય સે. આયી રીત હેલી, ઝડપીને ઓસી દુખે એવી સે. આયી

તપસવાની રીત બદા સરકારી દવાખાનામેં હોય સે.

૨. ઇલેક્ટ્રોફોરેસીસ : આયી રીત થી' આયા મંદવાડની વદાર પાકી ને ઊંડી તપાસ થી' હકે સે. આયી રાત મોંઘી ને વદાર ટેમ લે એવી સે. આયી રીતે તપાસ હમણેં સિવિલ હોસ્પિટલ, વડોદરે કરવામેં આવે સે. થોડા ટેમમેં આયી રીતે બદા તાલુખામેં આવલી રેફરલ હોસ્પિટલમેં તપાસ કરવામેં આવહે.

સારવાર :

જેતરી બને એતરી વે'લી આયા મંદવાડની તપાસ ને સારવાર થી'હકેતો દરદી ને વદાર જીવાડી હકાય સે. આયા રોગમેં નીચેની સારવાર આલવામેં આવે સે.

૧. ફોલીક એસિડની ગોળી - રોજ એખવાર

આયુ એખ જાતનું વિટામીન સે જે લોઇ બનાવામેં જરૂરી સે.

૨. દુખાવો થાય તેર દુખાવો મટાડવાની દવાઓ - જેમકે બ્રુફેન, ડાક્તરની સલા પરમાણે આલવામેં આવે સે.

૩. વદાર તખલી થાય તૅર જરૂર પરમાણે એન્ટીબાયોટીક (દવા) ને ટાઢિયો તાવ મટાડવાની દવા આલવામેં આવે સે.

૪. મંદવાડ એખદેમ વદી જાય તૅર દરદીને દવાખાનામેં દાખલ કરીન બાટલા સડાવામેં ને ઓક્સિજન (ટોટીથી હવા) આલવામેં આવે સે.

વદારામેં દરદીને નીસે પરમાણે સલા અલાય સે.

૧. રોજ દહથી પંદર ગ્લાસ પાણી પીવુ, ૨. વદાર કામ નીં કરવું, ૩. બે-તૅણ મઇને સારવારથી તપાસ કરા'વી

નોંદ : ઉપરની સારવારથી મૂળમેં થા મંદવાડ મટતો નીં મેં પુણ સાર વીહુ કે સાર વીહુને દહ ટકા જેતરો આરામ મલે સે.

નીસેની નિસાનીઓથા સેતતા રે'વુ

૧. ખૂબ દુખાવો - સે'નનીં થાય એવો

૨. દેહી પેર હોજા

૩. પેટ ફૂલી જવુ

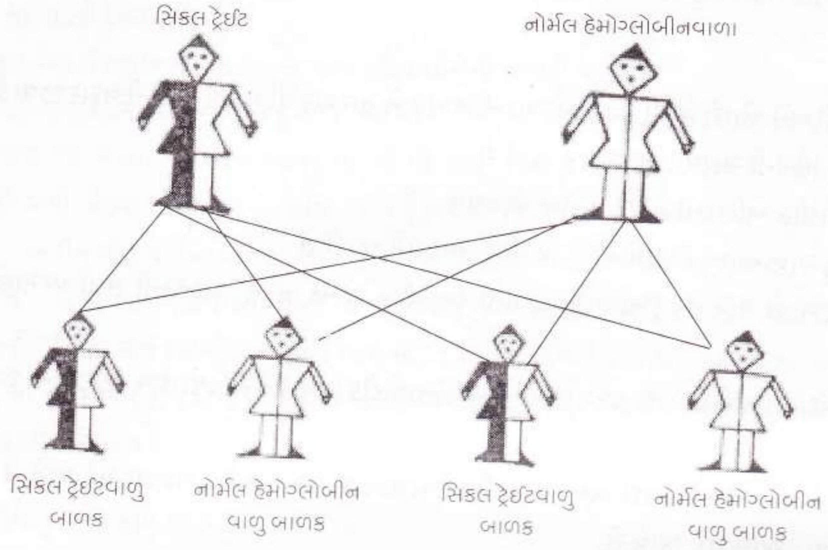
૪. તાવ - સાદી દવાથી નીં મટવો

૫. બેભાન થી જવું

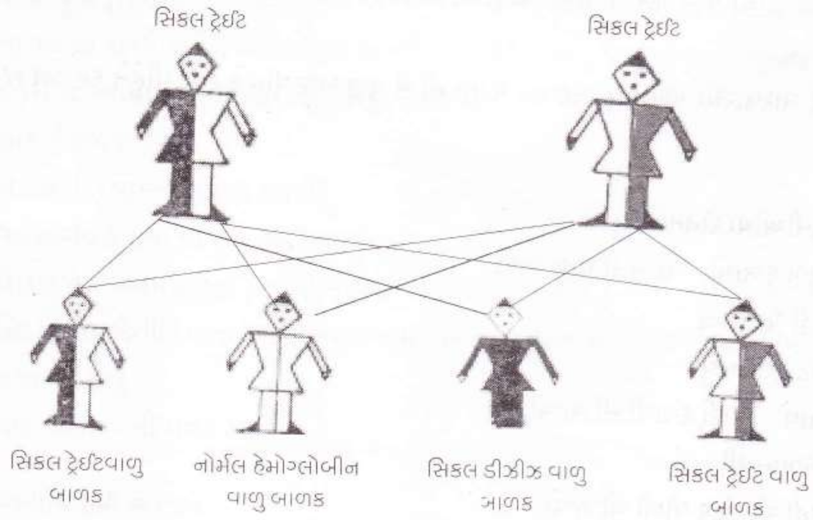
૬. દેહી એખદેમ ધોળો થી'જવો

૭. વદાર પડતો પીળિયો થી'જવો

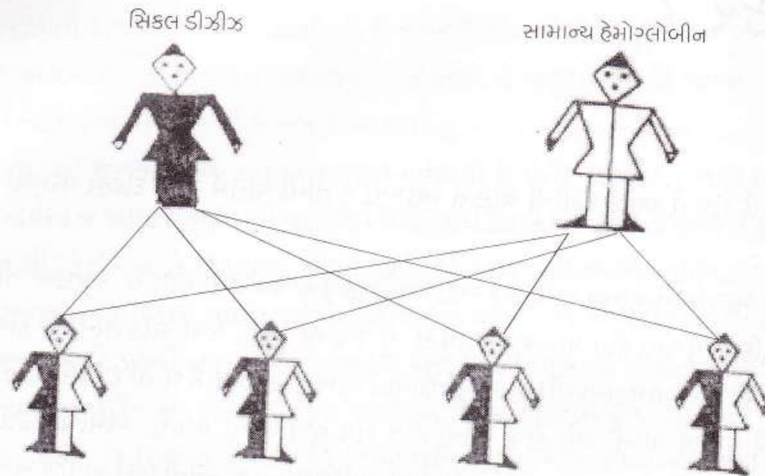
જ્યારે માતા અથવા પિતા બેમાંથી કોઈપણ એક સિકલટ્રેઈટ (સિકલ સેલ ગુણવાળા) હોય તો ૫૦ % બાળકોને સિકલટ્રેઈટ હોવાની અને ૫૦ % બાળકો નોર્મલ Hb-A વાળા હોવાની શક્યતા રહે છે. પરંતુ કોઈપણ બાળકને સિકલ ડીઝીઝ થતો નથી.

જો માતા અને પિતા બન્ને સિકલટ્રેઈટ હોય તો તેમના ૨૫ % બાળકોને સિકલ ડીઝીઝ, ૫૦ % બાળકોને સિકલટ્રેઈટ અને ફક્ત ૨૫ % નોર્મલ Hb-A વાળા બાળકોની શક્યતા રહે છે.

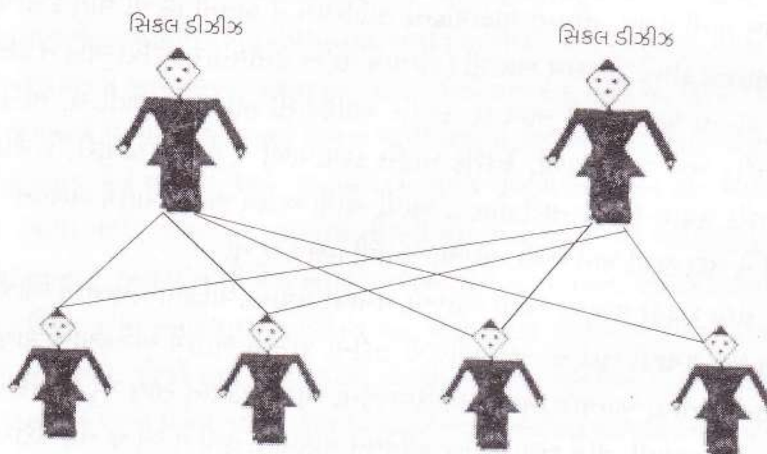

જો માતાપિતામાંથી કોઈપણ એકને સિકલ ડીઝીજ હોય અને બીજી વ્યક્તિ નોર્મલ હોય તો ૧૦૦ % બધાજ બાળકોને સિકલ ટ્રેઈટ થઇ શકે પરંતુ સિકલ ડીઝીઝ થતો નથી.

બધાજ બાળકો સિકલ ટ્રેઈટ વાળા

જો માતાપિતા બન્નેને સિકલ ડીઝીઝ હોય તો ૧૦૦ % બાળકો સિકલ ડીઝીઝવાળા અવતરતા હોય છે.

બધાજ બાળકો સિકલ ડીઝીઝવાળા

ભાષા કેર ?

ગણેશ દેવી

આદિવાસી કોય ને આદિવાસીની ચોક્કસ વ્યાખ્યા હું તીની વાતમેં સેલ્લા દોઢહો વરહુથી ખૂબ ગોટાળા થી' રે'લા સે.

સામાન્ય ભારતીયનું માનવું અયે સે કે બદા આદિવાશ્યૂ જંગલવાસી હોય સે. એતરૂજ ની; જંગલમેં રેય તેયા બદા જ આદિવાશ્યૂ એવુ હોત માનવામેં આવે સે. ને તેયા તાં ક્યા ટે'મથા ઓહે તીની તો કોય વાત હોત નીં કરાય, ને બદા સે'રિયા ને ગામડાના લોકુનો સંસ્કૃતિપ્રવાહ એખ નક્કી દશ્યામેં વે'તો દેખાય સે, તેર ખાલી આયા જંગલવાસી એમેં કેમ ભે ગા નીં થ્યા હોય, તીનો હોત કોય જપાબ નીં મલતો. અગૉળ વદેલા તંત્રગનાનથા આદિવાસી કાયેમ સેટો રયો એવુ માનવામેં આવે સે. પુણ આદિવાશ્યૂના જીવનની બદી વાતોમેં ખૂબ તંત્રગનાનની/વૈજ્ઞાનિક વસાર હોવાની સાબિતી મલતી રે'સે. તેયા મોટલા મસીન બનાવીન તીના કારખાના ખોયલા નીં મેં. પુણ જે રીતે વનસ્પતિ ને બી-બિયારૂ, ઝાડપાન ને ધાતુ એ વસ્તુને તેયા હમજી હકે સે. તે ભાળતે, ખાલી ખૂબ જૂનલા ટે'મના જંગલી સમાજોની જ નીં, પુણ ઘણીક વાર તો કે'વાતા મુખ્ય પ્રવાહના સમાજની હરખામણીમેં પુણ તેયા અગૉળ દેખે પડેસે. વરતે કેતરાક આદિવાશ્યૂ મુખ્ય સમાજમેંથાજ ઇતિહાસના કોય ભાગમેં સૂટ્ટા થી'જ્યા હોય એવુ માની હકાય, તીમના મોઢામોઢના સાહિત્યમેં તે જાતની હરખી વાતુ દેખે પડે સે. કેતરાક આદિવાશ્યૂ ઇતિહાસના કોય ટે'મે કદાચ ખલાસી (દરિયામેં વા'ણ સલાવનારા) રીયા ઓહે ને દેસપરદેસમેં તેયા ફિરતા ઓહે એ જાતના પુરાવા મલી આવે સે. કેતરીક આદિવાસી જાતિયુ રખળતી સે, તો કેતરીક એખેજ જગાએ રે'સે કેતરીક ખૂબ અક્કલવાળી, કેતરીક સાહસ કરવાવાળી ને હપણા જોનારી, કેતરીક ખેતી હતેણ જુડાયલી તો કેતરીક વેપાર-ધંદા કરનારી હોત... આવી આયી અલેગ અલેગ વાતુમેં ભારતના આદિવાશ્યૂની ખાલી કોય એખ ને બદા હાસી માને એવી વ્યાખ્યા બનાવી હકાય જ નીં.

તે હોત, સેલ્લા દોઢહો વરહુથા આયી વ્યાખ્યા બનાવી લેવાના વાંઝિયા પ્રયત્નોમેં આપળે આદિવાસી સંસ્કૃતીમેંનું ઘણુ ખરુ ગુમાવી બઠા સે. ઓગણીસમી સદીના પાસલા ભાગમેં અંગ્રેજ્યાના રાજમેં નૃવંશશાસ્ત્ર (માણહુના રે'વાની રીતોનો અભ્યાસ)ના ટેકે આદિવાશ્યૂના ભાગ પાડવાનું સાલુ થ્યુ. આદિવાસી જાતિયુની એખ યાદી બનાવામેં આયવી. તીમેં જેયા બદીજ જાતિયુને ગણવાની હુતી તે થ્યુ જ નીં, વદારામેં આયી યાદી બની જ્યા પસેન ફેરથા તેમેં રી' જે'લી અલેગ જાતિયુને લેયને ગુનાખોર જાતિયુને આદિવાસી જાતિયુ એવા ભાગ પાડવામેં આયવા. પસેન ધીમે ધીમે, ગાય કે ઢોર સારનારા, ખૂબ પસાત એવા નાના ભાગ પાડવામેં આયવા. આઝાદી મયલા પસેન તો આવા ગોટાળામેં ખૂબ વદારો થ્યો. એખ તો પશ્યા મલહે એવી આસામેં ઘણા આદિવાસી

નીં હોતા તેયા હોત આદિવાસી જાતિયુની યાદીમેં ઘૂસી જ્યા. ને એખ જ જાતિ એખ રાજમેં આદિવાસી ગણાઇ ને બીજા રાજમેં આદિવાસી ગણવામેં નીં આયવી. આજે આખા ભારતમેંની આદિવાસી જાતિયુની એખધારી ને વૈજ્ઞાનિક રીતે પાકી યાદી નીં જળતી. તે હોદી હોત ની હકાય. કેમકે મૂળમેંથાંજ, નૃવંશશાસ્ત્ર જે લોકુને આદિવાશ્યૂ જાહેર કરલાસે, તે વૈજ્ઞાનિક સતના ટેકાથા નીં, પણ રાજકીય ને ઐતિહાસિક હાલતની જરૂરિયાતને લેદે કરલા સે. ટૂંકમેં, આદિવાસીની કોય વ્યાખ્યા કરી હકાતી નીં મેં ને કરવી હોત નીં જોવે. જૂનલા વખેતમેં, સંસ્કૃત ભાષામેં 'વ્યાખ્યા'ના અરથમેં 'ભાષા' શબ્દને વાપરવામેં આવતો હોતો. તે અરથમેં જોયે તો આપળી હોર આદિવાસીની ભાષા 'કઇ'તે નક્કી કરવાની જરૂર નીં મેં એમ કી' હકાય.

પુણ 'ભાષા' શબ્દમેં બીજો હોત એખ અરથ હતાયલો સે તે સે 'અવાજ'. ખાસ કરીન, ખાલી લખી હકાય એવી બોલીને જ ભાષા હમજવાની સક કરાવે તેવી /ત્રાસ ફેલાવે તેવી વાતના હામા થવુ હોય, તેર 'ભાષા' નો અરથ 'બોલી' કે 'બોલ' કે 'અવાજ' એવોજ માનવો વદાર અક્કલવાળુ ગણાય. એતરેકે, આદિવાસી સંસ્કૃતી હોર ખરેખર જો કોય ખરો સવાલ પૂસવો હોય તો તેયો ઓહે : 'આયી બદી ઇતિહાસથા અન્યાય કરવામેં આવલી, મુખ્ય સમાજે લૂટેલી, કાયદાએ હોત સકમેં રાખેલી જાતિયુઓનો તીમનો અવાજ કેર બનહે ? તે ભારતના મુખ્યપ્રવાહ હુદીન કેર પોં'સહે ? તેયા અવાજમેં રે'લી કરૂણતાને દુખ, ગુસ્સાની પેલા સમાજને કેર હમજ આવહે ? ટૂંકમેં 'આદિવાશ્યૂની ભાષા કેર ?' ભાષાકેન્દ્રના કામ્મેં જુડાયલા મારા બદાજ કામ કરનારાની આયી જ મુખ્ય ચિંતા સે.

આદિવાસી ભાષાની લડાય હાવ ખૂબ ફેલાય રે'લી સે. સેલ્લા બે-તેણ વરહુમેં અલેગ અલેગ રાજમેં આદિવાસી સાહિત્ય પેર ઘણી મિટીંગો થી'. 'ઢોલ'ની જેમ બીજા રાજની ભાષાઓમેં હોત આદિવાસી સોપળીયુ આવ્વા લાગેલી સે. જુદી જુદી સેવા કરનાની સંસ્થાયુ આદિવાશ્યૂ હોર મોરચા સરૂ કરી રે'લી સે. દેસના બારામેં જોયે તો આદિવાસી વહતી મોંટલા પરમાણમેં હોય તેવા નવા રાજ બનાવામેં આવી રે'લા સે. આદિવાશ્યૂના જુદા જુદા આંદોલના કાર્યકરોએ સંવિધાન ફેરવિચારણા સમિતિ અગોળ, આદિવાસીને સામાજિક ન્યાય મલવા હોર સંવિધાન (બંદારણ) મેં ખાસ ફેરફાર લાવ્વા હોર પોતપોતાની વાત રજૂ કરલી સે. આવી બદી હિલચાલો ને લેદે આદિવાશ્યૂ સમાજમેં ઉત્સાહ ફેલાય જ્યો હોય તે માની લેવાની વાત સે. પુણ આદિવાસીનો 'અવાજ' એતરે કોય રાજકીય મહત્વ લેવું એવું નીં; કેમકે, છત્તીસગઢમેં અલેગ રાજ મયલા પસેન હોત આદિવાશ્યૂની તખલીતો સાલુ જ સે. આયા પેહલે, ભણતરને નોકરીમેં તીમની હોર અનામત રે' તો આદિવાશ્યૂ સલામત રે'હે એવુ માનવામેં આવતુ હોતુ. એવુ થે'લુ નીં મેં તે આપળે બદા જાણીયે સે. તે પસેન, સ્વતંત્ર વિકાસ વિભાગ (ટ્રાયબલ સબ-પ્લાન) ઊબા કરીન આદિવાશ્યૂનો વિકાસ થહે અયો વસાર અગોળ આયવો. પુણ તીનું હોત ધાયરા પરમાણે ફળ નીં જળ્યુ. એતરે હાવ, આદિવાસી ને બીજા સમાજ વસમેંની મોટલી ખાઇ જો પૂરવા હોયતો આદિવાસી સમાજમેં ઊબી થે'લી નવી તાકાતને રંગ હોર નવી દશ્યા હોદવી પડહે. નવા જમાના ઘમી જવાની આ દશ્યા કઇ ?

હૌથી પેહલેતો આદિવાસી સમાજમેં જાતમે'નતનું મહત્વ વદારવુ પડહે. તેજગઢની આસપાસના નાનલા મોટલા ગામ્મેં બદા આદિવાસી ખેડૂતોએ ભેગા થી'ન પિયતનો સવાલ પોતાની તાકાત પેર સલાવાનું નક્કી કયરૂ

સે. સરકારની મદત વગેર, કોય સબસીડી લેદ્દા વગેર, આયો સવાલ ઉકેલાહે એ વાતપૅર પેહલેતો કોયને વિસવાસ થતો નીં હોતો. પુણ આદિવાશ્યૂ જૅર ભેગા થ્યા, તૅર સહકારથા આયો સવાલ ઉકેલહે એયી વાત તીમના દિમાગમેં ઊતરી જી'. પસેન તો ઝડપથા તેયા 'માળી' નામથા પોતાની પાણીની બેંક ઊબી કયરી. આ પેહલેથા તેયા નાની બસતથા પોતાને દેવા વગેરના કરી દેવાની સરૂઆતતો કરેલી જ સે. હાવ આયી જાતમે'નતની ટેવ પળવાથી ધીમે ધીમે તેયા પોતાના પોર્યાં હોરની નિહાળ ચાલુ કરી લેહે, જરૂરતના રસ્તા, દવાખાના પોતેજ ઊબા કરહે. અલેગ રાજ હોય કે નીં હોય તે હોત આદિવાસી પોતે જો વિકાસ ઘમી સાલવા માંડે તોજ તીમને ખરા અરથમેં આઝાદી મલહે. નીં તો, નવા રાજ બને તે હોત તીમની હાલત તો પેહલે જે હુતી રેજ રે'હે. આયા બારામેં મેં જે હમજુસુ તેમ, આદિવાશ્યૂનો 'અવાજ' એ કોય બા'રથા વળગાડવામેં આવલો કે બા'રે થે'લી કોય લડાયમેંથાની પુણ તીની અંદેરથા આવતો ને પોતાની જાત પૅર ભરોસો મેશે એવો ઓહે. આયો અવાજ મોટલો કરવા હોર ઘણા વરહુ હુદ્દીન કાયેમ કામ સાલતુ રે'વુ જોયે, ને તે હોત આદિવાશ્યૂએ જાગતા રી'ન સલાવુ પડહે.

આદિવાશ્યૂ હોરની લડાયને ઘણી વાર કાપાકાપી કરીન સલાવામેં આવે સે. ને કેતરીક વાર આંદોલનો કે વિરોદ કરીન લડાય ઊબી થાય સે. નક્કી ઐતિહાસિક કારણોને લેદ્દે, દબાયલાને સાથ આલતા રાજકરણનો પ્રવાહ હોત આયી લડાયને હાસી દશ્યામેં લી'નીં જી'હકતો. ખરેખરતો આવી લડાય જૅર થાય તૅર તીમેં સંસ્કૃતિના નવા કોતેળા ફૂટે તેયુ જરૂરી સે. આવા નાનલા નાનના કોતેળાનો પ્રવાહ અગૉળ જી'ન સેહ્લે સમાજમેં ખૂબ મોટલો ફેરફાર લાવે સે. ને આવી સાંસ્કૃતિક લડાયની વસ્સોવસ રે'લી તાકાત હોય સે ગનાનના નવા પ્રકાર. જાં હુદ્દી આદિવાશ્યૂ પોતાની હતેણ સાલતા રે'લા ગનાનને ફરીથા જોય ને તપાસી લેવાની સરૂઆત નીં કરે, તાં હુદ્દી ખાલી રાજકીય કે સમાજિક લડાય સલાવીન તીમના સવાલને ઊકેલી નીં હકાય.

તેજગઢની અકાદમીમેં હોળ વિદ્યાર્થીયુનો અભ્યાસ સાલુ સે. તીમેંના સૌદ જણા તો આદિવાશ્યૂ જ સે. બદાજ કૉલેજ હુદ્દી ભણલાં સે. એયા બદ્દા જ અલેગ અલેગ આદિવાસી ગામડામેં જાયને પાણીની યોજના, બસત યોજના, પોર્યાંનું ભણતર ને આરોગ્યનું કામ કરતા હોય સે. જોળે જોળે તેયા કૉમ્પ્યુટર હોત સલાવે સે, ને ગુજરાતી, અંગ્રેજી, હિંદી ભાષાની સોપળીયુ વાંસે સે. તીમના ભણતર હોર સરકાર તરફથા શિષ્યવૃત્તિ લેવાની હોત તેયા ના પાયળી સે. હાવ તીમને નવા વસાર ઘેરી રે'લા સે. થોળા દાહડા અગૉળ તેયા આદિવાસી વિકાસની એખ નવી વ્યાખ્યા બનાવી લેદ્દી સે. તે વ્યાખ્યા પરમાણે, વિકસીત ગામ દેવા વગરનું હોય, રોગ વગરનું હોય, અગનાનથા હોત દૂર હોય, તેયા ગામ્મેંથા કોય બા'રે નીં જાય, આયા બદ્દુ મેળવવા હોર જેયુ પુણ જરૂરી હોય તેયુ બદ્દુજ ગામલોકુ પોતાની તાકાતથા કરે. આયા હોર આ જુવાનિયા કામ કરી રે'લા સે. તીની હતેણ બીજાવના અનુભવમેંથા પુણ કંઇ હીકીયે તે હોર તેયા સોપળીયુ વાંસે સે. આમ સોપળીને વસાર બેવ ભેગા કરીન ને જાતમે'નતના રસ્તે જો લડાય ઊબી થાય, તો જ આદિવાશ્યૂનો ખરો અવાજ બીજા હુદ્દી પોં'સ હે. હાવ આજ ઓહે આદિવાશ્યૂની ખરી ભાષા.

○

આદિવાસી સંસ્કૃતિ વિશેનાં 'ભાષા' પ્રકાશનો

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર દ્વારા 'સમાજ-પરિવર્તન માટે ભાષા પ્રકાશન' ચલાવવામાં આવે છે. જેની અંતર્ગત આદિવાસી બોલીનું સામયિક 'ઢોલ' પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત આદિવાસી લેખકો દ્વારા પોતાની જ ભાષામાં તેમજ અન્ય ભાષાઓમાં લખાયેલ પુસ્તકો તથા આદિવાસી સંદર્ભે અન્ય લેખકો દ્વારા લખાયેલ મહત્ત્વપૂર્ણ પુસ્તકોનો સમાવેશ થાય છે.

ઢોલ : આદિવાસી ભાષાનું સામયિક

ભારતના સંવિધાનના આઠમા પરિશિષ્ટમાં દેશભરની અસંખ્ય ભાષાઓમાંથી માત્ર અમુકનો જ સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. ખૂબ મોટા સમુહ દ્વારા વપરાતી લગભગ એંસી આદિવાસી ભાષાઓનો આઠમા પરિશિષ્ટમાં સમાવેશ કરાયો નથી. સાહિત્ય અને શિક્ષણ ક્ષેત્રે પણ એમનું કોઇ સ્થાન નથી. આ દુર્લક્ષનું સૌથી મોટું કારણ એ છે કે આ ભાષાઓને લિપિ નથી. એથી જ, મૌખિક પરંપરાથી ચાલી આવતી આ બધી ભાષાઓને અને એમાં સમાયેલ વિશાળ સાંસ્કૃતિક - સાહિત્યિક ખજાનાને બચાવી લેવું ખૂબ જરૂરી છે. આ માટે **ભાષા**એ આદિવાસી ભાષાઓમાં 'ઢોલ' નામનું સામયિક શરૂ કર્યું છે જે અગિયાર ભાષાઓમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. લોકસાહિત્યકાર અથવા મૌખિક સાહિત્યના સંકલનકાર એવા 'ઢોલ'ના સંપાદકો પોતે જે-તે આદિવાસી જાતિના જ છે. 'ઢોલ'એ માત્ર એક પુસ્તક નથી; એ દેશભરના વિવિધ આદિવાસી વિચારકો માટે પોતાની સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓની એકબીજા સાથે આપ-લે કરવા માટેનું માધ્યમ છે. આદિવાસી વિકાસ અભિયાનને 'ઢોલ'જેવી ચળવળથી નવો વેગ મળશે.

૧. ઢોલ : રાઠવી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)

સંપદાક : **પ્રા. સુભાષ ઈશાઈ, છોટા ઉદેપુર**

ગુજરાતના વડોદરા જિલ્લામાં તેમજ મધ્યપ્રદેશની સીમાપર વસેલા રાઠવા ભીલોની ભાષામાં પ્રકાશિત રાઠવી 'ઢોલ'ના આજ સુધી ચાર અંક પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા છે.

૨. ઢોલ : કુંકણા (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)

સંપાદક : **શ્રી ડાહ્યાભાઈ વાઢુ, આહવા અને પ્રા. ધીરૂભાઈ પટેલ, જંબુસર**

ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રની સીમા પર મુખ્યત્વે ડાંગ,વલસાડ, નવસારી, દાદરા-નગર હવેલી, નાસિક, વગેરે વિસ્તારોમાં બોલાતી કુંકણા સમાજની આ ભાષાની 'ઢોલ'ની આવૃત્તિના આજ સુધી ચાર અંક પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૩. ઢોલ : પાવરી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)

સંપાદક : **શ્રી સુભાષ પાવરા, રાડીકલમ તા. અક્રાણી (ધડગાંવ) જિલ્લા ધુળે, મહારાષ્ટ્ર**

ઉત્તર મહારાષ્ટ્રમાં, સાતપુડાના પગથિયે, જલગાંવ, ધુળે, નંદુરબાર વગેરે જિલ્લાઓમાં બોલાતી પાવરા લોકોની ભાષા પાવરીમાં 'ઢોલ'ના ચાર અંક પ્રસિદ્ધ થઇ ચુકયા છે.

૪. ઢોલ : દેહવાલી ભીલી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)

સંપાદક : **શ્રી ચામુલાલ રાઠવા, ખાંડબારા, તા. નવાપુર, જિ. નંદુરબાર, મહારાષ્ટ્ર**

ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રની સીમા પર ખાનદેશ વિસ્તારમાં તેમજ તાપીના વિસ્તારમાં બોલાતી દેહવાલી ભાષાની

'ઢોલ' ની આવૃત્તિના અત્યાર સુધીમાં ત્રણ અંકો પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા છે.

૫. ઢોલ : અહિરાણી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : ડૉ. સુધીર દેવરે, સટાણા, જિ. નાસિક, મહારાષ્ટ્ર

મુખ્ય મરાઠી ભાષાને સમાંતરે મહારાષ્ટ્રમાં ગ્રામીણ લોકો દ્વારા બહુ મોટા પાયે બોલાતી અહિરાણી ભાષામાં 'ઢોલ'ની આવૃત્તિના આજ સુધી પાંચ અંક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

૬. ઢોલ : પંચમહાલી ભીલી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : સુરમલ વહોનિયા, સંતરામપુર, જિ. દાહોદ

ગુજરાતના પંચમહાલ અને કંઇક અંશે વડોદરા જિલ્લામાં વસનાર ભીલોની ભાષામાં 'ઢોલ'ના અત્યાર સુધીમાં ત્રણ અંક પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા છે.

૭. ઢોલ : ડુંગરી ભીલી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : કુ. જિજ્ઞાસા પટેલ, ખેડબ્રહ્મા

ઉત્તર ગુજરાતના સાબરકાંઠા-બનાસકાંઠા તેમજ રાજસ્થાનના ગુજરાતને અડીને આવેલ ડુંગરાળ પ્રદેશમાં રહેતા ભીલોની ભાષા એટલે કે ડુંગરી ભીલીમાં ઢોલના ત્રણ અંક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

૮. ઢોલ : ભાંતુ (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : શ્રી રાજેશ ગુમાને, અમદાવાદ

પંજાબ, રાજસ્થાન, ગુજરાત, મધ્યપ્રદેશ અને મહારાષ્ટ્ર જેવા રાજ્યોમાં છવાયેલા તથા છારા, સાંસી, કંજર ભાટ જેવા અલગઅલગ નામોથી જાણીતા એક વિચરતા અને વિમુક્ત આદિવાસી સમાજની આ ભાષા છે. ઢોલની ભાંતુ આવૃત્તિના બે અંક પ્રસિદ્ધ થઇ ચુક્યા છે.

૯. ઢોલ : ચૌધરી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : પ્રા. વિક્રમ ચૌધરી, બારડોલી

દક્ષિણ ગુજરાતમાં મુખ્યત્વે સુરતની આસપાસ વસતી ચૌધરી જાતિ દ્વારા બોલાતી આ ભાષામાં તાજેતરમાં જ 'ઢોલ' પ્રસિદ્ધ થવાની શરૂઆત થઇ છે.

૧૦. ઢોલ : ગોર-બંજારા (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩૦/-)
સંપાદક : શ્રી અવિનાશ રાઠોડ અને પ્રા, સાહેબરાવ રાઠોડ, પાંચેગાંવ, તા. ગેવરાઈ, જિ. બીડ, મહારાષ્ટ્ર

બંજારા સમાજ આમ તો ઘણાં રાજ્યોમાં ફેલાયેલો છે. પરંતુ એમની બોલી બધે એક જ છે. ગોર-બંજારા નામે ઓળખાતી આ બોલીમાં 'ઢોલ'નો અંક તાજેતરમાં જ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૧. ઢોલ : મરાઠી (વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૦૦/-)
સંપાદક : શ્રીમતી અરૂણા જોશી, વડોદરા

અલગઅલગ દસ આદિવાસી ભાષાઓમાંના ઢોલના અંકોમાં આદિવાસી વિચારકોએ જ આદિવાસીઓના ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભાવિ અંગે ઘણો વિચાર-વિમર્શ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું, જે આખો વિચાર આદિવાસી સિવાય અન્ય સમાજ પણ જાણી-સમજી શકે તે દૃષ્ટિએ 'ઢોલ' મરાઠી ભાષામાં પણ શરૂ થઇ ગયું છે અને આજ સુધી તેના બે અંકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

આજ સુધી પ્રકાશિત પુસ્તકો

૧. પાવરા સમાજ અને સંસ્કૃતિ (કિંમત રૂ. ૭૫/-)

પ્રા. ડી. જી. પાટીલ દ્વારા મરાઠી ભાષામાં લિખિત આ પુસ્તક એ મહારાષ્ટ્રની ઉત્તર-પશ્ચિમના દુર્ગમ ડુંગર વિસ્તારમાં રહેતાં આદિવાસી પાવરા સમાજના બધાજ અંગોની છણાવટ કરનાર અભ્યાસપૂર્ણ પુસ્તક છે.

૨. તેજગઢનાં ગીતો (કિંમત રૂ. ૧૫/-)

છોટાઉદેપુર-તેજગઢ વિસ્તારમાં પરંપરાગત રીતે ગવાતાં રાઠવી અને તડવી ભાષાનાં ગીતોના આ સંગ્રહનું સંકલન શ્રીમતી મનિષા વરિયા અને શ્રી નગીન રાઠવાએ કર્યું છે.

૩. ઝમ્મ ઝાંઝરિયું રે (કિંમત રૂ. ૮૦/-)

શ્રીમતી રેવાબ્હેન તડવીના આ પુસ્તકમાં વડોદરા જિલ્લાના આદિવાસીઓમાં પ્રચલિત હાલેણી અને કૂદણિયું નૃત્યોની માહિતી અને તે દરમ્યાન ગવાતાં ગીતો આપ્યા છે. આ પુસ્તકને તાજેતરમાં જ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનો લોક સાહિત્ય માટેનો પુરસ્કાર પણ પ્રાપ્ત થયો છે.

૪. તેલાવને મેળે (કિંમત રૂ. ૪૫/-)

શ્રી શંકરભાઇ તડવી દ્વારા લિખિતઆ પુસ્તક જેતપુર તાલુકાની રાઠવી ભાષામાં લખાયેલ સૌ પ્રથમ નવલકથા ગણાવી શકાય; જેમાં રાઠવા સમાજમાંની લગ્ન સંબંધી જાતજાતની પ્રથાઓનું અતિશય નિખાલસ અને જીવંત ચિત્રણ વાંચવા મળે છે.

૫. હાતપુડાન સાનિધ્યામાય આદિવાસી પાવરા સંસ્કૃતિ (કિંમત રૂ. ૫૦/-)

આ પુસ્તકમાં લેખક શ્રી સુભાષ પાવરા પોતાની જ ભાષામાં સાતપુડાના ડુંગરોમાં રહેનાર પોતાના આદિવાસી પાવરા સમાજ વિશે એક પ્રખર અભ્યાસી તરીકે રસપ્રદ વાત કરે છે.

૬. આદિવાસી કમ્યુનિટીઝ એન્ડ લેંગ્વેજીસ ઇન ઇન્ડિયા (કિંમત રૂ. ૬૦/-)

કુ. નીમા ગઢિયા દ્વારા સંકલિત આ અંગ્રેજી પુસ્તકમાં ભારતભરની આદિવાસી જાતિઓ અને એમની ભાષાઓની પ્રદેશવાર માહિતી છે. આદિવાસી ભાષાઓના મૂળ અને સમુહ તથા એને બોલનાર જનસંખ્યા ઉપર પ્રકાશ પાડનાર આ બહુઉપયોગી પુસ્તક છે.

૭. આદિમ તાલનં સંગીત (કિંમત રૂ. ૮૦/-)

આ પુસ્તક ડૉ. સુધીર દેવરેએ અહિરાણી ભાષામાં લખેલ સહજ અને સુંદર કવિતાઓનો સંચય છે.

૮. અજ્ઞાનકોશ અર્થાત્ નસાબનીતી (કિંમત રૂ. ૫૦/-)

મરાઠી ભાષામાં લખાયેલ આ પુસ્તક બંજારા જાતિના શ્રી આત્મારામ કનીરામ રાઠોડ દ્વારા આજની રાજકીય અને સામાજિક પરિસ્થિતિ પર ખૂબ જ ઊંડી સમજથી કટાક્ષ કરનારી અને એ પ્રશ્નો તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચનારી વાર્તાઓનો સંગ્રહ છે. બંજારા જાતિના પંચ સામેના નિવેડામાં - 'નસાબ'માં પોતાનો મુદ્દો સિદ્ધ કરવા માટે વાર્તા કહેવાનો રિવાજ છે. તે વાર્તાની શૈલીનો ઉપયોગ 'આત્મારામ' એક નાગરિક તરીકેના પોતાના મુદ્દા સિદ્ધ કરવા માટે કરે છે.

આદિવાસી બોલીઓનું ઢોલ સામયિક ભાષા કેન્દ્ર તરફથી પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. રાઠવી, કુંકણા ડાંગી, દેહવાલી, પાવરી, અહિરાણી, ડુંગરી ભિલી, પંચમહાલી ભિલી, ભાંતુ, ચૌધરી, અને ગોર બંજારા એવી દસ બોલીઓમાં ઢોલ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે; અને વધુ ને વધુ બોલીઓને આવરી લેવાનો અમારો પ્રયાસ રહેશે. ઢોલની રાઠવી આવૃત્તિના તંત્રી છે પ્રા. સુભાષ ઈશાઈ, જેઓ છોટાઉદેપુરના મહાવિદ્યાલયમાં અંગ્રેજી સાહિત્યનું અધ્યાપન કરે છે. તેઓ રાઠવા સંસ્કૃતિ અને ભાષાના નિપુણ અભ્યાસક છે.

for social transformation

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર

મુદ્રક
આકાર ઑફસેટ, દાંડીયા બજાર, વડોદરા

ISSN : 0971 9156... 97

મુખપૃષ્ઠ : ચિતારા શ્રી ચીલીયાભાઈ હમીરભાઈ રાઠવા, ગામ રંગપુર, દ્વારા કાપડપર દોરેલું ચિત્ર.